УЛАДЗІМІР КАРАТКЕВІЧ

Чазенія





Уладзімір Караткевіч

ЧАЗЕНІЯ

Аповесць

ЧАЗЕНІЯ

(Паэма)

І. ПЕСНЯ АБ УСПАМІНАХ У СІНІМ, ТУМАННЫМ ГОРАДЗЕ

Ён бег з апошніх сіл, бо разумеў: яшчэ некалькі хвілін – і ўсё будзе скончана.

Не было чым дыхаць. Навісала нізкае – як рукой дастаць – лілова-чорнае неба. І выцягнутыя туманныя языкі, валокны дыму імчалі насустрач, у апошні, здаецца, момант абгінаючы твар. А за градою, у бухце, смяротна, страшна, тужліва крычала, падыходзячы да берага, самотная субмарына. Ён ведаў: там цішыня. Толькі некалькі людзей бязгучна і млява цягнуцца па пірсе, адганяючы з брандспойтаў гэты дым, гэты пыл, гэты сухі туман. А ён усё ідзе. А вакол, у цішыні, гэты крык.

...Яны беглі не таму, што небяспека пагражала ім адным. Невядомае пагражала ўсім, і яны імчалі, каб папярэдзіць людзей. А людзі былі ў тым будынку наперадзе, на самай градзе ўзгоркаў, там, дзе яна абрываецца ўніз, да мора. Сябар цяжка тупаў побач – вялізны сілуэт на чорным небе.

Гэта быў дзіўны, няветлы, змрочны будынак. Увесь як крышталь: ці то палац, ці то замак. Сябар не ведаў, што Севярын бяжыць да гэтага замка не проста таму, што там людзі. Сярод людзей была жанчына, страх за якую раздзіраў сэрца. Папярэдзіць – і тады яна, усе яны, схаваюцца і, можа, выжывуць.

Ад замка вялі ўніз травяныя партэры. Не чатырохкутныя, а нібыта паловы выцягнутых авалаў, закругленымі канцамі ўніз, адзін над адным, як рыбіна луска. І не зялёныя яны былі, а фіялетавыя – ад водсветаў з неба.

Ужо не ставала сілы. А над гарызонтам, паступова-паступова, яшчэ чарнейшыя, чым неба, бязгучна выраслалі вяршыні хмар, падобныя на шапкі атамных грыбоў, але стократ страшнейшыя за іх.

...Яе не было, калі яны дабеглі да будынка і папярэдзілі жыхароў. У смяротным, амаль жывёльным страху за яе ён сноўдаў паўсюль і раптам убачыў, што яна, страціўшы галаву, бяжыць па гэтых фіялетавых партэрах ад замка, ад паратунку. І, нягледзячы на тое, што было позна, што пікі хмар, накіраваныя на іх, выраслі на палову неба, ён кінуўся за ёю.

Нябесная праява абагнала іх і пачала акругла загінацца перад імі ўніз, як акіянскі вал.

...Ён схапіў жанчыну, панёс да замка. Ён ведаў, што яны не паспеюць, што, у лепшым выпадку, дабяруцца да замкавай тэрасы над морам, адкуль ход у бункеры. Але ён бег. І ён узбег з ёю на тэрасу. І тут...

...Расселася рваным палотнішчам неба, схіліліся ў ім нейкія пагрозныя цені, і адтуль, як чорныя знічкі, як чорныя сляды трасірных куль, пацягнуліся на іх і на зямлю сляпуча-вугальныя ніці.

Зямля трапіла ў рой чорных зор, і паўсталі над ёй апакаліптычныя коннікі, імя якім – Смерць. І самага страшнага ён не бачыў.

І звон напоўніў сусвет.

– Хто? – на апошнім, здаецца, дыханні хрыпата спытаў ён.– Хто?

– Ты што, спаў?

Толькі тут ён убачыў акно, стол, шэрую тэлефонную трубку ў руцэ і скеміў, што ён ляжыць на ложку ў сваім нумары, ляжыць, увесь заліты халодным потам.

Шалёна валіла ў грудзі сэрца. Прасціна, пад якой ён ляжаў, была ўся вільготная.

– Васіль Паўлаў звоніць… Спаў, ці што?

– А-а, Васіль… – з удаванай абыякавасцю сказаў ён. – Ды так, драмалася трохі…

Ён даўно прывучыўся хаваць ад усіх свае кашмары. Ён саромеўся іх. Занадта часта яны паўтараліся – усё розныя, – каб пра іх можна было расказваць.

– Ты яшчэ не абедаў? – Па Васілёвым голасе адразу было ясна, што гэты спіць спакойна. – То можа пачакаеш гадзіны паўтары? Разам паямо.

– Добра. Калі? Дзе?

– Скажам, гадзіны ў тры. Як наконт марвакзала? Родненькага?

– Згода, – і ён паклаў трубку, устаў.

За акном ляжаў у ручаінах дажджу Уладзівасток. Віселі над усім нізкія-нізкія грыфельныя хмары. Такія нізкія, што сопкі да паловы хаваліся ў іх, і здавалася, што горад таксама пацее пад шэрай коўдрай. Парка. Мокрая задуха. Свінцова блішчыць Залаты Рог. Дамы, дрэвы, сілуэты караблёў – усё размытае, як на японскіх гравюрах.

У доме на рагу, на першым паверсе, свеціць праз акно залацістым пузам каралеўскі пінгвін. Там нейкі музей. І сумна, мусібыць, гэтаму пінгвіну глядзець у дождж – над-звы-чай-на…

Дождж і дождж. І гэта на пачатку верасня. Нібыта пасля яснага, гарачага жніўня зноў вярнуўся дажджлівы, парніковы прыморскі ліпень.

Значыцца, зноў павеялі вятры з поўдня, з мора, зноў адцяснілі яны паўночны вецер, што ў жніўні, верасні і кастрычніку нясе гэтай зямлі вечнае сонца, гарачыню і здаровую прахалоду начэй.

Ён пайшоў пад душ, але і там давялося хвілін дзесяць чакаць, пакуль вада зробіцца адносна халоднай. Стаяў

пад яе струменямі, што хвасталі па грудзях, плячах, галаве, і паступова адыходзіў, нібы вада, змываючы ліпкі пот, адначасова выбівала з душы змрочныя цені сну.

“Ах, як добра! Як хораша! Нават нічога, што давядзецца ісці ў марвакзал. Чым ужо аднаму абедаць, то лепей з Васілём...”

З Васілём Паўлавым, нядаўнім сваім прыяцелем, ён пазнаёміўся ў першы вечар па прыездзе сюды. Хутчэй ад няма чаго рабіць зайшоў у рэстаран марскога вакзала, сядзеў сярод шумлівага натоўпу, піў сухое віно і глядзеў то на заліў у двайных агнях караблёў, то на сценку над барам, па якой плылі яркія, рэльефныя кальмар і кашалот.

Гэта было яшчэ ў ліпені. Дажджы лілі так, што цвілі туфлі ў шафе. Не надзенеш дні тры – і гатова: нібы нехта іх пад малахіт пафарбаваў. Вось і там, у рэстаране, не прыносілі палёгкі ні халоднае віно, ні заліў за вокнамі, ні ноч. І ад гэтага, хутчэй чым ад віна, туманілася галава і здавалася, што рукі брудныя.

І вось калі ён другі раз выйшаў памыць іх, ён убачыў, што каля ўмывальні некалькі хлопцаў амаль прыціснулі да сценкі нейкага каржакаватага чалавечка. І чалавечак і хлопцы былі апрануты вельмі добра, але дарагія гарнітуры хлопцаў сядзелі на іх, як на карове сядло, ціснулі пад пахамі, муляпі ў грудзях. Ды і чалавечак адчуваў сябе кепска ў шэрай, відаць па ўсім, замежнай пары.

А можа, гэта толькі здавалася так, бо ўсе былі чырвоныя, відаць, трохі на падпітку, і ў тым стане, калі бойка наспявае, але яшчэ не наспела, і таму абодва бакі адчуваюць сябе няёмка і не дужа ведаюць, што рабіць.

Яму стала чамусьці шкада чалавечка. Невялікі, рудаваты, ён сціскаў кулакі і зыркаў вакол бясстрашнымі сінімі вачыма: збіраўся як мага даражэй прадаць жыццё.

І ён спытаў:

– Што гэта вы на аднаго?

Адзін з хлопцаў пакасіўся на яго, абвёў вачыма плечы, грудзі, усю постаць, нібы абмацаў, чаго варты, і сказаў нахабна, але не дужа ўпэўнена:

– А табе што? Ну, біча правучыць хочам. Можа, дапаможаш?

– Чаму ж гэта вы яго, такія адукаваныя, навучыць можаце? А памагаць – памажыце ўжо вы сабе самі...

– Я вам – біч?! – ажыў духам чалавек. – Экс-чэмпіён краю вам – біч?! Вось я вам зараз дам. Самі вы бічы, а не кітабоі! Дзярмо!

“Кітабоі... І сапраўды, падобна. Адсюль, відаць, і скутасць у нязвыклых гарнітурах, і гэтыя вялізныя, як рыдлёўкі, далоні рук. Каб ведаў – трохі падумаў бы, перш чым звязвацца”.

Але цяпер было позна. Той, што разглядаў яго, спытаў:

– Ты што, думаеш, у нас адных кітоў б’юць?

– Ды не, чаму ж? – як мага спакайней адказаў ён. – Я думаю, можна і кітабояў таксама.

Нехта пусціў смяшок. Жарт, відаць па ўсім, дайшоў. Але ўсё ж невядома, чым бы ўсё гэта скончылася, каб адзін з хлопцаў, боўдзіла пад два метры, не асэнсаваў чагосьці.

– Брэшаш ты, – сказаў ён чалавечку. – Ты на вопратку сваю зірні. Біч бічом.

– А і ты на сваю зірні. Вахлак вахлаком. Нібы з турмы ўцёк, інтэлігента ў завулку абдзёр ды вопратку на сябе нацягнуў. Граміла!

Усіх нібы водум узяў ад шалёнага каскаду параўнанняў.

– Прозвішча як, калі не брэшаш? – спытаў боўдзіла.

– Ну, Паўлаў. Не твая сабачая справа, кашалот слінявы.

Кампанія нібы зліняла. Пасля бамбіза з удаванай паблажлівасцю сказаў:

– Ды хадзем, хлопцы... – І звярнуўся да чалавечка: – Тваё шчасце. Жыві.

– Пастараюся не падвесці вас у вашых спадзяваннях, мілорд, – сказаў чалавечак. – Жывіце і вы. – І звярнуўся да нечаканага заступніка, які ўсё яшчэ мыў рукі: – Не ўмывайце рукі. Вы што, Пілат? Развітайцеся з се́рам. Дайце яму “драстуй”. Пасля яшчэ раз памыецеся.

Ляснулі дзверы. Чалавечак працягнуў руку:

– Вы з’явіліся акурат. Даўно марыў пазнаёміцца. Васіль Паўлаў.

– Севярын Будрыс.

– А-а... – нібы пазнаў чалавечак. – Мяркую, гэта і ёсць самая прычына выпіць.

І не адстаў, пакуль не прыйшоў за Севярынам да ягонага століка, не падсеў, не зрабіў заказ – вялізны, – не закурыў.

“А, бадай, сапраўды біч, – падумаў Севярын. – Па тым, як навязваецца, па лёгкасці, з якой падсеў, – біч. Аціраецца больш у порце, чым у рэйсах, спаўна скарыстоўвае “прастой”, жыве спрытам. Не дзіва, што сапраўдныя маракі біць хацелі. Цікава толькі, хто за ўсё гэта будзе плаціць. Калі зараз пачне брахаць – значыць, я. Расплаціцца байкамі аб Сінгапуры. Усё жыццё марыў зведаць гэтую пароду людзей...»

Чалавечак, між тым, задаволена адарваўся ад мінеральнай вады “Кука” і абвёў позіркам нявінных вачэй залу. Сказаў у прастору:

– Будрыс. “Тры ў Будрыса сына, як і ён, тры ліцвіна...” Вы літовец? Прозвішча літоўскае, – сказаў, як заведзены, без усякай інтанацыі.

“Бач ты, Міцкевіча цытуе... У перакладзе Пушкіна!”.

– Прозвішча не літоўскае, – сказаў Севярын. – Гэта проста размоўнае імя ад афіцыйнага “Варфаламей” – Баўтрамей, Бахрым, Баўтрук, Будрыс.

– На якой мове “размоўнае ад афіцыйнага”?

– На беларускай. Я з поўначы Беларусі.

– Севярын Варфаламей, – без усякага выразу абкатваў новую інфармацыю чалавечак. – Севярын Будрыс. На беларускай. З поўначы. Беларус. Размоўнае ад афіцыйнага...

– Што гэта вы, як кібер, працуеце? – з усмешкай спытаў Севярын.

– А вы што, мелі з імі справу?

– Даводзілася.

– Разгубіўся проста... А набілі б, сволачы. Га?

– Набілі б, – сказаў Будрыс.

– І я кажу, – пасур’ёзнеў Паўлаў. – Будрыс. З поўначы. Беларус... А я вось не ведаю, хто я. Тут табе і хахлы, і латышка, і ўсякага жыта па лапаце. – І ўжо зусім нечакана дадаў: – Мой прадзед быў жандарскі палкоўнік.

“Пачынаецца, – падумаў Севярын. – Плакалі мае грошыкі...”

Як большасць безабаронных слабавольных людзей, ён адразу ж прымірыўся з гэтым.

“Ну і добра. Не хапае, ці што? Прынамсі, мяркуючы па першых авансах, брахня будзе цікавая. Вып’ю. Сядзець буду позна. Можа ад віна і стомы хоць гэтая ноч пройдзе спакойна...”

Выпілі. Паўлаў частаваў.

– Кальмар. Вы ў нас тут навічок, то вам, пакуль тое, экзотыку давай.

Кальмар нагадваў смачную гуму, нарэзаную, як лапша. Паўлаў зноў выпіў і раптам без усякага выразу ў сініх вачах паўтарыў, нібы сам здзіўляючыся гэтай акалічнасці.

– Жандарскі палкоўнік... Але ён быў харошы жандарскі палкоўнік... Добры жандарскі палкоўнік. Ён быў... – І выпаліў, нібы са стромы ўніз галавою кінуўся, нібы ведаў, што ўсё адно ніхто не паверыць: – Ён быў... закаханы ў Веру Фігнер.

“Час ад часу не лягчэй! Пахне трэцяй бутэлькай...”

– Праўда. Добры жандарскі палкоўнік. Спачуваў нарадавольцам. Быў закаханы ў Веру Фігнер. Памагаў рэвалюцыянерам. А я вось – экс-чэмпіён. І зноў буду. Я ім так не дамся. У мяне – прадзедаў гарт...

І ён са значэннем узняў палец.

Нешта напаўзабытае, цень нейкага невыразнага ўспаміну, прамільгнула ў Будрысавай галаве. І сапраўды, недзе ён чытаў, чуў пра жандарскага палкоўніка, які... Урэшце, ці ён адзін? Многа было такіх. А таго, здаецца, саслалі.

– Прабачце, яшчэ раз прозвішча?..

– Паўлаў.

“І сапраўды, здаецца, так. Што ж, калі гэта і хлусня – дык хоць не сумная... Тым цікавей будзе слухаць...”

– А дзед мой купіў сабе рабыню-яванку. Тут у той час было цяжка з жанчынамі. А ў Сімеонаўскі Коўш прыходзілі паруснікі, джонкі, проста чаўны. Ён і купіў. Разам з вязкай бананаў і ракавінай-трыдакнай. Дагэтуль яны ў нас. То бок, бананы, вядома, яшчэ тады з’елі...

– Хіба праваслаўным дазвалялася пасля рэформы мець

рабоў?

– Ды вы не зразумелі... Ну, кітайцам можна было.

– Хіба дзед – кітаец?

– З вамі гаварыць немагчыма. Які кітаец? Хто сказаў, што кітаец? Падобен я на кітайца? Вось каб да кітайца ў рабыні не трапіць, яна і згадзілася, каб дзед яе купіў. Пане ты божа мой, хіба не ясна?! Ён перагаварыў з ёю, яна згадзілася, ён яе купіў. Стала яна, тым самым, свабодная. Тут яе адразу ў царкву. Тут папу хабар. Тут яе адразу з купелі – на што рускім жанчынам мінімум шаснаццаць год патрабавалася – ды вакол аналою. Ды гулянка, ды... Словам, гэта мая бабка... А вы вось лепей, размоўны ад афіцыйнага сябра Будрыс, скабляначкі з трапангаў... Ды пад яе...

Скаблянка сапраўды была дзівосная. Мяккае, смачнае мяса, у чымсьці падобнае да грыбоў, плавала ў карычневай падліве і таяла ў роце.

Паўлаў кудысьці адышоў, і Севярын, грэшным чынам, падумаў, што ён знікне. І награшыў на чалавека. Жандарскага палкоўніка праўнук і ўнук рабыні з Явы прыйшоў і прыцягнуў з сабою, “па асобым заказе”, бутэльку японскага сакé, рысавай гарэлкі.

– Падагрэтую піць будзем. Бачыце? Паспрабуйце дастаць. А раней у Каўшы не толькі бабку, але і гэта – колькі хочаш купляй. Страціў каларыт горад... Не той стаў горад. Ну і дзякуй богу, што не той...

Урэшце ўсё было выпіта і з’едзена, і нават бясконцыя байкі сабутэльніка сталі вычэрпвацца. Будрыс палез у кішэнь і спыніў афіцыянтку.

– Заплачана, – суха і нібы стомлена сказаў Паўлаў.

– Як?

– Заплачана. Праўда, Верачка?

– Як заўсёды.

Будрысу стала пякельна сорамна. Што думаў! Ён цяпер ясна бачыў самоту гэтага чалавека і – ад самоты – утрапёную прагу субяседніка.

– Як хочаце, – сказаў Будрыс. – Я гэтага дазволіць не магу.

– А вы дазвольце. – Паўлаў уважліва, быццам усё разумеючы, назіраў, як чырванее субяседнік.

– Ну, тады яшчэ, – сказаў Будрыс. – Яшчэ.

Ён здатны быў зараз выпіць з гэтым чалавекам мора, абы тое мора змыла яго пякучы сорам.

Заказ узялі.

– А добра гэта, калі ёсць грошы, – наіўна і хітравата сказаў Паўлаў. – Во каб гэта ў мяне іх не было... Або ў вас... Я не сеў бы... Вы пайшлі б. І не было б дваіх харошых людзей. А быў бы абаронца біча, пыхаты “еўрапеец”... І біч...

Скалануў галавою. Сказаў пасля паўзы:

– Я не біч, Севярыне. Няшчасце маё, што сем месяцаў абабіваюся тут, ды сяджу па карчмах вечарамі, ды раблю ўдзень за багатую зарплату, замест каб плаваць. Але да плавання мне далей, чым да месяца. Мабыць, ніколі... Вы прабачце, я не магу сказаць болей...

– І вы прабачце, – сказаў Будрыс. – Я таксама...

Яны пацiснулі адзін аднаму рукі.

– Заўважаю, са здароўем у вас нешта? – ціха спытаў Паўлаў.

– І са здароўем. І так – пагана...

Паразумела ўсміхнуліся сінія вочы:

– Ну, добра... А то вось яшчэ было... Падчас японскай акупацыі бацька мой выдаў сябе за нашчадка японца. Маўляў, выхадзень з поўдня Японіі, з вострава, здаецца,

Акінасіма. Ад маці меў трохі ў форме вачэй і ў колеры аблічча. Зусім трохі, але ж у нейкім там пакаленні – японец... Валодаў гэты японец мовамі: рускай, начаткамі кітайскай і карэйскай, як усе карэнныя, украінскай і яшчэ антыяпонскай... На нас працаваў...

Плыла вясёлая, простая, натуральная размова. Яна нібы варажыла, бо давала радасць, разуменне і спакой.

І пад гэтую размову, і жадаючы змыць няёмкасць і сорам першай гадзіны, яны такі здорава ўзялі ў той вечар.

Ва ўсякім разе, пад канец, калі раптам ударылі смыкі, барабаны і трубы і ўся зала пачала падпяваць і зрывацца а месца, Будрыс са здзіўленнем пачуў, што ён таксама на ўвесь голас падпявае і не бяжыць танцаваць толькі таму, што не ўпэўнены, ці атрымаецца гэта.

У кожнага партовага горада ёсць свая песня, свой асаблівы гімн, пад які не ўседзіць ніхто і ўседзець пад які – гэта амаль што ўчыніць здраду айчыне, ва ўсякім разе, напляваць на яе святыя традыцыі. Тое, пра што ў Амерыцы кажуць: “Лепей апаганьце абеліск Вашынгтону, абы не гэта”.

Тут такой песняй была старая, наіўная песня пра дзяўчыну, якая “па-ка-ха-ла ма-ра-ка!!!”. І вось глоткі раўлі яе, а ногі адтупвалі так, што дымеў паркет:

Он не лекарь!
Не аптекарь!
Не разносчик мо-ло-ка!!!
Плачу я, но не жалею,
Что влюбилась не в жокея,
Не в торговца бакалеей,
А в бродягу моря-ка!!!

Яны спявалі “джокея” і “торговца-бакалея”, нібы гэты гандляр меў другую прафесію – “бакалей” – або гэта было ягонае імя, накшталт “Бармалей”. Але спявалі так заўзята і захоплена, што брала ачмурэнне:

Знает он, где спят туманы,
Где кочуют ураганы
И когда цветут бананы
На Гавайских островах.

Ён глядзеў на гэта, праз туман, і, здаецца, блытаў куплеты. Але гарлаў разам з усімі:

Ну и пусть, моряк, не скоро
Ты вернешься в этот город...
Моряки блуждают в море,
Словно в небе облака!!!

Кітабоі грукалі нагамі, нібы на іх усё яшчэ былі пудовыя боты. Лёталі са сваімі партнёршамі капітаны, нават самыя сівавалосыя. І ўсё гэта нагадвала індзейскія скокі або танец людзей, якім дваццаць год забаранялі танцаваць:

По-лю-би-ла мо-ря-ка-а-а!!!

Будрыс са здзіўленнем заўважыў, што субяседнік скача, седзячы на месцы. Наіўнаватая песенька нарадзіла ў яго вачах непадробнае захапленне. І гэта лепей за ўсё сказала яму, што Васіль – карэнны, патомны жыхар, плоць ад плоці і кроў ад крыві горада.

І тут жа спаймаў сябе на тым, што і ён не толькі крычыць.

– Вось і ты прычасціўся, – сказаў Паўлаў. – Ахрышчаны.

Гэтае “ты” было нібы прызнанне, што Севярын цяпер свой. І так, праз нямудрую гэтую песню, Будрыс нібы заглянуў у душу горада.

З гэтага часу ён і Паўлаў сталі прыяцелямі. Пасля Севярын паехаў трохі паглядзець на гэтую зямлю і падчас паездкі канчаткова зразумеў, што яму ўсё роўна, хваліцца Паўлаў ці не, многа ён брэша ці так залівае трохі. Таму, што ён бачыў у ім частку душы горада. Карэннай яго душы – прадпрымальнай, непаседлівай, смелай, трохі выхвальнай, зубастай, цяжка працоўнай, схільнай да самых неверагодных

выдумак. Накіп, што ёсць у кожным горадзе, – гэта было не тое. Яго хапала і тут. Але ў Паўлава Будрыс заўважыў частку душы першапасяленца. І пляваць яму было на тое, чэмпіён Васіль ці не, кахаў ягоны прадзед Веру Фігнер або гэта такая самая “антыяпонская мова”, як бабця з Явы.

І вось цяпер Васіль пазваніў.

...Будрыс, урэшце, вылез з-пад душа, адзеўся і выйшаў з гасцініцы. Дождж перастаў, але было вільготна і рэзкі вецер з мора ляцеў вуліцамі.

Заставаўся яшчэ час, і Севярын пайшоў гэтыя два прыпынкі пеша, звярнуў да бухты, каб прайсці да вакзала праз порт.

Між караблямі білася і ўздыхала вада. Плавалі ў ёй бочкі, скрынкі з надпісамі на разнастайных мовах, варушылася каша водарасцяў. Пах гэтай вады, ёдны, салоны, масляны, – унь якая вясёлка на ёй! – востры ад водарасцяў, што гніюць, поўніў, здаецца, увесь горад.

Будрыс стаў над рыбаловамі, якія лавілі з пірса на крэветку. Цягалі краснапёрак праз вясёлкавую плеўку, што дзяліла водную і паветраную стыхіі. Цікава, ці пахне рыба бензінам?

І раптам вострая, страшная туга па радзіме нібы нажом ударыла пад сэрца.

“Краснапёрка. Марская. А ёсць рачная. Там. І яе ловяць з чыстай вады. З азёр. З Асвейскага. З Нарачы. З якога-небудзь там Вечалля або Дзевіна. З Лучосы. З Дняпра. Божа мой, як жа гэта я трапіў сюды? Як мяне сюды занесла? Туды трэба было ўцякаць. Туды. З дзяцінства, здаецца, не бачыў... Такая туга! Але шэф сказаў: “Знаеце што, мы даём вам столькі часу, колькі вам трэба, каб прыйсці ў сябе. І адпачывайце вы. Едзьце вы далей, далей, як мага далей. Кахайце, рыбу лавіце, калі хочаце – напіцеся. Але толькі каб сталі другі, каб ранейшы... Усё рабіце, што хочаце. Інакш, баюся, мы вас страцім. А нам, а мне... вельмі гэтага не хочацца. Я

прыглядаўся да вашых здольнасцей яшчэ ў школе. – У шэфа відавочна сапсаваўся настрой, пацірае пальцамі востры, птушыны нос. – Не ведалі? Ну вось. А вы і трапілі, куды трэба, таму, што да мяне, да нас дайшло і мы прыглядаліся... І пасля я глядзеў і радаваўся, і ведаў, што мне ёсць на каго...”

Ён тады махнуў са скрухаю рукой. Гаварылі ў ягоным вялікім непрытульным кабінеце, дзе ён амаль ніколі не сядзеў. І ўжо зусім дзіўна было, што суровы, аніяк не схільны да распівання спіртнога ў рабочы час, шэф паставіў на стол бутэльку каньяку і дзве чаркі. Паставіў, і яны выпілі па адной і па другой, і гэтым свядома зглумілі цэлы дзевь, бо ні адзін, ні другі не маглі працаваць, узяўшы хаця б грам. А пасля шэф, які нікому ніколі не казаў таго, што сказаў зараз яму, заторкнуў бутэльку і ўздыхнуў.

– Вось так. Дастукаўся. Я разумею. Цяжка. Што, нервы, сны, кашмары?

Будрыс моўчкі кіўнуў галавою. І тут бутэлька стрэльнула коркам у столь. З рэзкім гукам. І малады так здрыгануўся пры гэтым, што твар шэфаў абцягнуўся скураю і нешта дзіўнае, нешта такое, што трывожна і да канца асэнсоўвала, з’явілася ў вачах. Нешта птушынае, уважлівае і спалоханае. Ён адразу ж пастараўся прагнаць гэта. Ён усміхнуўся:

– Гэта яна намякае, каб яшчэ налілі. Ну і малайчына, што нагадала. Давай!

Выпіў і раптам сказаў з такой нечаканай пяшчотай, бояззю і перасцярогай, што малады дагэтуль не мог забыць:

– Як мага далей. Адпачывай. Беражы галаву, сынок. Злачынства – не берагчы такую галаву. Ну, з богам... Вяртайся.

І пацалаваў яго. І гэтага таксама не было з самага стварэння іхняга свету, дзе быў свой бог і свае пакутнікі.

...Ён уцёк далёка. Але пакуль што, здаецца яму, не ў той бок. Дзіўна, але толькі размова з шэфам дала яму зразумець, што з ім, Будрысам, сапраўды вельмі кепска, амаль непапраўна. Здаровае цела, фенаменальная галава (цяпер, калі ён часам не мог разблытаць самага простага і мог палову гадзіны сядзець над уразуменнем ідэі, формулы, схемы – ён не саромеўся думаць так пра сябе ранейшага), памяць, інтуіцыя – і вось усё сабаку пад хвост. Нешта разладзілася ў складанай машыне ягонага арганізма. Часам – ранейшыя ўзлёты, але часцей нервовасць, дзіўнае адчуванне непатрэбнасці і нават шкоднасці сваёй працы і сваёй навукі, цяжкая, чыгунная стома з самай раніцы, сны, з-за якіх страшна класціся ў ложак. Штовечар страшна класціся...

Ён ішоў пад кранамі “Сумітома”, якія нібыта прыселі на напаўсагнутых нагах, адпачываючы ад штодзённага страшнага цяжару. У марскім смецці ля пірса плаваў, калыхаўся бліскучы, як велікоднае яйка, дзіцячы мячык. Тут ён упаў у ваду, ці яго аднекуль прынесла? І як прынесла, то адкуль? З Карэі? Ад берагоў Японіі? Ад туманных і суровых скал Цярнея?..

Чамусьці без усякай сувязі з гэтым і з мінулымі думкамі ён успомніў сваё роднае возера, раку і сябе, хлопца з невялічкага мястэчка. Што ты ні кажы, а непасільны цяжар лёг яму на плечы, гэтаму правінцыялу. “Вундэркінд”, “незвычайныя здольнасці”... Чым ён вінен, што акрамя ўсяго гэтага прырода дала яму вочы, якія прагна бачаць усё на зямлі, ногі, якія жадаюць абшару, сэрца, якое хоча чагосьці незвычайнага? Трэба было, відаць, даць волю сэрцу, а не галаве, якая ў барацьбе з гэтым сэрцам (а напэўна ж, так) знемагла ў той самы момант, калі ён ганарліва лічыў, што для ягонага мозгу амаль няма немагчымага. І ці не быў бы ён шчаслівейшы, каб аддаў кесарава кесару, а божае богаві? Хіба кепска было б стаць капітанам вось такога гандлёвага судна (як жа яго назва? “Орша”? Бог ты мой, “Орша”!), быць заўсёды ля машын і лічбаў, заўсёды думаць, вынаходзіць, паляпшаць (і задавальняцца гэтым) і адначасова быць адзін на адзін з абшарам, з акіянам, з простымі чалавечымі адносінамі, з

сустрэчным суднам, якое мінае тваё і доўга яшчэ свеціць праз ноч топавымі агнямі… І вось – чужыя астравы… Гавань пад залатой поўняй… І на ўсім рабізна… Залатая па чорным (гэта адбіваюцца ліхтары ў чарнільнай вадзе, якая спіць у цяні караблёў) і блакітная па густым нябесна-сінім (месяц, вялізная поўня, дрыжыць блікамі на вадзе).

Пры сузіранні зямной прыгажосці ён заўсёды нямеў. Выліць бы ўсё гэта, аддаць іншым. Але ніколі ў жыцці ён не мог скласці нават звычайнага вершаванага радка. І таму адчуваў сябе так, як, напэўна, адчувае сябе сабака: хоча сказаць пра важлівае і не можа. І таму ўсё гэта, нявылітае, нявыказанае, зберагалася ў душы, перапаўняла яе і, не знаходзячы выхаду, прымушала ўтрапёна марыдь аб іншых берагах, аб вышэйшай справядлівасці, аб незвычайных жанчынах, аб праўдзе, простай, як вялікі верш, аб нейкіх нязнаных джунглях, лясах, стэпах, што пахнуць, як сады, аб нязменнай чалавечнасці, аб шчасці. І нічога з гэтага не збылося, і ўсё гэта, урэшце, задушыла яго. Нельга бясконца стрымліваць самае святое – урэшце адбудзецца выбух…

Замест усяго гэтага ён заблытаўся, бы ў лесе, у каменных дамах, у машынах, у лічбах. І ўсё гэта страшэнна адпомсціла.

Будрыс успомніў жорсткую, брутальную і цынічную карыкатуру, якую ён бачыў у амерыканскім тэхнічным часопісе. Стаіць пачварная, з дзесяткамі тысяч рычажкоў і кнопак машына невядомага прызначэння, а ў ёй корпаецца, стаўшы на калені, маленькі чалавек – ліквідуе нейкую непаладку. Спачатку ён нават не зразумеў, у чым тут соль: звычайныя будні, тое, што бачыш кожны дзень. І толькі пасля заўважыў, што з азадку ў чалавека тырчыць ключ, накшталт тых, якімі заводзяць дзіцячыя завадныя аўтамабільчыкі. Дурны смех! Але ў чымсьці і праўда… Вось, здаецца, і ў вас скончыўся завод, сябар Будрыс.

Ці дойдзе чарга да вас, каб зноў завялі? Такія вялікія чалавечыя чэргі. Падчас працы, у гадзіны бяссонных начэй, калі ёсць толькі круг ад лямпы, папера і лічбы,

падчас спрэчак, калі нават іранізуюць і здзекуюцца адзін з аднаго радам формул, у якіх памылковая думка праціўніка даведзена да абсурду, раз-пораз ён успамінаў простае: рыжых коней на поплаве (так нечакана адышлі яны ў нябыт, і ён зусім не падрыхтаваўся да развітання), курганы-валатоўкі ў ранішнім тумане, бабра, што куляецца ў ваду, заўважыўшы ягоны човен... Хлопчык з глушыні, куды цябе занесла? У фантастаў усё гэта выглядала куды прыгажэй, бо яны адказвалі зусім на іншыя пытанні, сярод якіх галоўныя былі – чалавечае і чалавечнасць, бо яны клікалі да іншых берагоў.

Ён марыў аб няздзейсненым, аб тым, чаго не будзе, аб жыцці, што споўнена віруючым токам крыві. І паколькі гэта не збылося, рыжыя коні адпомсцілі яму.

Ды хіба яму аднаму? Ён успомніў сваё першае знаёмства са светам высокай навукі. Тады іх, зусім яшчэ юнакоў, везлі аўтобусамі ў Дубну: паказваць. І яны былі шчаслівыя маладосцю, шчаслівыя (што грашыць!) сваёй адметнасцю, сваімі думкамі і ідэямі, сваімі гарызонтамі. Яны маглі ўсё. Але ўжо тады ён адчуваў сваю дваістасць. Злева ад дарогі гордыя сталёвыя стрэлы неслі драты, справа – ляжалі вёскі, справа было Дзмітраўскае гарадзішча, гарадзішча горада, які калісьці мог сапернічаць з Масквой. Ад усёй велічы застаўся на гэтым гарадзішчы толькі нізкі белы старажытны сабор.

І Севярын не ведаў, што яму даражэй: гордая ода, што цягнулася злева, або простая элегія, што драмала справа.

Усё ўразіла іх тады. І сам горад, і круглая крэпасць сінхрафазатрона, і цыклатрон, і пульт упраўлення. Гэта было велічна і цудоўна. А ён ніяк не мог пазбавіцца ад думак, што вакол гэтага фарпоста ляжаць лясы, у якіх, цалкам верагодна, могуць такавааць глушцы.

Ізумрудная іскра на экране пульта ўпраўлення паўзла і паўзла наперад, упарта і пераможна, і раптам зрывалася, бязвольна падала наўскос.

Якія маладыя яны тады былі! І Антон, і Віталік, і Генусь. Цудоўны Генусь, зямляк, друг, родная душа! Гэты не стаў бы пакутаваць ад таго, што хоча сказаць важлівае і не можа... Розыгрышы, вершы, жарты, ідэі, неўтаймаваная энергія і сіла жыцця так і віравалі ў ім. Гэты ведаў, што рабіць з дарам, які дастаўся яму невядома адкуль, і не адчуваў сябе з гэтай прычыны прыгнечаным, і нібы вінаватым, і нібыта не на сваім месцы.

Вось і тады ён, мала таго, што бачыў больш, чым усе яны, але яшчэ і паспяваў сыпаць жартамі і прыдумляць, карыстаючыся новымі ўражаннямі, пародыі на безгустоўныя і дурацкія ў сваім мяшчанстве песні тых часоў.

Напрыклад, "фізічная-лірычная", пародыя на тагачасныя песні пра каханне, у якіх ніколі чамусьці не казалі аб ім сур'ёзна, а ўсё з усмешачкай, з іроніяй, са смакаваннем розных недарэчных становішчаў, у якія траплялі героі. Чорт яго ведае, кахаць развучыліся, ці што? І закаханыя амаль заўседы выглядалі ў гэтых песнях напаўідыётамі: заглядзеўся на дзяўчыну, едучы ўнаброд ракою, і сядзеў так да ночы, абламаў на кветкі дзеля яе ўвесь сад, адказваў на ўсе яе пытанні адным словам "точна" (ну і доўбня, вочы б не глядзелі!), павёў гуляць не ў сад і не ў лес, а да шагаючага экскаватара.

І вось Генусь гарлаў нешта накшталт:

Мы хацелі выйсці
З ёю на балкон,
А папалі з ёю
Ў сінхрафазатрон.

Або яшчэ "фізічная-алкагалічная":

П'ём гарэлкі тры бітона – трум-ту-ру-ту-тум
За здароўе цыклатрона – трум-ту-ру-ту-тум.

Генуся ўжо няма. Праз некалькі год пасля таго, падчас аднаго вельмі ўдалага доследу, атрымаў столькі, што яго ўжо нішто не магло ўратаваць...

А тады яны пад вечар сядзелі за сталом у клубе і нават выпівалі ледзь не першы раз у жыцці, і з імі сядзеў – насупраць Будрыса і побач з Генусем – вялікі вучоны-італьянец, худы, са стомленым інтэлігентным тварам. Дзеці ягоныя ва ўсім ужо былі мясцовымі, нават галубоў ганялі з равеснікамі. Будрысу чамусьці вельмі хацелася зрабіць яму прыемнае, і Генусю, мабыць, таксама, бо ён узняў келіх і сказаў:

– Бруна Максіміліянавіч, за Італію!

А ён, Будрыс, дадаў:

– За краіну, што нарадзіла гуманізм!

І вучоны ўсміхнуўся ім шчырай, сумнаватай усмешкай.

“Пачатак пачаткаў – маладосць, радасць і свежасць мая, каханне, якое адышло, жывы і вясёлы Генусь... Я ехаў так далёка, каб вярнуць вас, каб хаця ў сэрцы сваім вярнуць вас. Я глядзеў, як шалёна калоціцца аб чорныя прасы скалаў шкляное і зялёнае Японскае мора, як яно гайдае на рэйдзе Цехюце самотны параход, як прыліў залівае аўтамашыну, і як уцякае ад яго, з усёй сілы ратуе жыццё пацук. Нейкі жаўтавата-белы пацук...

Я хадзіў па ільмавых бярвеннях над жоўтай, над шумлівай таежнай рэчкай. Я палохаў сарок – яны тут блакітныя – і аранжавых бурундукоў, і яны нерухома віселі на ствале, калі я заміраў у двух кроках ад іх, і глядзелі на мяне вадка-бліскучымі, вялізнымі для такога маленькага стварэння аленевымі вачыма. Я караскаўся на скалу сярод тайгі і стаяў на ёй, як муха на вастрыі цукарнай галавы, і імя скале было Халаза, і сэрца маё аж займала ад ветру і вышыні, а кедры ўнізе былі як запалкі. Я каштаваў на таежных пасеках сотавы мёд, на якім варушылася пчаліная кісяя, і хадзіў па закінутых гарадзішчах Бахайскага царства. Я ехаў насустрач тваім чырвоным захадам, над якімі вісеў серпік Венеры, і мне здавалася, што я пачаў адыходзіць... І вось усё, што я так цяжка будаваў, збіта адным ударам...

І вось зноў гэты сон...”

II. ПЕСНЯ АБ МАРСКІХ ЗОРКАХ, ЖАНЧЫНЕ І РАКЕТАХ

Ён стаяў на абрыве над морам і, успёршыся на балюстраду, упрыгожаную барэльефамі дэльфінаў, глядзеў удалячынь. Дажджы мінулі, і зноў прыйшла на гэтую зямлю, на сопкі, на калматыя спіны астравоў, на мора залатая і гарачая прыморская восень.

Пад ім было метраў пяцьдзесят скалістай базальтавай стромы, сям-там зарослай травамі і дрэўцамі, пасля вузкая стужка пляжа, а далей – сіні Амурскі заліў. Звычайна схаваныя ў тумане, дажджы, імжацы, сопкі на тым беразе былі сёння відаць ледзь не кожным сваім дрэўцам. Чысціня залітага сонцам чыстага паветра была надзвычайная.

У той дзень святкавалі гадавіну перамогі над Японіяй. У Амурскім заліве павінен быў адбыцца марскі салют, і частка флоту была ўжо выведзена на рэйд.

Будрыс стаяў тут ужо гадзіну і намерваўся чакаць і далей на гэтым самым месцы не таму, што не хацеў страціць яго, такое зручнае для назірання, а проста таму, што яму было прыемна стаяць тут, глядзець на караблі, мора, сопкі. Глядзець, і думаць, і адчуваць скурай сонца і ледзь успрымальную пяшчоту салонага ветрыка. Гэта быў незвычайны ветрык і незвычайная соль. Лёгкі пах гнілі ўлятучыўся разам з дажджамі. Былі ў паветры цеплыня, сухасць, кедравы водар з лясоў на тым баку (далёкіх-далёкіх!). І соль. Аблізнеш вусны – саланаваты прысмак... Ледзь не самае салонае мора зямлі ляжала перад ім. Трыццаць чатыры праміле, трыццаць чатыры грамы солей на літр вады. І нават тут, у заліве, толькі на два праміле меней: у пяць разоў больш салонае, чым Балтыка і Каспій, у два разы больш, чым Чорнае, – вось якое гэта было мора!

Направа ён бачыў былы Сімеонаўскі Коўш, дзе Паўлаву калісьці пашанцавала на бабулю. Проста пад ім ляжаў абгароджаны флоцкі пляж. У той дзень, калі яны паабедалі, Васіль сказаў яму, каб ішоў сюды і з гадзіну пачакаў, бо яму трэба зрабіць адну справу.

– А чаго не на агульны пляж?

– Народу… – скрывіўся Паўлаў. – Каламуць уздымуць. Вышак няма. Ды і каменні вострыя… Гэта табе не на Чорным.

– А на флоцкім?

– А там масткі. Хочаш – нырай проста з іх.

– Ды не пусцяць.

– Чаго? Дзесяць капеек дай, дый ідзі.

І сапраўды, там было лепей, чым на агульным. І, галоўнае, было бязлюдна. Зрэдку з’яўляліся некалькі дзесяткаў матросаў пад камандай старшыны, трэніраваліся хвілін дваццаць, – і зноў нікога. Добра было скакаць з вышкі, выплываць, адчуваючы рукамі халаднаватую студзіну белых медуз, вылазіць лесвічкай на масткі і доўга ляжаць на гарачых гладкіх дошках, якімі ледзь не да самай кромкі вады быў забраны бераг.

Паўлаў нешта доўга не ішоў. І Севярын хадзіў па пірсе і з яго, а таксама з вышкі, заўважаў на дне марскія зоркі. Ныраў і апускаўся за імі на дно і заўсёды памыляўся у ацэнцы глыбіні: такая празрыстая была зеленаватая вада.

Зоркі былі не мяккія, а нечакана шурпатыя, як карал, і, здавалася, нежывыя. Ён набраў іх многа, расклаў на дошках і ніяк не мог заўважыць іхніх рухаў. Толькі як глянеш пасля перарыву – бачыш, што адна выгнула свой прамень, другая працягнула яго, падабраўшы астатнія. Сіла гэтых бандытаў была ў нападзе на яшчэ больш нерухомых: Будрыс падабраў таксама некалькі пустых ракавін мідзіі, у якіх былі роўныя круглыя дзірачкі. Марская зорка зрабіла гэта. Напаўзла,

прыкрыла ракушку, выпусціла з сябе кроплю кіслаты, якая растварыла вапняк створкі, і праз круглую дзірачку выкалупала чарвякападобнымі ножкамі малюска і з’ела яго.

Нібы помсцячы за гэты разбой, ён браў зорак і нажом вычышчаў з ніжняга боку кожнага промня гэтыя ножкі. І толькі калі зрабіў усё, з жалем зразумеў, што дарэмна загубіў зорак, што высушыць іх няма дзе, а несці сырымі – абломіш прамяні.

Ён сядзеў і любаваўся імі. Маленькія, нібы разетка, з амаль нявыражанымі прамянямі, як ордэнская зорка, зеленаватыя з аранжавымі плямамі. Вялізныя, як талерка, каралавага колеру. Зусім пунсовыя і барвяныя. А вось густа-фіялетавыя, бліскучыя. Якое багацце фарбаў, якая дасканаласць! І нават кітаец згадзіўся б, што гэта прыгажосць дзеля прыгажосці, бо гэта ледзь не адзіная істота, якой нельга есці.

Да прыказкі “З тых, што поўзаюць, мы не ямо толькі танк” можна было б дабавіць – “і марскую зорку”. Але тады гэта не была б прыказка.

Тут, урэшце, і падышоў Паўлаў.

– Чаго гэта ты?

– Ды вось, зглуміў такую прыгажосць.

– Чаго зглуміў? Мы зараз іх занясём у яхтавае памяшканне, пакладзём там на бэльку. За тыдзень высахнуць – як знойдзеш.

Так яны і зрабілі. А потым Паўлаў раптам прапанаваў:

– Дык мо паходзім?

– Не хочацца адсюльісці. Добра. Хай сабе і вецер узняўся – усё адно добра.

– Таму і прапаную, што вецер.

– Пахадзіць.

– Куды пахадзіць?

– Павінен я давесці, што я экс-чэмпіён і яшчэ будучы чэмпіён?

– Па спартыўнай хадзе? Ды я не ўганюся. Што мне бегчы за табой?

– Не атрымаецца... – сказаў Паўлаў. – Ты не Хрыстос.

– Пры чым тут Хрыстос? Ты пахадзіць прапаноўваеш. Я не хачу.

– Сал-лага, – сказаў Паўлаў. – Ты не Хрыстос, ты – паршывая салага. Бачыш мора і не ведаеш, што гэта. Ты – рачная пяструшка, шрымс-медзведзяня, вустрыца і мідзія Дункера.

– Чаго ж ты лаешся?

– Скідай усё да трусоў!..

– Ды мне няма чаго скідаць.

Яны выйшлі да мора. Тут стаялі яхты, выцягнутыя на сліп.

– Па спартыўнай хадзе... – бурчаў Паўлаў. – Не, брат, я чэмпіён самага высакароднага спорту. Яхтсмен... Паходзім... Як быццам, калі ён шчупальцы па зямлі перастаўляе, гэта – ён ходзіць. Ходзяць па моры.

І яны пайшлі. Валы, ледзь не ў два чалавечыя росты, зеленаватыя, як старое шкло, з кучаравымі мазкамі пены на вяршынях. Яны насоўваліся, уздымаліся, пагражалі заліць, але шкарлупінка скакала між іх, узлятала, імчала з хуткасцю стралы.

Будрыс увесь час чуў парады Паўлава і хутка асвоіўся. Справа была не дужа хітрая, калі ты – усяго напарнік. І вось яны ляцелі і часам павісалі нагамі на борце, ледзь не дастаючы патыліцай да равучай вады. І ён цяпер зусім другімі вачыма глядзеў на Васіля. Упэўнены, ажыўлены, цвёрды. Марскі бог, вялікі майстра, для

якога няма немагчымага! А тут ён яшчэ і гарэзаваў, ішоў на грані, магчыма – трохі помсціў Будрысу за хвіліну недаверу.

Увесь час іх абдавала салонай свежай вадой і ветрам. Абдасць, дадасць на скуру солі і сплыве. І яшчэ. І яшчэ.

– Пірог слаёны – пірог салоны, – мармытаў Паўлаў. – Галубачка мая, матухна мая, давай!

Пагнаўся за катэрам. Здавалася, не дагоніць ніколі. Да катэра было з палову кіламетра, і той ішоў на поўным.

– Мамачка, не выдавай, – мармытаў да яхты, як да жывой, Васіль. – Галубка, наддай! Пакажы “керасіншчыкам”. Ну, бяленькая, ну яшчэ!..

Іх абдавала так, што ў яхце было ўжо шмат вады і давялося выліваць яе праз кокпіт: проста адчыняць дзірку ў днішчы. Хуткасць была такая бліскавічная, што вада аж ірвалася да сваёй вольнай сястры – марской хвалі.

– Любая, ну!.. Птушачка, наддай!

І абагналі.

А пасля ляцелі назад, гік плыў перад вачыма. Гэх, жыцце!..

А пасля селі проста ля берага. Быў вечар, і сліп пуставаў. Згасаў захад, за сопкамі ляжала імгла, а на іх, як туман, ляжалі рэдкія празрыстыя хмаркі. Паўлаў выцягнуў аднекуль паўбутэлькі і цэлы пакет шрымсаў, і яны трохі выпілі за салоную купель і закусвалі саланаватымі смачнымі рачкамі. Прыемна было сядзець так, боўтаць нагамі ў свежай вадзе і глядзець на захад.

– Унь там маю бабку купілі, – сказаў Васіль, і на гэты раз Будрыс безагаворачна паверыў яму.

Усё магло быць у гэтым дзівотным краі і з гэтым дзіўным чалавекам. І нават напэўна была бабка, і прадзед, і Вера Фігнер, раз чалавек не хлусіў у

галоўным, у справе сваёй.

З гарэзлівасці Севярын не змыў з сябе солі ані тут, ані у гасцініцы. Прачнуўся раніцаю і ахнуў: амаль белыя валасы, сівыя бровы і на целе слой ледзь не ў два міліметры!

“Пасівелы ў плаваннях марскі воўк. Паходзім, хлапчына? Эх, сал-лага! Добра, перастаўляй свае шчупальцы”.

І ўсё ж нават гэта бадай што не памагло яму ў бядзе. Скончыўся завод.

...Між тым ужо амаль сцямнела, і ўжо шмат было народу вакол. Паўздоўж усёй балюстрады, як вока сягае, стаялі людзі, і ўжо ў тры, чатыры, пяць радоў. Нават цісканіна сям-там была. Чуліся смех, музыка, пераборы гітар.

На караблях запалілі гірлянды. На вялікіх двухмачтавых – ад юта да бака, па вяршынях абедзвюх мачт і па бартах. На аднамачтавых, сярэдніх – па бартах і ад бака на ют, перакінуўшы цераз мачту. На меншых – проста цераз мачту.

Так яны і гарэлі ў змроку, над чорнай і толькі сям-там, на хвалях, срэбнай вадой: чатыры перавернутыя “птушкі”, малая трапецыя, вялікая і асабліва выразная трапецыя (мабыць, флагман), яскравы трохкутнік, і зноў перавернутыя “птушкі”.

Ззаду націснулі: ці да сваіх хтосьці прабіраўся, ці проста лез на зручнае месца. Нехта войкнуў. І тут жа Севярын адчуў дотык жаночых грудзей да сваёй спіны, трохі ніжэй лапаткі. Пасля маленькая рука лягла яму на спіну і націснула ў марнай спробе адсунуцца.

– Прабачце, калі ласка, – трохі нават пакрыўджана сказаў, зазвінеў малады галасок. – Сціснулі, мядзведзі такія... – І да іншых: – Ды дайце ж выбрацца, урэшце!

– Сто-ой! – забасіў нечы голас. – Людзі ўсе добрыя. Разявакі. Абдымуць цябе...

Зноў націснулі, і зноў спружыніла далонька:

– Не даюць выбрацца.

– А нашто вам выбірацца? – напаўазірнууўся Севярын.

– А, патрэбна мне тое… Краем вока падышла глянуць, дык… зацягнула…

Будрыс з усёй сілы націснуў спіной здаравеннага дзядзьку і вызваліў месца побач з сабой.

– Н-ну, – сказаў дзядзька, – ты што, хлопча, алей ціснеш, ці што?

– Ставайце сюды, – сказаў дзяўчыне Севярын. – Усё адно не выберацеся. То тут хаця ціснуць не будуць. Пастойце. Гэта нядоўга.

Стала, успёрлася на балюстраду. Ён пакасіўся на яе, але твару ў цямноцці разгледзець не мог. Так, нешта невыразнае свеціцца ў глыбокім прыцемку. Трохі вышэйшая за ягонае плячо – значыцца, рост харошы.

І страціў цікавасць, перастаў звяртаць на суседку ўвагу. Хіба што зрэдку нагадваў пра яе натоўп. Штурхнецца недзе – і ён адчувае мускуламі рукі худзенькае плячо, або нагою – плаўны выгін яе клуба. І яна адразу адсунецца, а ён у думках ухваліць гэтую яе грэблівасць да шчыльнай цеснаты чалавечай гурмы і зноў забудзе.

Ані на набярэжнай, ані на моры доўга не палілі агнёў. Чакалі, відаць, пакуль конча сцямнее. А было і без таго цёмна, і даўно ўжо крануўся стылым попелам захад. Толькі што былі вежы хмар на барве і зіхоткім золаце – і вось ужо нешта няясна ірдзее, трохі жаўцее, сінее. І вось замест палымянага шафрану – бялёсая смуга, замест залатога іканастаса – адзіны светлы мазок, нібы самотная свечка ў змроку.

– Нібы свечка ў змроку, – сама сабе шапнула яна, відаць, забыўшыся, бо адразу нібы адсекла сказ.

А ён здзівіўся гэтаму дaслоўнаму адказу на свае думкі. І

нейкая эфемерная блізкасць нарадзілася між ім і гэтай невядомай істотай.

Апошні блік згаснуў на захадзе, і адразу ж у тым месцы ледзь бачнымі іскрачкамі-пясчынкамі затрапятала над залівам слабенькае сузор’е.

– Што гэта там так далёка? – звярнуўся ён да суседкі. – Я яшчэ ўдзень бачыў там белыя кропкі. Домікі?

– Вы з самага дня тут стаіце?– у голасе гучала іронія.

– Вось чалавек, які не спяшаецца...

– А вам што, не здаралася спяшацца, а пасля сесці недзе і гадзінамі сачыць, як усё мяняецца? Вось было святло – стаў цень. Было мора аквамарынавае, пасля колеру прускага блакіту, пасля бутэлечнае.

– Прыгожа, – сказала яна, і ён з прыкрасцю падумаў, як яна можа расцаніць гэты раптоўны паток слоў, незнаёмая.

Сябры яго ведалі. А лепшыя нават здагадваліся, што ў гэтым чалавеку жыве вечная прага адкрыць людзям вочы на тое, што бачыць ён, зрабіць так, каб і яны парадаваліся, бо грэх карыстацца радасцю і прыгажосцю аднаму, а некаторыя людзі самі не могуць убачыць іх. На жаль, гэта прага амаль заўсёды нарывалася на неразуменне. А можа, ён проста не мог адкрыць людзям вочы, перадаць ім, які ён прыўкрасны, той свет, які ўстае перад вачыма Севярына Будрыса? Хацеў і не мог.

– Вы, пэўна, мастак?– у голасе ўсё яшчэ іронія.

– Каб мяне пасадзілі побач з пяцігадовым дзіцем маляваць карову – яно б перамагло.

– Вы так не любіце кароў?

Ён сказаў ужо сухавата:

– Любіць мала. Трэба – умець... Большасць людзей

любіць мора. А вось я не бачыў нешта ніводнай карціны ў ніводнага марыніста, каб дасканала передала ягоны воблік.

І змоўк.

Яна, відаць, зразумела, што ён гаварыў шчыра, не думаючы завязаць знаёмства, і што яна дарэмна пакрыўдзіла чалавека іроніяй. Таму што пасля доўгай паўзы сказала ўжо зусім іншым голасам:

– Іскры – гэта Перавознае. Там невялікі прычал, склады і хаты. Мала. За імі сопкі, збольшага яшчэ не абдзёртыя. Калі пайсці ад яго на поўночны захад – на беразе чамусьці процьма марскіх вожыкаў.

– Яны якія?

– І вы любіце мора?

– Я тут упершыню. А на Чорным неяк не заўважаў.

– А іх мора выкатвае. Толькі іхнія касцячкі. Нешта накшталт круглай каробачкі з адтулінай. Трохі сплюснутая каробачка і нібы сплецена з вельмі белых карункаў.

– Вы часам не мастак? – адпомсціў ён. – А можа, вершы пішаце?

Яна ціха засмяялася: .

– Усяго толькі натураліст.

– У-у... Дык вы мне можа скажаце, што гэта за такое ў тайзе, страшэнна падобнае на жэньшэнь, але не тое, бо яго там, як лапухоў?

– Трохі калючы?

– Але.

– Гэта элеутэракок, калючы брат жэньшэня.

– Шмат ведаеце.

Маленькая паўза.

– Ну, кіньце. Квіты. Прашу прабачэння, – сказаў ён.

– Ніколі не думала, што можа быць такая злапамятнасць...

– Гладкі брат трохі адпомсціў калючай сястры.

Засмяяліся. Вакол сцямнела зусім. Відаць, насоўвалася навальніца. На небе сям-там успыхвалі чырвоныя сполахі зарніц.

– Не маўчыце, – сказаў ён. – Давайце размаўляць, калі звёў лёс. Як вы думаеце, што зараз у той Перавознай?

– Яны не гасяць агнёў. Ім няма патрэбы. Усе зараз выйшлі на прыстань, сядзяць або стаяць. Чакаюць. Нехта на гармоніку грае. Нехта гарбузікі лузае. І вось салют.

– А ён ім – далёка. Як поле кветак. Нізка, ля самай зямлі, – падхапіў ён.

Згаснулі раптоўна гірлянды на караблях. Запанавала поўная цемра, якую раздзіралі толькі ўспышкі зарніц.

– Зараз, – глуха сказала яна.

І тут грымнула. Залпы з караблёў, дым, каметныя хвасты ракет. Чырвоныя, зялёныя, як на ёлцы, агні. Шаленства агню.

Будрыс зірнуў на суседку. І тут цяжка зразумець, што за аблічча. У мімалётным святле ракет яно асабліва, па-жаноцку пяшчотнае, дзень або электрычнасць, вядома ж, сторгне з яго і гэтую пяшчоту, і таямнічасць, і налёт загадкі, з якой глядзяць на мора гэтыя вялікія вочы. Цёмныя? Ды, мабыць, не. Прыгожае аблічча? Невядома. Строгае, але з нейкай унутранай, прыхаванай усмешкай.

І зменлівасць. Ад бягучага святла твар то “месячны”, то залаціста-чырванаваты, то зноў туманны ў цемры.

Толькі і можна зразумець, што рот цвёрды і прыгожы, нос просты і трохі ўсторгнуты, а вочы вялікія-вялікія, і ў іх жыве цень.

У адказ ракетам успыхвалі зарніцы, і ўсё гэта адбівалася ў моры. Зарніцы палымнелі і ўверсе і ўнізе. Ракеты ўзляталі і ўгору і ўніз, і ў хмары і ў прадонне хлябяў марскіх, у чорную начную ваду.

Агні, магутнае водгулле перуноў, грымоты, якія вывяргалі караблі. Снапы агністых, барвяных, ізумрудных, сонечных каласоў. І гэтыя снапы ўзлятаюць і расцвітаюць зорамі, і зоры марудзяць нейкае імгненне і спадаюць уніз, і рассыпаюцца, рассыпаюцца зорныя вадаспады.

– Гляньце, “Навуцілусы”, – сказала яна.

– Дзе?

І тут ён заўважыў сам. Некаторыя ракеты не паспявалі згаснуць у паветры. Яны падалі ў ваду і танулі, і гарэлі пад вадой зелена і аранжава, і ўсё цьмяней і цьмяней па меры таго як глыбей і глыбей апускаліся ў бяздонне. І гэта было, сапраўды, як падводны водсвет пражэктараў “Навуцілуса”.

Усё памнажаліся і памнажаліся ў паветры дымныя смерчы, спляталіся, перакрыжоўваліся, ператвараліся ў ствалы і шаты дзівосных дрэў, і нібыта ў пераблытаныя сцяблінаы гіганцкіх, небывалых імхоў накшталт “божанькавых ільноў”, і яшчэ ў нешта, чаму і наймення знайсці немагчыма.

А пасля ўсё скончылася. А яны ўсё стаялі і глядзелі, як пад дымнымі велічэзнымі імхамі зноў загарэліся гірлянды на караблях.

Народ разыходзіўся.

– Так вось усё і канчаецца... – сказаў ён.

– Але. А для мяне і горад канчаецца.

– Едзеце некуды?

– Так. За Каўшом стаіць катэр. І вось праз гадзіну...

– Недзе на вёсцы працуеце?

– Бярыце глыбей.

– Экспедыцыя?

– Запаведнік. Апошні год даводзіцца па ўсіх прыморскіх запаведніках ездзіць. Дзеля сваёй працы.

Ён не спытаў, якая яна, тая праца, бо тады давялося б расказаць нейкую дробязь і пра сваю, а ён не любіў рабіць гэта, ды і не дужа мог.

– І дзе ж вы цяпер? Куды пойдзе гэты ваш катэр?

– Цяпер еду ў так званую “Тыгравую Падзь”.

– Цікава, хто на каго там паляваць будзе? Вы на тыграў ці яны на вас?

Жанчына засмяялася:

– Тыграў там цяпер няма. Яны ў Суйфунскім. І паляваць на іх нельга, крыважэрны вы чалавек. Тыгры – харошыя. Яны цяпер панічна баяцца людзей, ніколі не нападаюць. Іх вельмі мала. Затое там, дзе яны ёсць, мядзведзяў з агнём не знойдзеш. А мядзведзь у нас – гэта самая шкода і ёсць. Іх многа. Вельмі многа. .

– Хто ж там у вас?

– Дзікія каты, мядзведзі, дзікі.

– Гэта што, назнарок?

– Ах, божа мой, кіньце! Гэта не вельмі ўдала. Ну, яшчэ харза, вялікая гэткая куніца, расамаха, кабарга, гарал, плямісты алень-кветка і шмат яшчэ чаго. Кампанія някепская.

– І далёка гэта?

– Далёка. Морам ісці трэба.

– Паходзім, – сказаў Будрыс.

З "Блакітнага Дуная", што стаяў на тым баку прыбярэжнай шашы, вывалілася трохі падпітая кампанія, замаячылі ў цемры агеньчыкі папярос, даляцелі занадта гучныя словы, смех.

– Трэба ісці, – сказала яна. – Бывайце.

– Я думаю, мне трэба вас правесці. Бачыце, якія веселуны! Пяніцелі акіянаў. Спіны ў мідзіях, увесь кіль вустрыцамі аброс. Пачынаюць плаванне ў "Залатым Рогу", прадзіраюцца праз "Прыбой" і "Лотас" і, урэшце, стаюць на мёртвы якар у "Блакітным Дунаі".

– Ну што ж, буду ўдзячна.

Яны мінулі кампанію – нехта здзіўлена свіснуў – і рушылі ўздоўж балюстрады ўніз.

– Я не баюся, – сказала яна. – Даводзілася бачыць і не такое. Тайга не жартуе. Але тут – гідка проста. Таму і дзякую.

– А я ў іншым сэнсе вас і не зразумеў.

Жанчына хараша ішла. Гэта не быў часты і дробны поступ гараджанкі. Гэта была плаўная і размераная, няспешная, эканомная і вельмі прыгожая хада чалавека, якому падоўгу і памногу даводзіцца хадзіць, які любіць і ўмее хадзіць. Здавалася б, няспешна, але вечарам за спіною семдзесят кіламетраў, і не страчана ані каліва лішняй энергіі, і можна скінуць цяжкі рукзак, і разбіваць лагер, і ежу варыць, і паліва запасіць.

Яму падабаліся такія людзі. Вось ідзе. Постаць ганарлівая, гожая, моцныя ногі цвёрда нясуць ладнае цела.

А твар ён разгледзеў толькі тады, калі яны трапілі ў святло з акон і ад ліхтароў. Дзіўна, ён амаль не памыліўся, уяўляючы, які ён. Але яшчэ больш дзіўна

было тое, што знікла зменлівае святло, а чароўнасць і таямнічасць гэтага аблічча засталіся.

Вочы цёмна-сінія, валасы залацістыя. Але чароўнасць гэтага аблічча была не ў тым, не ў нейкай там прыгажосці або нават правільнасці рысаў, а ў той самай зменлівасці – выяўляецца, заўсёднай, – у цякучасці выразу, у тым, што мілая ўсмешка змяняла годную строгасць, а на яе месца прыходзіла амаль дзіцячая ўвага, каб саступіць у сваю чаргу хлапечай дзёрзкасці або дзявочай цёплай пакоры. Часам адзін такі стан нібы забываў, што яму трэба сысці, і заставаўся жыць у вачах або на вуснах у дзівосным, чароўным спалучэнні з наступным і процілеглым.

І яшчэ побач з гэтай зменлівасцю ва ўсёй яе істоце жыла і трыумфавала ў кожным руху, слове і позірку трывалая, жывая, маладая сіла жыцця.

– І не сумуеце?– спытаў ён.

– Пасля салюта на хвіліну стала сумна. А цяпер нават радасна. Паеду. Ужо ідзе на нераст сіма. З сопак відаць караблікі: лаўцы трапанга працуюць. Вось-вось горы стануць пярэстыя, як букеты. Ізюбр закрычыць. Ух, як ён трубіць! Аж страшна! І стронга серабрыцца ў ручаінах.

– Праўда, прыгожа... – сказаў ён, уявіўшы. – Слухайце, а туды ўсіх пускаюць?

– Усіх, хто не стане лавіць сіму і кусаць мядзведзяў за лыткі.

– Я, мабыць, не буду. Не ведаю яшчэ.

– Вы што, на самай справе? – Яна глядзела на яго нібы трохі насцярожана.

– А чаму не? Час у мяне ёсць.

– Я і казала: “Вось чалавек, які не спяшаецца”.

Яго і сапраўды нібы асяніла раптоўная магчымасць і

дазволенасць гэтага, свая нязвязанасць, свая поўная свабода. І раптоўнае, ад магчымасці гэтага, пачуццё радасці. Чаму б і не?! Вось узяць і паехаць. Наўрад ці дапаможа, але і не пашкодзіць. Усё ж перамена месца, глушыня, нетры... Ён яшчэ не бачыў тут першазданных нетраў. Можна было б паехаць і зараз, але гэта палічаць за нясціпласць, нетактоўнасць, дакучлівасць. Ды і сабрацца трэба.

“Не, паеду. Дальбог, паеду”.

Жанчына, відаць, і на шэлег не паверыла ў сапраўднасць і нязменнасць яго рашэння.

– Хутка надумана. Хутка і раздумана.

– Як дабрацца ў Тыгравую?

– Раз у тыдзень туды ходзіць наш катэр. Нерэгулярна. Часцей за ўсё ў нядзелю.

“Паслязаўтра нядзеля”, – у думках адзначыў ён.

– З гэтага ж прычала, з якога еду я. А там яшчэ даволі вялікая дарога берагам і тайгой.

– Адліць ваду праз кокпіт, – сказаў ён. – Перастаўляй шчупальцы берагам і тайгой, салага!

– Я і кажу – несур’ёзны вы чалавек... – з дакорам сказала яна.

– Я – лёгкі чалавек. Лёгкі на пад’ём. “Здаецца, гэта была міна?” – спытаў боцман у капітана. “Буль-буль-буль”, – адказаў капітан. Я – марскі воўк.

– І рашэнні ў вас несур’ёзныя, – ціха засмяялася яна. – Ну, вось мы і тут. І катэр збіраецца адчальваць.

На катэры, што цьмяна чарнеў ля прычала, сапраўды, канчалася мітусня.

“Паеду, – у прадчуванні незвычайнага, таго, за чым ён увесь век гнаўся, падумаў Будрыс. – Абавязкова паеду. І

можа жыццё павернецца іншым бокам...”

– Ну, добра, – сказаў ён. – Скажыце хоць на развітанне ваша імя.

– Хіба дзеля таго, каб трывала забыць на ўсё астатняе жыццё?

– Дык вось вам дзеля “забыць” – Севярын Будрыс.

– Вазьміце і маё на могілкі імён. Гражына Арсайла.

– Чакайце, – сказаў ён. – Што за імя?

– Сама ведаю, што незвычайнае. Але імёны – тое нешматлікае, што засталося з сямейнай традыцыі. Ды яшчэ некалькі назваў хатніх прадметаў. Ды прыказак колькі там.

– Не, не, – сказаў ён. – Гэта тут яно незвычайнае. У мяне на радзіме гзта... ну, самае звычайнае імя. Імя як імя.

– Мы – сасланыя, – сказала яна. – Не... Мы з сасланых даўно, да рэвалюцыі. Вельмі даўно. Быў нейкі вялікі бунт. Усе бунтавалі... Скажыце, ёсць недзе такі гарадок Міловід?

– Мілавіды, – сказаў ён. – Гэта не гарадок. Гэта – вёска. У той, як вы кажаце, “бунт” ля яе адбылася адна з самых вялікіх бітваў.

– Бачыце, значыць, праўда? А ў нас многія лічылі, што апавяданні прадзеда – мана, а ён – хвалько. Я зусім малая была, а яму было дзевяноста пяць гадоў, і ён загаворваўся, амаль зусім з розуму выжыў.

– Словы... – сказаў Севярын. – Словы якія засталіся?

Яна наморшчыла лоб. І пасля паўзы, з невымоўна мілым, дзіцячым акцэнтам пачала называць:

– Здзецінéў-ув... Гэта пра яго... Гаршчэк... Варацідала... На рагулі тапор направяць... О, чэсь вам, панове-

магнаці.

– Здзяцінеў, – папраўляў ён.– Гаршчэчак... Варацідла... На рагулі сякеру напраўляць... О, чэсць вам, панове-магнаці...

– Так... Так...

– Мілая мая, – сказаў ён. – Мілая вы мая. Мы ж з адных краёў... Вы разумееце, што мы з адных краёў?.. І падумаць толькі, каб не гэтая штурханіна, я не ведаў бы вас, а вы не ведалі б, адкуль вы, ды яшчэ б лічылі нябожчыка дзеда хлусам!

...Пасля, як катэр адваліў, Севярын доўга стаяў на прычале і глядзеў на мора. Спачатку ён яшчэ бачыў цень жанчыны на борце, пасля застаўся толькі цьмяны абрыс пасудзіны, пасля – агеньчыкі. Пасля зніклі і яны, і засталося мора...

III. КАРОТКАЯ ПЕСНЯ ПРА СНЫ, АБУДЖЭННЕ І ШТОРМ

Тыя два дні, што заставаліся да нядзелі, ён правёў, бы ў тумане. Ён сам не чакаў, што выпадковая сустрэча народзіць у ім такую шчаслівую, напятую, як струна, трывогу, такое хвалюючае, дзіўнае чаканне. І гэта было, вядома, не таму, што чакала жанчына (яна яго не чакала, ды і не магла чакаць), а таму, што наперадзе былі шляхі, змены, нетры джунгляў і спадзяванне на тое, што яму стане лягчэй.

Нават страшныя начныя кашмары не так катавалі яго: тое, што адбывалася ўдзень, таксама было падобна на сон. Ён адчуваў прыблізна тое, што, відаць, адчувае рыба-поўня.

Ёсць такая. Сапраўды круглая, як поўня. Плысці сама, з гэтай прычыны, амаль не ўмее. Марскія цёплыя плыні нясуць яе то пад сонцам, то пад зорамі, і яна лянотна марыць аб нейкіх невядомых залатых краінах. Часам

яна адчувае, што ўзнік менавіта той вецер, што аднясе яе ў гэтыя краіны. Тады яна выстаўляе з вады вялізны, як ветразь, плаўнік, ловіць ім вецер, і той нясе яе да пальмавых астравоў, да вясёлкавых каралавых рыфаў, у шчасце. І ласкава цалуе, песціць яе добрая плынь.

І Севярын адчуваў, што і ён, як рыба-поўня, марыць аб незвычайным, аб крывавых захадах, аб хатках, уваход у якія заплялі ліяны, аб вячэрнім дыме ачага, аб кімсьці, з кім можна глядзець на агонь.

Акіян жыцця нёс яго невядома куды.

Абуджэнне было кепскае. У нядзелю Будрыс напхаў цяжкі рукзак, рушыў на трэці прычал і даведаўся там, што катэра з Падзі сёння не было і не будзе, а іншым чынам дабрацца туды нельга.

Чакаць яшчэ тыдзень – гэта было нясцерпна. Ён пераконваў сябе, што гэта ён проста настроіўся на сённяшняе падарожжа. І ён нізавошта не прызнаўся б, нават сабе, у сапраўднай прычыне свайго адчаю.

А прычына была тая, што ён абяцаў прыехаць, прычына была тая, што за гэты тыдзень жанчына магла перабрацца некуды ў другое месца.

Яна не цікавіла яго, але нетры, куды ён хацеў забрацца, шмат страцілі б у ягоных вачах без яе. Душу. Водар. Радасць. Святло.

“Усё ж знаёмы чалавек. Шмат ведае. Добра было б хадзіць з ёю па тайзе, слухаць, глядзець. А там прыедзеш – чорт яго ведае, што яшчэ там за людзі! Ці захочацца ісці з імі? Ды і ці захочуць яны?”

Будрыс у апошні час цяжка сыходзіўся з людзьмі. І таму, не ведаючы, як памагчы сабе ў сваёй бядзе, Севярын пайшоў на сліп шукаць Паўлава: а раптам нешта параіць...

Васіль, сапраўды, быў у “пуні” (так ён называў зімовае памяшканне для яхт). Стаяў ля сваёй шафы і пераапранаўся ў чорны вячэрні гарнітур. “Пуня” была

для яго другім домам.

Агледзеў грубыя чорныя Севярынавы нагавіцы, каменнай цвёрдасці марскія чаравікі, клятчастую, чырвоную з чорным, каўбойку, рукзак. Свіснуў.

– Кліча муза вандраванняў. Севярын Баўтрук выправіўся шукаць экспедыцыю Лівінгстона... “Из дальних странствий возвратясь, какой-то дворянин, а может быть и князь...”

– Не паяснічай, – стомлена сказаў Будрыс.

– У ваенторгу купіў?

– Ну...

– А я хацеў цябе з сабою запрасіць. У Верачкі танцы “Шарыкі за ролікі – усё наадварот...” Ды што з табой?

– А што?

Паўлаў начапляў “лінкольн”.

– Ды выгляд такі, нібы ты... А ну, расказвай.

Севярын расказаў.

– Ясна, – сказаў Паўлаў. – Севярын Бахрым мелі ласку закахацца. “Ты, што мора трымаеш і сушу нерухома тонкай рукой...”

– Кінь! Слова гонару даю. Якое там каханне! Нязручна. Слова дзяўчыне даў. Палічыць за хлуса...

– А мне якая справа, калі мяне выпадковая знаёмая за хлуса палічыць?

Празрыстыя, наіўна-сінія вочы глядзелі ўбок: Паўлаў думаў. Але язык яго мянціў нібыта незалежна ад мазгоў:

– Аэліта джунгляў. Сын неба імкнецца. “Я цалую зяніцы твае, каб мяне не забыла ніколі...” Міжзорны вандроўнік занадта лёгка згаджаецца на “хао”. Па-

марсіянску азначае: “Сыход”. І асуджае на яго сваю каханую.

– Даю табе слова гонару, што ні аб якім такім і не думаў.

Голас у Севярына затрымцеў. Васіль уважліва глянуў на сябра, уздыхнуў і пачаў здымаць “лінкольн”.

– Распранайся. Загортвай транты ў брызент. Паплывём.

– Ты што? Казалі, шторм можа быць.

– Ну і штармяга! – сказаў Паўлаў.– “Друг заўжды саступіць гатоў месца ў шлюпцы і круг...”

– Я не паеду.

– Тады я дастаўлю замест цябе рукзак. Ёй нават цікавей будзе...

– А Вера? Я ж ведаю...

– Нічога ты не ведаеш. Вера побач. Не бачыў я гэтых танцаў... Слухай, сук-кін ты кот, ты будзеш рыхтавацца? Нам нельга марудзіць. Сапраўды, трапім у шторм, і... “стане плакаць мая маладая любоў...”

Яны спусцілі яхту на ваду. Васіль прытрымаў яе ля прычала, каб сябар мог скочыць. І толькі ўжо калі яны адчалілі, сказаў:

– Гэта больш важліва.

Сур’ёзнасці ў яго хапіла толькі на гэтыя словы.

– Не, не загінула яшчэ каханне! “Гарачэй і мацней, чым Рамэа Джульету”. Пры такой справе цікава, чаму нашы ВНУ пастаўляюць спецыялістаў, а не сыравіну для могілак?.. Я разумею вас, я, праўнук жандарскага палкоўніка, сасланага за каханне. “Праз буры і змрок на кахання агонь”. “Клоцікаў трэск і кітоў плеск”.

– Балаболка ты, – сказаў Будрыс. – Ты проста звычайны паршывы балабон...

Вецер напоўніў ветразь. Яхта паляцела, нібы пушчаная з цецівы страла.

– Слухай каманду, – сказаў Паўлаў, – ты, дохлы васьміног, якога выкінула цунамі! Ану, на борт!

– Ёсць!

– ...сэр.

– Ёсць, сэр.

– Калючую жывародку акулу табе ў зад! Усе сто дваццаць пяць сантыметраў яе калючак, пратухлая марская капуста!.. А шторм будзе... Добра, калі паспеем схавацца за востраў Рагвольд.

– Але ж адтуль яшчэ...

– Я не павязу вас далей, вы, сіні краб... Тапіцца разам – маё сяброўства не заходзіць так далёка... Адкінься!

– Ёсць.

– ...сэр.

Сапраўды, было падобна, што збіраецца на шторм.

– Я завязу вас на Рагвольд і выкіну там, як сапсуты ўлоў. Сёння ў мяне быў капітан малога рыбалоўнага сейнера Іван Няпіпіва... Запарожскі казак.

Сінія бясстрашныя вочы глядзелі на пагрозлівы захад, што абяцаў небяспеку.

– Рыбалоўная фірма “Няпіпіва энд карпарэйшн”. Калені ў трапангах, дно ў ахоцкіх крабах. Заўтра ён павінен быў ісці якраз на Тыгравую. Я ўспомніў і падумаў, што ён можа даставіць туды і гэты мех з сухапутным смеццем... А я перачакаю на востраве.

...Калі яны выйшлі з заліва ў мора, Будрыс адчуў трывогу. Мора было ўсё грыфельнае, уздыбленае, усё ва ўзвёртах і закалупінах, як кракадзілава скура. І над гэтым графітавым морам далёка ляжалі ліловыя, як

слівы на блюдзе, астравы.

У гэтае змрочнае мора сядала трывожнае сонца.

Будрыс нічога не разумеў у мастацтве ваджэння яхтаў. Але тут нават ён адчуў нешта дзіўнае і рызыкоўнае ў паводзінах сябра.

Паўлаў нібы лавіў не дужа спрыяльны вецер, ішоў зігзагамі (“галсамі” гэта называецца, ці як?). Часам на гэтых паваротах яхта ледзь не чапляла ветразем за хвалю, і тады яны ўсім цяжарам навальваліся на ўздыблены над пучынаю борт.

Але ж затое яна і ляцела! Такога шалёнага лёту Севярыну ніколі не даводзілася бачыць у жыцці.

У водаваротах, у кіпенні пены, у ветры.

Моцна давала ў дно вада.

– Выціскаеш усё, што магчыма? – спытаў Будрыс.

Паўза.

– Вельмі баюся, – нечакана сказаў Васіль. – Будзе шторм. Вялікі. А нам яшчэ гадзіны тры хады...

– Вярнуцца?

– Вярнуцца – позна... І... сорамна.,

Вада ля бартоў была больш гучная, чым наводдаль. Патокі яе ляцелі на людзей.

– Дзякуй, браце, – сказаў Севярын.

– ...сэр, – праз зубы сказаў сябар.

– Дзякуй, сэр.

Дзіўна было бачыць над гэтым узбунтаваным, страшным морам спакойнае неба і далёкія сопкі берага, над якімі вісеў радок бялюткіх хмар. Як паралельна вісячая мантыя з гарнастая. Як стужка, што змяшчалі

ля верхняга абрэзу старажытных гравюр. Так і хацелася напісаць на ёй, што менавіта намалявана на гэтым пейзажы.

– Давай, мілая! Давай, любенькая... Ну... ну... – праз зубы цадзіў Васіль. – Кальмары і зубастыя кіты!.. Баўтрамей, цюлень-акіба... Калі не пашанцуе, калі перакуліць – яхты не кідай. Трымайся за яе. Тады знойдуць. Яна – як канаючая чайка. А чалавечая галава на вадзе – тфу! Плявок. Вялікі шкляны кухтыль ад мярэжы. Чуеш?

Сонца ў свінцовым захадзе было ўжо, як чырвоны мазок. І гэты яго апошні позірк быў невымоўна журботны і дзікі.

Спусцілася цемра. Лявей, недзе далёка, міргаў маяк. З роўнымі інтэрваламі. І ў мірганні таксама былі трывога і папярэджанне.

Будрыс не памятаў, як мінулі наступныя гадзіны. Пару разоў іх ледзь не перакуліла. Мокрыя, аслепленыя цемрай і вадой, яны рваліся наперад, амаль толькі па зорах. І страшна было падумаць, што зоры вось-вось заснуе чарада хмар, што напаўзала з поўдня.

Яхта калацілася ў бязмежным моры, як мятуліца-падзёнка, і, здавалася, шансаў на жыццё ў яе не больш, чым у мятуліцы. І ўсё ж яна адчайна змагалася за жыццё.

...Калі вецер раптоўна сціхнуў, Будрыс не адразу зразумеў, што ўсё скончана, што яны ў бяспецы, што гэта востраў Рагвольд прыкрыў іх ад шторму сваім скалістым целам.

Ён проста бачыў контур вострава. Востраў ляжаў у моры, як кіт. Гарэлі ў гэтага кіта вочы, два агеньчыкі на самым беразе. А над галавою, нібы ўскінугы кітом фантан вады, струменямі клубіўся Млечны Шлях.

IV. СІНЯЯ ПЕСНЯ, ЯКУЮ СПЯВАЛІ ЛЮДЗІ І ЯКОЙ ПАДПЯВАЛІ РЫБЫ І ВАСЬМІНОГ

Шторм грымеў усю ноч і паспеў да світання вычарпаць усю сваю ярасць. Мора, праўда, яшчэ калыхалася, але супакойвалася на вачах, як быццам нехта ліў у яго масла. У млявым ранішнім святле хвалі і сапраўды здаваліся маслянымі.

МРС[1] выйшаў у мора задоўга да сонца. Маленькая шкарлупінка, а на ёй дзевяць чалавек: шэсць матросаў-рыбакоў, матарыст, капітан і – бясплатны дадатак – Севярын Будрыс.

Акрамя сейнера ў моры відаць было яшчэ два судны. Па правым борце ішоў сейнер-напарнік. Па левым – імчала белым матылём Васілёва яхта.

Паўлаў дурэў: то адставаў, то без прыкметнага напружаныя пераганяў сейнер. Капітан стаяў на спардэку і ўхвальна бурчаў:

– Марскі бог... Быдла бязрогае... Бач, што вычварае... З маторам навыперадкі бегае... Гэта яму гульня ў гарыпні... “Гары-гары пень...”

Будрыс стаяў ля борта, і кожны раз Васіль крычаў яму, пераганяючы сейнер:

– Рыцар бедны!.. Праз смерць і ўраган плыве!.. Прынцэса-Летуценне... Ледзь не патопнуў з верным збраяносцам... Ну, каб гэта я яшчэ калі... Дудкі! “За дзікаю ружай ляці праз туман!”

Урэшце яму гэта абрыдла:

– Бяру курс на Уладзівасток!.. Памагай бог!.. Не зняслаў зямлі беларускай!

– А ну цябе! Бывай! Дзякуй!

Белы матыль ветразя хутка знік. Мора ўсё больш сінела.

– Так, – сказаў Няпіпіва. – Якшчо б у нас всі такія маракі

– чорта з два мы японцам саступілі б.

Напярэдадні Будрыс думаў, што сапраўды сустрэне сівавусага “казака”, і нават трохі расчараваўся. Няпіпіва Іван быў малады голены хлопец невысокага росту. Загарэлы твар, шэрыя вочы, прыгожыя цвёрдыя мускулы на шчоках. Нічога ад традыцыйнага “капітана” ў ім не было, акрамя хіба ўмення закавырыста лаяцца. Ды і тое ўменне змякчаў тыповы ўкраінскі гумар.

Нашчадак перасяленца. Адзін з мільёнаў. Ездзіш па краі і чуеш у адной вёсцы – беларускую мову, у другой – украінскую, у трэцяй – рускую ці мардоўскую. Звычайныя людзі.

Але глянеш на цвёрды рот такога – і разумееш, што прыйшлі сюды самыя прадпрымальныя, самыя, у добрым сэнсе гэтага слова, авантурыстычныя.

І гэтыя ўкраінцы, беларусы, рускія не кідалі слоў ка вецер, ажывілі гэты кінуты, “бросавы”, пустошны край, набудавалі ў ім гарадоў, вёсак, заводаў, правялі чыгункі, угрызліся ў скалы руднікамі, спусцілі ў мора караблі і, аднак, у першапачатковай чысціні зберагглі свае мовы. Часам больш чыстыя, чым нават на радзіме.

Сваімі рукамі стварылі сабе новую радзіму. І нікуды з яе не пойдуць. Пабраталіся з карэннымі жыхарамі, удэ, нанайцамі, тазамі; як кедры, пусцілі карані ў гэтую зямлю. І не далі яе ў крыўду нікому. І не дадуць.

– Недзе ў другой палове дня будзем ля Тыгравай, – сказаў Няпіпіва. – Чаго цябе туды нясе?

– Справы.

– Дывысь, як далэко справы кыдають людыну. Аж з Білорусі!

– Нічога не зробіш.

Мора было ўжо зусім сіняе, але лёгкая гайданка ўсё ж калыхала сейнер, калі пачалі спускаць сець. На сейнеры-напарніку падабралі другі яе канец, расцягнулі

і пайшлі паралельным курсам, нібы скародзячы і працэджваючы мора.

– Што мне рабіць? – спытаў у капітана Будрыс.

– Цяпер з гадзіну нічога. А пасля воны свій кінец сеці перададуць нам, і тут – трымайся... Сартаваць хіба рыбу будзеш.

– А як жа ім?

– А ў наступны раз іхні будзе ўлоў. Мы ім канец перадамо. І вось так, чаргуючыся... Так што, разабраўшыся з рыбай, можна і пад’есці, і ў шахы згуляць, і падрамаць.

– Курорт...

– Ну... Каб тут був курорт, то всі дармоіды тут булы б. Усіх класаў і нацый. Добра, што мора спакойнае сёння, вось і курорт...

Севярын ледзь не згарэў з сораму.

Праз гадзіну напарнік падышоў да сейнера борт у борт. Кінулі канец. Замацавалі абодва канцы разам. З грукатам пачала працаваць лябёдка.

Адчуваючы сваю непрыстасаванасць і нікчэмнасць, Будрыс сачыў, як паўзе пад вадою змяя сеці, як яна ўспаўзае на борт і цягнецца ўгору, як, выцягнуўшы чарговую порцыю сеці, схопліваюць яе пятлёй з каната і трымаюць кручкамі за гэтую пятлю і адпускаюць лябёдку, і мокрая, вытраўленая сець цяжка грукаецца на палубу. А крук лябёдкі чапляюць за новую пятлю, і сець зноў паўзе ўгору.

Яшчэ захоп. Яшчэ. Яшчэ. З усім, што ёсць. З рэдкімі пакуль рыбамі, з пачварнымі павукападобнымі крабамі, з аранжава-жоўтымі студзяністымі васьміногамі (шчупальцы прасунуліся ў ячэі і звіваюцца ў паветры).

– Тэхніка на грані фантастыкі... – сказаў Няпіпіва. – Ведаеш, як васьміногаў карэйцы лавілі? Заўважаюць

месца, дзе ён у скэлі сыдыць, ныраюць па доўгай лаце. Адзін дражніць. Другі чакае. А воно мыролюбнэ. Ось раз ныраюць, другі, трэці. Ну, чалавечага нахабства ўрэшце і васьміног не вытрымлівае. Нападае. І як толькі абаўе чалавека ўсімі васьмю, другі кідаецца і наносіць васьміногу “пацалунак смерці”. Пракусвае зубамі паветраны мяшок. Прысоскі адразу адпадаюць. Шчупальцы віснуць. Тут бяры яго, раба, за шкірку і вынырвай.

Адзін вялікі васьміног неяк выблытаўся з сеці і ўпаў ля Будрысавых ног. Глядзеў вялікімі вачыма, варушыўся, мяняючы колер, то ўцягваў, то зноў выпускаў папугайскую дзюбу.

– Дакраніся падэшвай. Да галавы.

Будрыс дакрануўся. Вокамгненна шчупальцы абвілі нагу, прыліпнулі.

– Не варушыся.

Праз некаторы час васьміног, зразумеўшы, што няма чаго трымацца чортведама за што, калі справа ідзе аб скуры, адпусціў нагу, зноў заварушыўся, закішэў. Севярын закасаў калашыну і ўбачыў на назе рады цёмных плямаў.

– Во, насмактаў, – засмяяўся Няпіпіва. – Адчувае, чорт, як мы яго ўвечары смачна есці будзем. .

– Гэтую дрэнь?!

– Гэтая дрэнь – самае смачнае ў моры.

Грукатала лябёдка, ляскала аб палубу мокрая сець. Вясёлая, падобная на шалёную гульню праца віравала на палубе. І вось невядома з чыёй глоткі ўзнікла хрыпатая, радасная, хмельная песня:

Цягні, падцягівай на стрэлку,

Цягні, падцягвай на гарэлку.

Спружынілі мокрыя медныя спіны. На руках і тварах зіхацелі кроплі вады. Звінела, калацілася ў сеці, спявала рыба. І шлёпаў, напінаўся, нібы таксама хацеў падпяваць, ды не хапала голасу, зменліва-вясёлкавы васьміног.

“Божа, – падумаў Будрыс, – як гэта было б добра, каб я мог паказаць гэта ёй! Якое было б шчасце – стаяць тут, на палубе, між сінім небам і аквамарынавым морам! Які дзівосны свет!”

Пад вадою ўрэшце ўзнік жамчужна-блакітны вялізны куль, падцягнуўся бліжэй да борта, ускінуўся ва ўсплёсках вады і рыбіных хвастоў, павіснуў над морам.

Паасобныя рыбы вырываліся, падалі ў ваду, ляжалі некаторы час, як прыгаломшаныя, а пасля знікалі ў прадонні. Рыўком.

Маціцова-сіні і серабрысты, памерам з добры пакой, куль навіс над палубай. Як велізарнае вінаграднае грона.

Падскочыў рыбак, адным рыўком расшнураваў яму дно і кінуўся прэч, каб не задавіла.

І на палубу лінуў шматтонны рыбаспад: вастрамордыя сінія мінтаі, камбала, марскі акунь, цярпуг, велізарная траска, бычкі...

Паліўся, затапіў усё, расплыўся, затрапятаў.

Зноў завялі сець, зноў пачалі скарадзіць мора. Капітан сунуў Будрысу ў рукі кій, у якім перпендыкулярна тырчаў востры доўгі цвік.

– Багарэц, – сказаў Няпіпіва. – Голай рукой не папрацуеш. Чапляй цвіком і кідай. Бач, хлопцы засекі з дошак зрабілі. У той – мінтая, у той – камбалу. Крабаў – у той, ля спардэка.

Севярын пачаў працаваць. Цяжэй за ўсё было з камбалой. Яна дрэнна зрывалася з цвіка. Даводзілася біць правай рукой, што трымала багарэц, аб

перадплеччa левай. Сарваная сілай інерцыі, камбала ляцела і, як блін, плюхалася ў патрэбны засек.

Спачатку было цяжка, але потым ён навастрыўся.

Мінтай – камбала – цярпуг. Камбала – бычок – мінтай. Лясь-лясь-плёх! Траска – мінтай. А ты хто?

Такое пытанне даводзілася задаваць сабе часта. Вось нейкі дзіўны бычок з пузам, падобным на вялізны шар.

– Дырэктар цырка, – усміхнуўся кандзей.[2]

Чырвоныя марскія сабакі страшна зявалі шчакастым, тоўстым, грыбазвонным ротам – аж шкада было. Шчокі былі пальцы ў тры.

Вясёлка калацілася пад нагамі (“Вось бы ёй убачыць!”): даўгамордыя марскія лісіцы, нейкія малінавыя падводныя яйкі (і не зразумець, жывёліна ці расліна; ударыш багарцом – знутры струменем б’е вада), зялёныя марскія ракі, махнатыя шрымсы.

І яшчэ марскія пеўнікі з плаўнікамі, бы ў акуня, але вясёлкавымі і дужа доўгімі.

Кандзей трымаў аднаго...

– Мы ў дзяцінстве абклеім іхнія плаўнікі паперай, пачакаем, пакуль высахнуць, і такія яны прыгожыя ў нас вакол лямпы ці на акне вісяць. Вось я табе пакажу, як гэта робіцца. Дзяўчыне адвязеш.

Круціліся і падалі за борт марскія зоркі велічынёю з талерку, ляцела ў розныя бакі рыба. Севярын стараўся, і хлопцы пачалі глядзець на яго нават з павагай.

Камбала – марскі сабака – мінтай. Краба перакідаеш на спіну і цвіком багарца трохі адхіляеш панцырны шчыток на ягоным жываце.

“Ікра, падобная на дробную кетавую: ага, самка! Хапай яе за клюшню і, блінам, у ваду. Спускаецца ўсё больш цьмяная ў лазурньш, варухнулася, знікла.

Няма ікры, шчыток больш пляскаты – ага, галубок, хадзі ў загон. Такая ўжо наша мужчынская доля”.

Дробнага “марскога павука” – проста шуфлем за борт. І драбязу. І водарасці. І гожыя ракушкі. Вось толькі дзесяткі з два, узлезшы на спардэк, пакласці на кажух трубы, у гарачае месца. Хай мяса адстане ад іх. Тады аддзяліў – і вось у руках вясёлкавая чарапашка, падобная на кубак або кветку.

І вось ты па калена ў слізі, і луска блішчыць на нагах. Змыць палубу струменем вады. І чакай. Цяпер улоў напарнікаў і іх праца.

Будрыс трымаў вялізнага краба за клюшню. Круглае цела – сантыметраў пяцьдзесят у дыяметры. Ногі – таўшчынёй і даўжынёй з руку.

– Вікінг, – сказаў капітан.

– А што, калі яму туды палец торкнуць? – спытаў “вікінг”.

– У сэнсе “прывітацца па-англійску”? Ну, паздароўкайся.

Няпіпіва ўзяў тоўстага заснулага мінтая, усунуў яго ў клюшню і пачаў дражніць. Краб доўга не хацеў злавацца, але ўрэшце пстрыкнуў клюшняй...

...Перарэзаў рыбіну на дзве часткі, нібы нажніцамі для бляхі паперу. Севярынавы вочы ад здзіўлення палезлі на лоб.

– Пaздароўкайся. Сіла поціску – восемдзесят атмасфер.

– Н-ну!..

– Вось табе і “ну”. Сумна было б, каб сунуў... Нясі кандзею.

Скарадзілі і скарадзілі мора. Працавалі да рэзкага болю ў спіне, а пасартаваўшы чарговы ўлоў, ляжалі на палубе, варылі есці, спявалі або рыхтавалі на зіму

дробную камбалу пад піва: патрашылі, трохі салілі і развешвалі вяліцца на снасцях. Як сотні дзівосных авальных сцягоў.

А над усім гэтым было сонца і вецер. А пад усім гэтым было сіняе мора і хвалі. І часам скакалі па гэтых хвалях, радаваліся, што вырваліся з сеці, абмытыя, чысценькія шарыкі з сіняга шкла, плаўкі. Блішчалі, падскаквалі. Як маленькія блакітныя сонцы.

Калі сопкі сталі залатыя ад нізкага сонца, Севярын раптам убачыў, што чайкі гоняць над морам кагосьці дужа дробнага. Старыя, беласнежныя, чайкі і гадавалыя, карычняватыя.

Тое, дробнае, выкручвалася, чайкі прамахваліся і гарлалі, як быццам іх нехта нахабна, сярод дня, абакраў.

– Чаго гэта яны?

– А сінічка... – адказаў Няпіпіва.

– Адкуль у моры сінічка?

Твар капітана расплыўся ў шырокай усмешцы.

– У нас на носе жыве. Унь там старая ватоўка ляжыць. То пад ёю гняздо. І птушаняты там былі. Намучылася з імі, пакуль вылецелі. Сёння паляцела яшчэ як адшвартоўваліся. І вось, бач, бліжэй да ночы адшукала хату. Марская сініца. Гэта ж мы колькі міль зрабілі. І, глядзі ты, адкуль яна ведае, дзе мы?

Чайкі лямантавалі, скардзіліся на нахабнае парушэнне сухапутнай птушкай іхніх марскіх межаў. Ганяліся за малой. Але яна кожны раз выкручвалася і ўрэшце нырнула проста ў рубку.

Пагоня расчаравана паляцела ў мора. Сініца пырхнула з рубкі і села на гняздо.

...На захадзе сталі на якар.

– Унь там Тыгравая, – сказаў Няпіпіва. – Сёння табе на бераг высаджвацца – дурная справа. Ноч хутка. А заўтра – з сонцам...

– Не хацелася б.

– А начной тайгі хочаш? Адсюль да бухты кіламетры тры. Там вузкакалейка. Можа пашанцуе захапіць дрызіну. Вёрст восем, а там – хрыбет. Бачыш, залаціцца над морам. І адтуль – налева цераз горы. Звярынымі сцежкамі. Унь, бачыш, пальчык?

Праз лясістую шкуру хрыбта, нібы прадзёршы яе, сапраўды тырчала нешта падобнае на палец. І гэткае ж малое.

– У гэтым “малым” метраў дзвесце. Гэта Янтун-лаза – Скэля Пячнога Коміну. Вось ад яе ўбачыш запаведнік. Ну, як?

– Пачакаю. Сапраўды далекавата.

– Тады мы будзем сейнеру манікюр наводзіць, а ты ідзі да кандзея. Вучыся.

Вучыцца было цікавей, чым драіць палубу. Паклалі ў кацёл чатырох крабаў і ахапак ракаў і шрымсаў, хаця карыстацца катлом для кулінарных мэтаў не рэкамендавалася. Пасля кандзей пачаў гатаваць “цярпуг а ля Няпіпіва”. Адразаў галовы з самай тоўстай часткай загорбка, трымаў іх у марской вадзе, пасля клаў на жалезку – галава прасунута ў галаву. Дадаваў перац, трохі вады, трохі тлушчу (астатняе пусцяць самі) і ставіў у духоўку.

Гадзінай пазней усе сядзелі і ляжалі на палубе, чэрпалі з жалезкі густую карычневую падліву, вазілі лыжкамі, даставалі церпуговыя галовы, смакталі іх, пляваліся косткамі за борт, мачалі хлеб. Гарэлі мускулы ад працы, твары – ад сонца і солі. І ўсё было смачна – праглынеш язык.

Ламалі гарачыя клюшні крабаў, разгрызалі іх – з рызыкай раздзерці рот да вушэй, – вымалі адтуль

тоўстыя валокны белага мяса.

Елі па-зверску. І радаваліся, што дзень прайшоў хараша, а заўтра зноў пройдзе добра. Сонечны, салёны, марскі.

І дагараў над імі, над сопкамі, залаты захад.

“Шкада, што нельга паказаць гэтага ёй,– думаў Будрыс. – Падзяліцца. Яна радавалася б... Было б тады зусім добра. А так, без яе... гэта ўсё ж няпоўнае шчасце”.

V. ОДА ШЛЯХАМ І СТУКУ САНДАЛЯЎ

На беразе было зусім бязлюдна, ды ён і не спадзяваўся на тое, што яго нехта сустрэне.

Сейнер даў развітальны гудок, адыходзячы ад берага. Рэха закалацілася ў скалах, у сопках, не азораных яшчэ сонцам, у туманных лясах на схілах гор.

Чаравікі Севярын кінуў у рукзак. Абуў лёгкія сандалі і памахаў рукою наўздагон сейнеру. Рушыў берагам.

За сопкамі яшчэ стаяла імгла. Сонца толькі-толькі збіралася нарадзіцца. Мякка спружынілі пад нагамі бурыя сухія купы водарасцяў. Набягаў лёгкі прыбой: лакіраваныя, зялёна-карычневыя стужкі марской капусты нібыта млява мялі, нібыта лізалі ля ног сцежку – палоску ўкатанага цвёрдага пяску.

“Шш-шшш-ш...” – закалыхваў, дыхаў лёгкі прыбой. Празрыста-сіняя вада, карункавыя каробачкі марскіх вожыкаў, шкляныя плаўкі.

Паднялося сонца. Яшчэ нізкае. Мора штохвіліны мяняла колер: падаў на яго цень дрэў, скал, зноў прарываліся сонечныя прамяні. Было яно, як васьміног, то сіняватае, то злёгку ў чырвань, то ярка-зялёнае, то жаўтавата-шэрае. Але што далей, то болей перамагала, панавала ў ім глыбокая сінь.

Сцежка пачала аддаляцца ад яго, успаўзла на скалы, і сандалі пачалі спяваць іначай.

Клік-кляк, клік-кляк...

Ствалы ільмаў і кедраў ляжалі над патокамі. Дзіўна было ісці лесам, дзе большасць дрэў – твае незнаёмыя, дзе толькі па малюнках, па ўспамінах аб прачытаных кнігах здагадваешся, хто ёсць хто.

“Здароў, братка, ты, здаецца, маньчжурскі арэх. Унь, вісяць і пэцкаюцца, як грэцкія. А ты хто? Ты лімоннік. А твае лісты падобны на лісты жэньшэня, але ты не тое. Цябе тут, як лапухоў. Як казала Гражына? Элеутэракок?”

Плача струменямі скала ля сцежкі. Добра прыпасці ротам, да вады. Поўзаюць па камені багоўкі. Чырвоныя, сінія, жоўтыя. Буйныя, з пазногаць вялікага пальца. У іх на спінках візэрункі, і адразу робіцца ясна, адкуль нанайцы ўзялі свой нацыянальны арнамент.

Злева пад галавакружнай стромай – мора. Тырчаць з яго, нібы алоўкі, ке́куры – гранітныя рыфы. Нячутна кіпіць вакол іх прыбой.

А вунь наводдаль – дзве кропкі. Гэта пакінутыя ім сейнеры.

Клік-кляк, клік-кляк...

Спяваюць сандалі. У сырых падзях раскінулася папараць вайя. Куст падобен на вялізную, у метр вышынёй, зялёную лілею. Вайя дрэмле пад мармытанне вады ў вечным цяні старажытных таполяў.

Якія тоўстыя! Метраў пяць у акружнасці. Якія высокія! Метраў трыццаць у вышыню.

Лётаюць аранжава-жоўтыя кітайскія івалгі. Вялікія. Большыя за голуба. Якая шумлівая цішыня!

...Севярыну пашанцавала. Ледзь паспеў выйсці на добра-такі заржавелыя рэйкі вузкакалейкі – з’явілася

дрызіна. Спынілася.

Ехалі трох. Мабыць, рамонтныя рабочыя.

– Куды?

– У Тыгравую.

– Заолаг, ці што? Ходзіце вы ўсё, хлопцы, ходзіце. Работка не дай божа. Па мне, дык лепей кувалдай махаць. І без стрэльбы… А раптам мядзведзь ці яшчэ нешта?

– Не кажы. Яны слова ведаюць, заолагі, – сказаў другі.

Свістаў над дрызінаю вецер. Бы ў калейдаскопе – разгледзець не паспееш – беглі, мяняліся скалы, сопкі, дрэвы.

Калі дрызіна спынілася, адзін з работнікаў раптам палез у патыліцу.

– А можа, не варта яго адпускаць?

– Чаму? – спытаў той, хто вёў.

– Нетры.

– Глупства. Заолагі, яны прывычныя. Не зблукае. Унь, хлопча, пойдзеш напрасткі. Там будзе закінуты “вугольнік” вузкакалейкі. Компас ёсць?

– Унь, – Будрыс паказаў на сонца.

– То ад “вугольніка” на паўночны захад. Толькі так.

Дрызіна памчала. Будрыс пастаяў трохі і заглыбіўся ў зараснікі.

Зялёны цень. Бягучае святло. Шолах лістоты. Глухі рытм сандаляў.

VI. ВЯЧЭРНЯЯ ПЕСНЯ КЕДРА

Сонца пачынала хіліцца да захаду. Доўгія чорныя цені ствалоў ляглі на малахіт лістоты. У твар веяла добрым трапяткім халадком.

Севярын думаў ужо, што ідзе не той дарогай, калі сцежка вывела яго да слупа з прыбітай таблічкай. На таблічцы быў надпіс: “Мяжа”.

Трохі прыбадзёрыўшыся, Будрыс паскорыў крок. Часам нібы лёгкі ўздых прабягаў вяршынямі кедраў – водгук брызу.

Хвоя кедраў цямнела, таемна шумела ў залацістай і блакітнай вышыні. Сцежка пайшла з хрыбта ўніз, на дно вялізнай падзі.

Над галавою ў Будрыса, аранжавая ў прамянях захаду, высілася голая Янтунлаза. З хрыбта, на якім ён стаяў, імкнуліся на дно падзі шматлікія ручаіны, рачулкі, крыніцы. З другога, далёкага хрыбта таксама цягнуліся срэбныя ніці. І ўсе яны зліваліся на дне даліны з невялічкай хуткай рэчкай.

“Ага, значыцца, гэтыя начоўкі і ёсць – Падзь. Нішто сабе! Лагчына. Два хрыбты. Мабыць, аж да тых унь гор, злева, чорных ад піхты. А ўправа – да мора. Кіламетраў з сотню па перыметры. Нішто... Жылля не відаць. Толькі унь там дымок, мабыць, егерскі кардон. І унь там, кіламетраў за дваццаць, яшчэ дымок. Ну, а цэнтральны пасёлак? Ён дзе?”

Вось. Амаль пад ім. На самым дне Тыгравай Падзі. Прыткнуўся да рачулкі. Нешта каля дзесяці маленькіх домікаў. Пуні. Яшчэ нешта.

“Што ж, трэба ісці”.

Будрыс пачаў спускацца. Адразу стала цяніста і прахалодна. Часам ціха ўздыхалі над галавой кедры. Чаплялася за ногі нейкая дрэнь – ён не ведаў што, ды і не хацеў ведаць: занадта стаміўся.

Калі ён спусціўся на дно распадка, на левым хрыбце ляжаў ужо глыбокі цень, і толькі правы хрыбет

чырванеў у апошніх прамянях сонца.

Перайшоў рэчку. Яна была надзіва празрыстая для Прымор’я, і ён зразумеў чаму: уся, разам з прытокамі, ляжыць у лесе. Карані надзейна трымаюць грунт, не даюць дажджам вымываць гумус. Пэўна, у дождж закаламуціцца на гадзіну – і зноў, як сляза...

Вось будыніна ля берага. Лазня. Нейкая пуня. Ля яе дзве машыны грузавыя. Бярвенчатыя домікі. А ото, пэўна, дом дырэктара. “Фізіягномія” ў дома гэткая... адметная.

У двары яго сустрэлі брэхам дзве лайкі. Брахалі і вілялі хвастамі. У такой глушыні чалавек не вораг, але ж... служба. Асабліва старалася адна, белая як снег, з ласкавымі арэхавымі вачыма.

– Не смей, Амур! Свае...

Амур, нібы толькі і чакаў загаду, весела заскакаў вакол Севярына, закруціў хвост абаранкам, пабег наперадзе, бы паказваў дарогу.

Той, хто адазваў сабак, сядзеў на ганку і чысціў стрэльбу. Стройны, невысокі, але моцны. Твар карычнева-румяны. Празрыстыя блакітныя вочы, а ля іх сетка зморшчынак. Малады яшчэ, а зморшчынкі, відаць, таму, што ўвесь час даводзіцца жмурыцца ад сонца і ветру. Харошыя роўныя зубы, прыемная ўсмешка. Пальцы рук нервовыя і спрытныя. Добра ведаюць, што такое зброя.

– Вы дырэктар?

– Так. Чым магу служыць?

Будрыс адрэкамендаваўся. Сказаў аб мэце прыходу.

– Здалёк вы да нас. Дзянісаў маё прозвішча. Захар Іраклієвіч. Дык вам хто патрэбен?

– Арсайла. Я яе трохі ведаю. Абяцала паказаць, што тут і як.

– Ведаю. Самастойная такая дзяўчына. Здаецца, з Хабараўска?

– Вы не памятаеце?

Дырэктар усміхнуўся.

– Дакументы глядзеў – усё ў парадку. А так, дзе ж запомніць. Вы не глядзіце, што тут ціха. У мяне сотні людзей бываюць: мірміколагі, арнітолагі, батанікі, паразітолагі.

– Гэта нашто?

– Раён у мяне наконт кляшча бяспечны, але ўсё ж... Ну, хадземце ў дом.

Зграбна, без рук, узняўся на ногі, мякка ступаючы, пайшоў у дом. Пакой, куды яны трапілі, быў, відаць, кабінетам. Шафы з кнігамі, стол, канапа. На канапе калматая цёмная шкура гарала. На сценах таксама вісяць шкуры: лісіныя, барсуковыя, янотавыя. Над канапаю – рогі і шкура.

– Ізюбравыя, – сказаў Дзянісаў. – Бачыце, шкура плямаватая, а на рагах – другі адростак. Сядайце. Севярын сеў.

– Дык вось... яе на пасёлку няма.

Сэрца ўпала.

– З’ехала?

– Не. Яна ў паляўнічай хатцы. Гэта кіламетраў дваццаць уверх па плыні Тыгравай. Матылёў ловіць.

– Я чамусьці думаў, што яна батанік.

– Яна ва ўсім знаецца. – І дырэктар зноў пахваліў: – Сур’ёзная дзяўчына. А матылі – хобі. Папрасіў наш Ласкоўскі памагчы яму. У яго з жонкаю рук не хапае. Вось яны ўтрох там і сядзяць. Так што давядзецца вам пераначаваць тут.

Пайшоў на кухню, корпаўся там нешта. Пасля з’явіўся з рукзаком і стрэльбай.

– Баюся, здамся вам негасцінным гаспадаром. Але жонка з дзецьмі з’ехала. Адзін. У хаце – шаром пакаці...

– Нічога, у мяне ёсць прыпасы.

– То хадзем адвяду вас на начлег.

Сутонне вісела над хаткамі, над тайгой.

– Я вас у доме нашых арнітолагаў пасялю. Можна б і ў мяне, але там зручней. Яны з’ехалі на Амур, бо там пералёт пачаўся ўжо. Будзеце адзін у вялікай хаце. Адпачнеце.

– Няёмка...

– Глупства. У нас тут – камуна.

Па дарозе да доміка яны не сустрэлі ніводнага чалавека. Пасёлак як вымер. Людзі разышліся па сваіх таежных справах ці, можа, спалі. Хата арнітолагаў была такая ж, як дырэктарская. Ціплот, гародчык, ганак, шчапяны дах. Толькі што неашаляваная веранда паменей, ды няма пуняў.

Дзянісаў запаліў святло і чартыхнуўся, зваліўшы цыліндрычную, зробленую з металічнай частай сеткі клетку. У клетцы нешта засычала.

– Гульню знайшлі. Тыгравую вужаку ў цюрагу пасадзілі. Дзяржаўны злачынец.

І дастаў з сеткі здаравенную змяюку, сантыметраў, мабыць, у 120 – 150 даўжынёю. Змяюка была ярка-зялёная, уся ў буйныя папярочныя палосы і плямы. На пярэдняй частцы тулава, па баках, былі раскіданы аранжава-чырвоныя плямы.

– Бачыце, які прыгажун. Спрытны. Хуткі. Разумнік. Трымайце.

Будрыса перасмыкнула ад агіды, але ён зразумеў: не возьмеш – можна страціць павагу ў гэтага дзіўнага чалавека.

– Толькі не сціскайце. Спакойна трымайце на далонях. Тады ён не кусаецца.

Севярын узяў. Сапраўды, нічога страшнага. Толькі непрыемны холад.

– Бачыце? – Дзянісаў узяў вужаку. – Прыгожы. Спрытны нават у вадзе. Рыбу ловіць. А вось мы цябе зараз пусцім. Жыві. Зімуй. Агульная амністыя.

– Вы і змей не баіцеся?

– А чаго іх баяцца. Не лезь, куды не трэба. Не наступай. Не хадзі босы. Хадзі асцярожна. Ніводная змяя цябе не ўкусіць. Калі яе не ганяць, то нават полаз Шрэнка можна перакладаць, каб фотагенічна ляжаў, ды здымаць. Ну, шчытаморднікаў сцеражыся. Ды і – чалавек вінаваты. Лезе проста на хвост, сляпак няшчасны. Не ўмее ў лесе, ломіцца. Як жа, пакарыцель прыроды! А трэба – ціха.

Зайшоў у пакой, выняў з шафы просціны, коўдру, падушку, кінуў на тахту.

– Адпачывайце. І лепей не расчыняйце акон. Матылі спаць не дадуць. Ну, і іншыя могуць быць абуджэнні… Часам непрыемныя.

Палез у рукзак, дастаў палову кеты, загорнутую ў газету, чэрствы хлеб, нейкае цёмнае вяленае мяса, слоік з чырвонай ікрой і пачатую бутэльку каньяку.

– Каб не думалі, што скупеча. Сапраўды, бабы ў доме няма, то тут вам будзе лепей. Раскашней. А я позна вярнуся, разбуджу. Выпіў бы з вамі, ды мне на сустрэчу з адным сябрам трэба. Баюся, што тая сустрэча для яго кепска скончыцца.

– Дзякуй вам. Але што ж я адзін піць буду?

– Апошняя справа, – згадзіўся Дзянісаў. – Ну, можа чарку. Для апетыту. Заўтра прыйдзеце да мяне – дам пропуск. Без гэтага ў нас нельга. І хатку як знайсці – раскажу.

Усміхнуўся нейкай адсутнай усмешкай.

– Што, харошая яна дзяўчына?

– Па-мойму – вельмі. Ды я нядаўна яе ведаю.

– І гэта лепей, што яна вам нашы джунглі пакажа. У супрацоўнікаў, прабачце, часу няма. Гарачыя зараз дні. Штат маленькі. Да зімы рыхтавацца трэба. Вось і выходзіць, што я не гаспадар, не гасцінны застольнік, а нейкі кяржак.

– Кіньце, – сказаў Севярын. – Мне аж сорамна...

– Пайду, – сказаў Дзянісаў. – Дарэчы, за дзвярыма вуды складныя. Як пойдзеце – вазьміце. Стол багацейшы будзе. Толькі сіму не лавіце. Забаронена. Урэшце, яна на нерасце і не есць, а значыць – і не клюе. А мальму, стронгу, бярыце колькі трэба. Пустая рыба. Смачная, а для запаведніка пустая. Ікру ў сімы жарэ... Ну, адпачывайце.

Кедры зашумелі за акном. Севярын здрыгануўся, і адразу радасць працяла ягонае сэрца. Радасць, бо гэты вялізны дом у джунглях хоць на адну ноч, але належаў толькі яму.

“Малайчына, Дзянісаў. Ведаў, што робіць”.

Веранда. Кухня з рукамыйнікам, лаўкай, пральнай машынай, сталом, электраплiткай і плітой на тры канфоркі.

Яшчэ пакой. Напаўпусты. У ім нейкія калекцыі, чучалы, прыборы. І ўрэшце той, дзе тахта. Шафы з кнігамі. Між іх пісьмовы стол і прыёмнік. Карта Прымор’я. Над тахтой – плахта, распісная талерка з хаткаю і казачным крумкачом, а таксама рогі казулі. На іх – бінокль і фотаапарат.

На тахце – дзве сшытыя ваўчыныя шкуры.

Ля дзвярэй – фотапартрэт старамоднай бабулі, якая рассунула чараты і з замілаваннем глядзіць на гняздо з яечкамі. Вусны выцягнуты. Твар у добрых зморшчынах. Пэўна, нейкі аматар-арнітолаг... На вучоную не падобная. Па тыпу, пэўна, амерыканка.

А на дзвярах выразаны нажом смяшлівы і смешны Бураціна.

Севярын хутка павячэраў, выйшаў на двор. Над галавою было высокае халаднаватае неба з празрыстымі, ледзянымі, вельмі высокімі зорамі. Высокімі, пэўна, таму, што над імі былі хрыбты.

Вярнуўся ў хату. Лёг на халодныя просціны, пад якімі адчувалася цёплая ваўчыная шкура, выцягнуўся і засмяяўся ад прадчування нейкага цьмянага, але вялікага шчасця.

Змрочныя начныя кедры спявалі за сцяной.

VII. РАНІШНЯЯ ПЕСНЯ ПРА ДЗІКАГА КАТА, ЯКІ ДАЎ МАХУ

На дне вялікай падзі ляжала яшчэ світанкавая імгла, і толькі вяршыні самых высокіх гор бранзавелі ў першых прамянях сонца.

Там кучаравіліся лясы, там было відаць ледзь не кожную галінку – такое празрыстае было тут паветра. А ў катлавіне быў зялёны змрок, пранізаны туманна-залацістым водсветам заранкі.

Севярын выйшаў з хаты ў адных трусах і пайшоў па расе да Тыгравай. Было холадна, але гэта быў не той холад, што бярэ за косці, а той, які прымушае глыбока дыхаць, рухацца, адчуваць сябе маладым і здаровым, той, у якім, здаецца, мерзнуў бы і мерзнуў.

Высока-высока залацілася сонца на вяршынях. Тыгравая бруіла на каменьчыках, сінела і серабрылася на іх, ясна стаяла ў глыбокіх ямах. Кожную пясчынку на дне было відаць: вада, здавалася, была больш празрыстая за паветра. І ў ёй хадзілі стракатыя невялікія мальмы – стронгі, як іх называлі тут. Была іх процьма.

Шырокая круглая спіна мільгнула пад вадою. Рыбіна даўжынёю нешта пад метр ішла ў вытокі ракі, змагаючыся з плынню. Ён здагадаўся, што гэта ідзе на нераст сіма. Ёй было зручна заходзіць у раку. Вада пасля шторму і залевы пэўна паднялася.

Будрыс выбраў месца, дзе, як яму здалося, будзе па шыю, скочыў у ваду і... сербануў ад нечаканасці. Тут было метры два з паловаю, калі не болей. А здавалася – ну, метр семдзесят. Так падманвала чысціня вады. Тады ён выбраўся на больш плыткае месца і доўга стаяў, адчуваючы, як крыштальны холад крадзецца ў грудзі і жывот. Стаяў і глядзеў, як усё больш наліваюцца золатам горы, як залатая лава ўсё хутчэй спаўзае з вяршынь у падзь.

...Дырэктар быў у канцылярыі.

– Рана.

– Ды і вы – рана, – сказаў Будрыс.

– Я не рана. Я яшчэ – позна...

Твар ягоны, сапраўды, быў трохі пamяты. Але па ім усё ж не было відаць, што праведзена бяссонная ноч: карычнева-румяны загар, рот усміхаецца.

– Хадзем.

Яны зайшлі ў лабараторыю. І тут Севярын трохі ачмурэў. Справа была не ў тым, што паўсюль ляжалі гербарыі, што на паліцах шафаў бялелі чарапы буйных звяроў і шкілеты дробных, што паўсюль віселі шкуры, што колбы, рэторты і іншае грувасцілася на сталах у нейкім невядомым яму парадку. Было іншае.

...Лабарантка ўзважвала на звычайных магазінных вагах дзікага ката. Кот быў стрункі, дужа даўганогі, з пушыстым і кароткім хвастом. На невялікай галоўцы – дзве невялікія крывавыя плямы. Зялёныя вочы глядзяць ашклянела, пашча люта разяўлена.

Футра ў ката было вельмі прыгожае. Дымчата-рыжае, трохі ў бруднаватую вохру, і ўсё ў цёмна-шэрыя і бурыя ільсняныя вялікія плямы. На хвасце – амаль чорныя колцы.

Кот ніяк не хацеў змяшчацца ў шалі вагаў, не хацеў ляжаць: то нага звешвалася, то галава, то саслізгваў тоўсты азадак. Урэшце яго сяк-так змясцілі: ляжаў клубочкам, толькі лапы звісалі.

– За што гэта вы яго?

Зморшчынак ля дырэктаравых вачэй пабольшала:

– Трэба ж вывучаць. Чым гадуецца ў гэтую пару, які хабітус?

Кот насцярожана глядзеў на Будрыса.

– Гэ-эх, коця, як жа гэта ты так даў маху?

– Шкадуеце? Гэта добра, – сказаў дырэктар. – Заставайцеся ў нас. Работу дам. Дужа патрэбны людзі, якія шкадуюць жывое.

Лабарантка клала раўнавагі, быццам не звера ўзвешвала, а адпускала кіло сухога кісялю. З абсалютна абыякавым выглядам.

– Вы, Ніна, перш чым брацца за працу, выцягніце ў яго кляшчоў з вушэй. Набраў поўныя вушы, валацуга, – сказаў Дзянісаў.

– Добра, – сказала Ніна. – Я пінцэтам.

– Патрэбны людзі, якія шкадуюць, – сказаў Севярын. – Ну, а вы?

Дырэктар паглядзеў на яго з цікавасцю.

– Дзеля шкадавання часам даводзіцца і забіваць. Каб ведаць пра звяроў усё: што ядуць, што любяць, каго і калі ад іх трэба берагчы. Мы – гаспадары. Можа, мы і не маем на гэта права, але так склалася. Гэтага не зменіш. І мы павінны навучыцца гаспадарыць разумна. Пакуль што адбіраць у некаторых жыццё, каб ведаць, каб пасля ўжо ні ў каго не адбіраць, а нават дапамагаць кожнай істоце... Каб жылі астатнія. Вось як.

– Ну, гэтаму ўжо нічога не дапаможа.

– Для суцяшэння, каб не дужа шкадавалі, скажу, што гэтая ласкавая кыца ловіць і душыць нават маладых касулят, зайцоў, рыбу.

– Не можа быць!

– Я вам кажу. І вы лепей не на наш разумны гуманізм навальвайцеся, а на тых, хто труціць азёры, рэкі, лясы, хто не сёння-заўтра атруціць акіяны. Мы – усё для ўнукаў, хаця рукі ў нас часам бываюць у крыві. У тых – усё для кішэні і пуза, а рукі чысценькія.

Памаўчаў.

– Я вось цяпер шмат каго нізавошта не заб’ю. Да канца ведаю шкоду і карысць. “Гідкую” тыгравую вужаку не заб’ю. Тыгра не забіваў ніколі, нават калі можна было. Шмат каго яшчэ не заб’ю. А вось харзу – непальскую куніцу – і секунду не павагаюся.

– Восем кілаграмаў сто пяцьдзесят грамаў, – сказала Ніна.

– Ну, восем кілаграмаў мне не трэба, – даволі няўдала пажартаваў Будрыс. – А сто пяцьдзесят – магу.

На яго здзіўленне, яны засмяяліся. І ён зразумеў, што тут чалавечыя адносіны проста ачышчаны ад усіх умоўнасцей, што тут радуюцца кожнаму чалавеку і важліва тут не тое, удалы жарт ці не, а проста самы намер чалавека-сябра нязлосна пажартаваць.

– Гэта, як вернецеся, – сказаў Дзянісаў. – Праўда, Ніна?

– А што ж, – усміхнулася тая, і Севярын раптам зразумеў, што яна вельмі харошанькая.

Дзянісаў павёў Будрыса ў свой кабінет-закутак. Тут таксама былі шафы. Пакуль Севярын разглядаў у слоіках бялёсыя, падобныя на пятрушку і на чалавека, карані жэньшэня, Дзянісаў нешта пісаў.

– Вось. Пропуск. “Прапаную егерам аказваць садзейнічанне на ўсёй тэрыторыі запаведніка”. Самае галоўнае для вас – гэта. Кардоны ў нас пераважна па хрыбтах. Унь там – першы. Праз дваццаць кіламетраў другі, – ён паказваў у акно. – Там горы сінеюць. Гэта – Чорны хрыбет. Там тры кардоны. І тут, на левым хрыбце, чатыры. Можаце ў егера браць каня. Нават калі гаспадара дома няма. З першага даедзеце да другога. Там зменіце – і на падменным да трэцяга. Ну, і гэтак далей...

– А як там гаспадара не будзе...

– Пастравіце ў стайню. Рана ці позна егер з першага кардона прыедзе на другі і возьме сваё. Або егер з другога сам прыгоніць.

– Я лепей пешшу.

– Вярхом не ўмееце?

– Умею. А лепей пеша.

– Што ж, правільна. Убачыце болей. А ходзіце добра. Бачыў, як спускаліся з хрыбта. Не ломіцеся. Бязгучна, як звер. Так можна ўсё ўбачыць. Для такіх людзей лес– жыве. Паляўнічы?

– Ёсць трохі.

– А кажаце – “кот”.

– Кот даў маху. І ўсё ж ката шкада...

– Іначай вы не былі б чалавек... Компас ёсць?

– Мяркую, ён тут не патрэбен.

– Чаму?

– Унь арыенціры, – Севярын паказаў на вяршыні гор. – Хрыбет злева, хрыбет справа, хрыбет наперадзе. За спіной няма гор. Мора. Ад левага да правага хрыбта кіламетраў дзесяць. Ад мора да хрыбта наперадзе кіламетраў сорак – пяцьдзесят. Не заблукаеш.

– А за хрыбтамі?

– А мне там пакуль няма чаго рабіць. І тут цікавага хопіць.

Вочы ў Дзянісава блішчалі:

– Слухайце, вы мне ўсё больш падабаецеся. Паляўнічы, умееце бачыць, умееце хадзіць, умееце кеміць і ўзважваць, звяроў шкадуеце, можаце перамагаць нават жах і гідлівасць... хаця б – да змей... Гэта цяжка, паверце мне. Можа, застанецеся? Хата будзе, грошы будуць, жонку знойдзем. А галоўнае, вельмі... вельмі будзе цікава.

– Я падумаю, – нечакана для самога сябе сказаў Будрыс. – У мяне зусім іншая праца... вельмі важлівая... Мне позна, бадай, ламаць жыццё. Але мне прыемна думаць, што я магу застацца.

– Харошы адказ. Ну, цяпер пра дарогу. Карта... Цьфу, д’ябал, дзе ж карта? Ну, усё адно. Тут вельмі проста. Бачыце, сапраўды за спіною мора. Запаведнік – гэта наша падзь, тры хрыбты і тое, што за імі. Злева – хрыбет Ярай Вады, справа – хрыбет Санлін, або Мангу. Ведаеце, што такое па-маньчжурску – Санлінчжычжу? Гэта – “Уладар гор і лясоў”. Тыгр. А наперадзе – Чорны хрыбет. Амаль увесь запаведнік – даліна Тыгравай. Амаль ля вусця, на левым беразе яе, наша база.

Дзянісаў маляваў на памяць. Нават фігуркі сям-там крэсліў.

– З хрыбта Санлін плыве толькі дзве рэчачкі. Крыніца Ізюбраў – амаль з-пад Кардона Старога Аленя – і Паляўнічая крыніца ля вашае хаткі.

Ён намаляваў хатку, амаль ля вытокаў Тыгравай.

– Але вы пойдзеце правабярэжжам. Пад хрыбтом Ярай Вады. Там старая сцежка хунхузаў. Пасля – паштовая. Мы ёю карыстаемся. Тут будуць крыніцы, рэчкі. Іх многа. Горская крыніца. Залатая, Япруковая, Мёртвая, Другая Залатая.

– Чаму Залатая?

– Там калісьці прышлыя кітайцы золата мылі. Нямнога. За лета намые чвэрць фунта – яму і досыць... Пасля Падкрыжовая, бо плыве з-пад Крыжовай гары. Убачыце. Высачэзная, чорная. Потым будзе крыніца Лаўжовая, Яром, Папярочная. А далей пойдзе Чорны хрыбет і па ім старая, забытая паштовая дарога. Ад Лаўжовай да хрыбта суцэльныя джунглі... Ліяннікі, вінаград, дзіч, нетры.

Ён круціў ручкай па аркушы, паказваў, якая там дзіч.

– Вы туды не ідзіце. Адразу за Другой Залатой крыніцай пераходзьце Тыгравую – і вось яна вам будзе, хата. Над Паляўнічай крыніцай. Яны там.

Ставіў па хрыбтах кружочкі са сцяжкамі.

– Гэта – кардоны. На іх можаце ўзяць каня... Ну, вось і ўсё. Толькі... будзьце асцярожныя.

Дапытліва паглядзеў на Будрыса.

– Запісвайце, што ўбачыце. Свежае вока – гэта карысна... Яшчэ што... Ага, можа за вамі ўвязацца сабака. Асабліва гэты бандзюга Амур. То, калі патрэбен, бярыце. Ён будзе верны. Сабакі ў нас ведаюць: чалавеку трэба памагаць. А калі перашкаджае – скажыце: “Дамоў”. Яны прывучаны слухацца першага слова.

– А чаго таму Амуру за мною ісці?

– Гуляць хоча. Гэта ж усё адно, як дзіця на кірмаш узяць. Бяжыць сабе ды носам чытае. Стр-рашэнна цікава! Ну, і чалавека кідаць не хочацца... Што яшчэ...

Дзянісаў падумаў трохі і раптам палез у шафу. Дастаў адтуль дубальтоўку і пяць патронаў.

– Вось. Закон парушаю, але... Дурэць не будзеце, салідны чалавек, але, можа, на жаль, спатрэбіцца, каб пужнуць сяго-таго... Толькі ўлічыце, стрэл – гэта ў нас НП, надзвычайная падзея. А ўжо стрэл у звера...

– Сам ведаю. І вы мяне ведаеце. А што такое?

– Леапард, – неахвотна сказаў Дзянісаў. – Як тут кажуць, “барс”.

– То што іх, хіба няма тут? Ніколі не было?

– Заўсёды ёсць. Сям’я або дзве. Ад трох да васьмі кыцаў. Знаёмыя. Нашы. Смірны народ... Ну, касуляў ядуць, часам япрукоў, драбязу розную. Чалавека баяцца. Зусім бяспечны для чалавека звер. Як убачыць – лататы...

– То нашто стрэльба?

– Ужо некалькі тыдняў робіцца дзіўнае... Яшчэ адзін з’явіўся... Як дурны нейкі. Некалькі замахаў на быдла ля самай базы... А звычайна яны толькі ў вярхоўях Тыгравай ходзяць, паху жылля, як агню, баяцца. Так што вы сцеражыцеся. Удзень – не нападзе. Уначы – не адыходзьце ад агню. Чорт яго ведае, што яму ў дурную галаву стукне! Чужы. Мо з хрыбтоў прыйшоў, мо з Кітая. Непалоханы. Знахабіўся. Галодны, мабыць.

Устаў:

– Добра, хлопча, ідзіце. Разбярэцеся?

– Разбяруся. Дзякуй за ўсё.

– Прабачце, што не вяду. Працы столькі – сплю па дзве гадзіны.

– Ну і я не малы, каб мяне за ручку весці.

Яны паціснулі адзін аднаму рукі. Пасля Севярын выйшаў з хаты і пакрочыў да Тыгравай. Рукзак і стрэльба прыемна ціснулі на плечы. Часам меладычна бразгалі ў кішэні патроны.

VIII. САНАТА ТАЙГІ (СКЕРЦА)

Ля гэтай глухой сцежкі ўвесь час цягнулася нейкая калючая дрэнь. Зробіш некалькі крокаў – і штаны пакрываюцца крупінкамі зялёнага, цупкага насення. Спачатку Севярын праз кожныя колькі там метраў спыняўся і абтрасаў іх (адвальваліся яны лёгка), але потым яму гэта абрыдла, і далей ён ішоў ужо так. Порткі да каленяў былі нібыта ў зялёнай бралі. Цяпер яму было ясна, чаму гэтае паскудства толькі ля сцежак. Людзі разносяць на вопратцы. Ён паспрабаваў, ці прыстане насенне да сарочкі. Не, ліпнула толькі да сукна. Значыцца, першапачатковы разлік гэтага пустазелля быў на поўсць жывёлы.

Тайга пераклікалася сумнаватымі і рэдкімі птушынымі галасамі. Птушкам няма чаго было спяваць: набліжалася восень. Дзіўна было шмат чаго не ведаць у лесе. Чалавек ішоў і пазнаваў толькі асобныя дрэвы: цэльналістую піхту, граб, карэйскі кедр, маньчжурскі арэх.

Больш за ўсё было лістоўных лясоў. І прыемна было ісці пад іхняй сакавітай, начыста вымытай дажджом лістотай.

Уся зямля ў зялёным паўзмроку была асыпана сонечнымі плямамі. Як плямістая шкура ізюбра.

І ўвесь час побач мармытала, балбатала, легкадумна смяялася Тыгравая. Сплятала свой голас з галасамі тайгі.

Пазнаваў ён таксама ліпы, дзікія вішні і грушы, язмін і

бэз, які рос тут вялікімі дрэвамі. І добра было ўяўляць, якое ж тут дзіва робіцца вясной, калі ўсё гэта цвіце.

“І сапраўды, застацца б тут. Гражыну ўгаварыць застацца. З Дзянісавым на паляванне хадзіць...”

Ён ведаў, што гэта толькі мара, казка на некалькі дзён, што выйсця яму няма. Ён любіў сваю безвыходнасць. Абы галава стала здаровая. Абы не гэтыя кашмары па начах.

Найбольш уразіла яго адно дзіўнае дрэва. Цэлымі гаямі яно сустракалася на берагах ручаін, цераз якія ён ішоў бярвеннямі, а то і проста скачучы па камянях, і па беразе Тыгравай. Пальмавай стройнасці, з пышным султанам драбналістых галін недзе ўверсе, яно сонечна шумела над вадой. Вельмі падобнае на эўкаліпт, тугое як струна, яно расло... на камянях. Так, на жвіры і абкатаных буйных галышах. Часам на высокіх, метры ў два, валах з гэтых галышоў, валах, нанесеных калісьці Тыгравай.

Севярын ведаў, што ў такіх умовах ніводнае дрэва расці не будзе. А гэтае расло, немаведама адкуль чэрпаючы сокі на тое, каб выгнаць у неба ствалы такой вышыні і прыгажосці. І Севярын са здзіўленнем зразумеў, што гэта не эўкаліпт, а нейкая своеасаблівая вярба.

Ён яшчэ не ведаў, што гэта была чазенія.

Нехта неасцярожна хукнуў за яго спіною. Будрыс азірнуўся і ўбачыў, што за ім зладзеявата крадзецца беласнежная, сям-там у палевае, лайка Амур.

– Ну што, са мною пойдзеш? Хадзем. Толькі ўлічы, за Мёртвай крыніцай выпраўляю цябе дахаты. Малым хлопцам з пароды лаек няма чаго рабіць у джунглях за Мёртвым ключом. Добра?

Амур маўкліва згадзіўся, што так будзе лепей, і затрухаў уперадзе. На поўных, значыцца, правах.

Ісці было цяжка толькі там, дзе Тыгравая вырвала частку сцежкі. Там даводзілася лезці праз гушчар. Але і

гэта было добра. Вакол джунглі з калючай сваячкі жэньшэня – дрэвападобнай араліі. Нават лістота ў яе была з калючкамі. Вакол – яблыні з маленькімі, у пазногаць мезенца, яблычкамі. Вакол – горны ясень з буйнымі белымі плямамі на ствалах (як, ты скажы, нядбалы садоўнік паляпаў абы-як пэндзлем з вапнай). Вакол – гіганцкія ільмы, чаромха, бружмель, вольхі. Бязмернае багацце фарбаў, адценняў, парод.

І ва ўсім была суцэльная, без заганы, прыгажосць, вялікі спакой надыходзячай восені, жыццё.

Гладкі, з залацістымі вачыма Амур бег і раз-пораз аглядаўся: ці тут чалавек? Маўкліва прызнаў за гаспадара на час гэтага паходу.

Чалавек не краўся, чалавек не крычаў на гаспадара, чалавек ішоў ад базы – чаго ж яшчэ? І Амур, канчаткова абдумаўшы гэта, пачаў перыядычна знікаць.

Севярын ішоў па-паляўнічаму асцярожна. Так асцярожна, што ледзь не наступіў на маленькага аранжавага бурундучка. Той, відаць, захапіўся нарыхтоўкай ежы на зіму і не адразу заўважыў волата.

А калі заўважыў, то з рэзкім віскам – “ві-ці-глі!..” – драпануў з-пад самых Севярынавых ног, схаваўся за дрэва, у дзікім перапудзе вінтом пабег угору па ягоным ствале (з кожнага боку чакаў небяспекі).

Узбегшы досыць высока, бурундук сеў на галіне і, трасучы лапкамі, пачаў лаяцца. Крычаў, што вось ходзяць, вось носяць іх чэрці, вось палохаюць занятых справай добрых людзей.

– Ты – матам... – параіў яму Севярын.

І тады бурундук пачаў лаяцца яшчэ больш віскліва і ярасна. Нічога ў гэтым не было дзіўнага. На бурундуковай аранжавай спінцы давеку засталіся пяць чорных палосак. Гэта калісьці, у дагістарычныя часы, пагладзіў яго па спіне кіпцюрамі казачны мядзведзь.

Будзеш баяцца, вядома.

Бурундук усё яшчэ мацюкаўся, а Будрыс быў ужо далёка. Ішоў цераз крыніцы, і кожная крыніца спявала па-рознаму і была на свой твар. Чароўна разнастайныя былі песні вады. І весела, рэзка крычалі свае “віць-цвіць-цвіць!” шэрыя попаўзні, бегаючы ўніз галавою па ствалах дрэў. Бегалі нейкія зусім ручныя, не звяртаючы ўвагі на чалавека і сабаку.

Можа, таму ручныя, што вакол было мора сонца ў вясёлым лесе, што злева былі дымна-зялёныя горы, справа – сонечныя горы, далёка наперадзе – сінія горы.

Горы. Горы. Горы.

Самая казка пачалася незадоўга перад Япруковай крыніцай. Пачалі ўсё часцей трапляцца піхта і кедр. Сама крыніца бегла ў даліне, нібыта па прыступках, празрыстымі, тонкімі, як шкло, вадаспадамі. На кожнай прыступцы быў вадабойны кацёл, кожная прыступка была геаметрычна правільнай чашай, у якой шампанскім кіпела вада. Кіпела з аднаго боку, а з другога шкляна пералівалася ў ніжэйшую, наступную чашу.

Амур гучна хлябтаў з гэтых чаш: па глытку з кожнай. Не хацеў піць, але не мог адарвацца. Часам залазіў у чашу з лапамі і клаўся, хапаючы зубамі няўлоўны струмень.

Пасля Мёртвага ключа лес нават пахнуць пачаў па-іншаму. Свежым, але вострым, спіртавым, амаль нашатырным пахам.

– Восень ідзе... – сумна адзначыў Будрыс.

Аб восені сведчылі і шматлікія дуплянкі, і хаткі над сцежкай. Пранумараваныя, як дамы на вуліцы, і... пустыя.

“Так і ўяўляю іх сабе вясной. Галоўны праспект, фешэнебельныя кватэры... З кожнай – галовы выглядаюць, пляткараць, сварацца з суседкамі... Восень ідзе. Апусцелі”.

За Мёртвай крыніцай (рэчка была сапраўды мёртвая, уся ў буйных круглых галышах, з адзіным струменьчыкам вады пад імі, але ў час залеў, мабыць, страшная) нешта цьмяна-непрыемнае ўпершыню штурханулася ў Севярынава сэрца...

...На высачэзнай піхце, трохі ўбаку і ўніз – сцежка тут караскалася на адхон, – сядзела вялізная калонія нейкіх цёмных, дзюбастых, падобных на крумкачоў птушак. Было іх, можа, з сотню. Натапыраныя, трывожныя, у нейкім напятым чаканні.

Севярын гукнуў на іх, толькі каб разбіць іхнюю цягучую, са злавесным адценнем, цішыню. Хмараю чорных крыжоў яны ўзняліся ў паветра з рэзкім характэрным крыкам, нешта накшталт “ког, ког!” або “кго, кго!”.

Адляцелі недалёка і паселі зноў. Гэта былі японскія даўгадзюбыя вароны, але Будрыс не ведаў гэтага. Проста яму стала не па сабе ад нейкага прадчування. Толькі на палову імгнення не па сабе. Занадта ўжо добры, пяшчотны стаяў вакол дзень. Ён, можа, і забыўся б на гэта, каб не выбег раптам з нетраў Амур. Чынна, як паслухмяны хлопчык, пайшоў “ля нагі”.

– Што, думаў, забыўся? – спытаў чалавек. – А хто быў згодзен, што малым хлопцам з пароды лаек нельга хадзіць за Мёртвы ключ? Га?

Амур глядзеў на яго залацістымі вачыма і віляў хвастом.

– Так у нас з табою не пойдзе. А калі цябе тут вароны задзяўбуць? Як тады гаспадару ў вочы глядзець буду? Дамоў... Ідзі, Амур.

Сабака пайшоў. Пайшоў, чапляючы лапа за лапу, штохвіліны аглядаючыся, няшчасны, быццам пабіты.

Сабака знік. Але не паспеў чалавек зрабіць і дваццаці крокаў, як Амур з’явіўся зноў, стралою кінуўся з нетраў да ног, амаль прыціснуўся да іх.

– Правы качаеш?

Густая поўсць на сабачым загрыўку стаяла дыбарам, па гладкім беласнежным целе прабягалі буйныя хвалі гневу, змешанага з чымсьці незразумелым, можа, са страхам. Праз вострыя белыя зубы прарываліся рыклівае клекатанне і хрып.

– Ты што? – Севярын глянуў у той бок, куды глядзеў сабака. Здалося яму ці не, што ў нетрах бліскавічна прамільгнуў доўгі, няпэўнага ў паўзмроку колеру, плямаваты ад сонечнай лістоты, цьмяны цень?

Ударыў барабан лесу.

Чалавек нічога не мог бачыць і ведаць. Але было прадчуванне. Першы грозны акорд уварваўся ў вясёлае, зялёнае скерца тайгі.

IX. ЭЛЕГІЯ ПАЛЯЎНІЧАЙ ХАТКІ

Дно падзі ўвачавідкі павышалася. Мяняўся лес. Нешта ад тропікаў усё больш і больш паяўлялася ў ім. Высокія, амаль дрэвападобныя папараці, густыя, зялёныя завесы вінаграду, лімоннік з яго чырвонымі аскомнымі ягадамі, калючыя, з буйнымі шыпамі зараснікі маньчжурскай араліі. Вінаград сям-там пачынаў чырванець, і нібыта крывавыя струмені сплывалі з галін маньчжурскага арэха, дуба, жалезнай і даурскай бярозы.

І ва ўсё гэтае буянае свята раптам упаўзла трывога. Сам не ведаючы чаму, Будрыс ішоў асцярожна, са стрэльбаю наперавес. І сабака ішоў асцярожна (не хапіла духу яго прагнаць). І абодва адчулі нейкую палёгку, калі ўбачылі на другім беразе Тыгравай праз лістоту нешта бярвенчатае.

Севярын, мабыць, і не заўважыў бы гэтага, каб не прыглядаўся так уважліва, каб не пацягнуўся туды Амур. Хатка так добра хавалася ў нетрах, што можна было прайсці побач і не здагадацца аб яе існаванні. Нехта сядзеў на кукішках ля вады і мыў закопчаную каструлю. Узняў галаву...

З раптоўнай звязанасцю Будрыс убачыў, што гэта яна. Нязвыклая ў чорных джынсах і кашулі з шатландкі, нязвыклая ў зялёнай хусцінцы, з-пад якой выбіваліся бязважкія пасмы залацістых валасоў. І, галоўнае, нязвыклая ў залатым дзённым святле. Ён заўсёды ўяўляў яе твар у прыцемку. Ён бачыў яго толькі аднойчы, у сутонні.

А тут гэты твар быў зусім іншы. І рукавы каўбойкі былі закасаныя вышэй локцяў, агаляючы тонкія і моцныя загарэлыя рукі, укрытыя залацістым пушком. І кісці гэтых рук, чорныя ад каструлі, журліва абцякаў празрысты крынічны струмень.

– Вы?..

На хвіліну ў гэтых цёмна-сініх вачах мільганула, здаецца, адценне радасці. І згасла. І ён нават не ведаў, было яно ці проста гэта яму патрызнілася. Вочы глядзелі на яго, нібы занава пазнавалі. А на строгіх вуснах быў цень нейкай унутранай, прыхаванай усмешкі.

– Усё ж прыйшлі. А я думала...

– Вы, значыцца, думалі...

– Вось яшчэ! Думаю я заўсёды. Але тут...

– Я трымаю слова. Проста катэра вашага не было.

Зменлівы, цякучы выраз твару.

– Шторм...

– У гэты шторм я дабіраўся да Рагвольда на яхце. Адтуль – сейнерам, а пасля пеша, праз хрыбет.

– Герой, – невядома, ці пахваліла, ці даела яна. – І з сабакам... са стрэльбай... як то належыць. Даўно пакінулі Тараскон?

– Ф-фу-у! Як не сорамна!

– Ну, не злуйце. Добра, што знайшлі. Добра, што з’явіліся. Досыць з вас?

Пяшчотнае, вельмі жаноцкае аблічча. Падала яму локаць рукі.

І яму раптам, нечакана для самога сябе, захацелася пацалаваць яго. Але ён толькі пацiснуў. А яна нібы здагадалася. Зноў з’явіліся ў вачах іронія і дзёрзкасць.

– Не думала, што зможаце адолець такі шлях.

– Вы што, лічыце, што я зусім кабінетны?

– Кабінетны, як здымак. Хадземце. Вось толькі рукі адатру.

Трывалая, маладая сіла жыцця была ў кожным яе руху. І Севярын на імгненне падумаў, што яго вяло сюды і яшчэ нешта, акрамя цікаўнасці.

Сцены хаты былі з тоўстых бярвенняў, дах – з дошак. Адзінае акно – звычайнае акно сялянскага доміка. Толькі што каробка аконнага праёма ўстаўлена ў сценку “лежма”, і таму акно, як, ты скажы, “венецыянскае”. Дах змацоўваюць ад тайфунаў з мора пакладзеныя на яго бярвенні. Тырчыць комін, зроблены з жалезыай трубы.

І, як працяг даху, навес з кар’я: дрывотня, цяпер амаль пустая. Кар’ё знята з аксаміту амурскага, коркавага дрэва. Мякка звісае амаль да зямлі.

Побач з хаткай лава. На ёй – вядро, каструлі, бачок. Гэтыя, па ўсім відаць, заўсёды тут, для кожнага, хто трапіць сюды. Стаяць цурбанкі-крэслы. Чарнее плешына вогнішча, абкладзенага камянямі. Млее над хатаю светлы, лапчасты маньчжурскі арэх.

“Забрацца б сюды ўзімку. Прыпасаў набраць, свечак. Сядзець сярод снягоў, паліць печку. Працаваць, думаць, на лыжах хадзіць. І каб побач была тая, каго любіш. І каб нікога больш не бачыць са старых сяброў... нават шэфа...”

Але і зараз цудоўна. Ля сцен – сонечнае мора гіганцкай папараці, над дахам – зялёная светлая хмара арэхавай лістоты. Над ёй – піхты і цёмныя бальзамічныя кедры. А вышэй за ўсё – горы.

На цурбанках сядзелі два невядомыя, апранутыя па-таежнаму. Лысаваты смешны мужчына год пад сорак і жанчына сціплай, харошай прыгажосці, значна маладзейшая за яго.

– Во, Тацяна, – з бязмернын здзіўленнем сказаў мужчына, – бач, Гражынка нашая дзікага хлопца ў тайзе спаймала. Вядзе.

– Па-мойму, гэта ён яе вядзе, – са светлай усмешкай сказала жанчына. – Пад руляй.

– Мядзведзь іх там ведае, хто каго вядзе...

Мужчына распраўляў матылёў, дастаючы іх з марылкі. Прыціскаў разгорнутыя крыльцы, нават не гледзячы, што робяць ягоныя рукі. Узняўся насустрач Будрысу.

– Сакрат. Ласкоўскі маё прозвішча. А гэта – мая чвэрць.

Тацяна ў параўнанні з волатам-мужам была сапраўды мініяцюрная. Стройненькая, танюткая – ён мог бы яе на далоні ўзняць.

Пазнаёміліся.

– Парахавы Севярын, – сказаў Сакрат. – Са стрэльбай. Мужныя рукі пахнуць травамі і порахам. Ото цяпер я за нашу дзяўчыну не баюся.

– Дзядзька Сакрат, – сказала Гражына, – ну як не сорамна!

– А што, хіба трэба баяцца? – са страшэнным здзіўленнем і наівам спытаў Сакрат.

– Баяцца не трэба, – з раптоўнай сухасцю сказала яна.

– Матылёвы Сакрат, – сказала Тацяна. – Кінься, калі

ласка, вашы кепікі. У вашага вялікага цёзкі жарты былі разумнейшыя.

– Ды я што? Я, можна сказаць, і нічога. Я – харошы...

– Ведаю, – вельмі проста сказала Тацяна.

Яна, відаць па ўсім, з першага позірку зразумела ўсё тое дзіўнае, што стаяла паміж маладымі людзьмі. Іхнюю звязанасць, няёмкасць і нават неразуменне таго, што з імі робіцца. Неразуменне другога і самога сябе.

– Сядайце, Севярын, – сказала Гражына, – зараз каву піць будзем. А пасля вы пойдзеце з Сакратам па матылёў. “Порхать средь кашки по лугам”.

Голас быў абыякава-іранічны. І зноў Будрыс здзівіўся зменлівасці гэтай вельмі жаноцкай, малой істоты. Ён не чакаў іншай сустрэчы, і, аднак, усё гэта неяк непрыемна ўразіла яго.

– Цікавыя матылі? – глуха спытаў ён.

– Страшэнна цікавыя, – сказаў Сакрат. – Тут увогуле багата. Нават ёсць два віды індамалайскай фауны. Д’ябал іх ведае, як яны сюды забрылі!

– Ты б яму, Сакрат, яшчэ лекцыю прачытаў, – сказала Тацяна. – Яму не словамі дундзець, яму паказваць трэба. Вы аксаміт амурскі ведаеце? Унь ён.

Дрэва з ажурнай кронай стаяла непадалёк. З ажурнай кронай і мяккай нават на позірк карою ствала, сапраўды аксаміцістай, змаршчакаватай унізе, нібы напятай уверсе.

– Бачыце, якое дзіва можна на ім лавіць!

Матылі былі памерам у раскінутую далонь – сантыметраў на дваццаць. Вясёлкавыя, экзатычныя – ніколі чалавек не здолеў бы стварыць нічога падобнага.

– Ветразнік Маака, – сказала Тацяна. – А вось яшчэ. Гэта ксут. А гэтага тут называюць сінім махаонам. Які

ён сіні?! Ён жа чорны махаон. Чорна-зялёны.

– А што... – сказаў Гражыне Севярын. – Дзіва!

– Хіба яшчэ такое дзіва бывае, як іх уначы лавіць, – чамусьці вельмі стрымана сказала Тацяна.

Будрыс заўважыў позірк, якім яна абмянялася з мужам, і зразумеў, што вось гэтым вельмі добра і што яны нізавошта на свеце не абмяняюць свайго вандроўнага лёсу. І яму стала трохі сумна.

...Яны не ведалі, што ім казаць адзін аднаму. І няёмкасць гэтая рабілася ўсё болыш неадольнай.

– Што вы бачылі сваім свежым вокам? – спытала дзяўчына.

– Амур нешта непакоіўся. І гэтыя... як іх... крумкачы, вароны... Ну, дзюбастыя такія... зграяй дрэва абселі.

– Японскія даўгадзюбыя. – Яна раптам устала. – Ах, як жа гэта вы? Якая нядбайнасць! Слепата!

Нібы ўзрадавалася, што можна нейкім дзеяннем разбіць няёмкасць.

– Дзяўчынка, – з перасцярогай сказала Тацяна, – не будзь зласлівай. Адкуль ён мог ведаць?

– У чым справа? – спытаў Севярын.

– Справа ў тьм, – сказаў Сакрат, – што там, непадалёк, нехта паміраў... або быў забіты. Вароны чакалі, пакуль памрэ.

– Чалавек? .

– Наўрад... Але хто ведае...

Севярын устаў, скінуў рукзак.

– Я павінен быў здагадацца. Прабачце. Я пайду туды.

І ўклаў патроны ў дубальтоўку. Пайшоў да рэчкі. Яму

здалося, што Тацяна сказала нешта. Рэзкім тонам. Тонам, у якім пераважаў дакор. Яму было ўсё адно. Ён злаваўся на дзяўчыну, але найбольш злаваўся на сябе. Якога д’ябла яго панесла сюды! І гэтыя думаюць чорт ведае аб чым. І яна. Ды і што можна падумаць! Прыцёгся, ёлупень, галава дурная! Хіба магчыма загадзя ведаць, як зразумеюць твае ўчынкі людзі? Будуць яны верыць у чысціню тваіх намераў або не?

Ён ішоў і лаяў сам сябе, калі раптам убачыў, што Амур стаў і глядзіць назад...

...Гражына даганяла яго. Ішла сваёй размеранай, няспешнай, вельмі прыгожай хадою. На хаду ўвагнала ў стрэльбу патрон, зачыніла казённік, перакінула дубальтоўку цераз плячо.

– Нашто вы ідзяцё? – спытаў ён.

– Прабачце, я не мела рацыі.

– Маглі б і застацца. Карысці з вас і там будзе мала.

– Вельмі злуеце на мяне?

– На сябе.

– А вось гэта і дарэмна. Я... не злую на тое, што вы прыйшлі... Наадварот... Толькі нязручна было сказаць пры іх.

– Лепей бы вы сказалі пры іх, а мне пасля – што хочаце, чым выстаўляць мяне ідыётам.

– Я... не хацела гэтага, – у вачах цёплая пакора і пачуццё віны.

– Прыгожая вы наша! Нашто вам гэта? Будзьце вы добрая. Так гэта вам пасуе. А то – дзікая котка. Восем кілаграмаў сто пяцьдзесят грамаў.

– Даруйце мне. Ну, дайце ваш лоб, даўжэзны бамбіза.

Абяззброены, ён ішоў побач і бурчаў:

– Як нябожчыка... Узнагарода... “Я на подзвіг цябе праваджала”.

Гражына смяялася, гледзячы на яго.

– Ну, мілы, добры, буркатлівы... Даруйце мне, калі ласка. Іначай памру ад згрызотаў сумлення.

– Хітры вы народ, жанчыны, вось што.

Севярын адчуваў, што яны падыходзяць да месца.

– Тут, здаецца. Толькі варон не відаць.

– Дачакаліся, значыцца, – бязгучна сказала яна.

Рушылі ў зараснікі. І тут са страшным гвалтам ірванулася праз хмызы і лістоту, залямантавала, нібы на смерць, варонячая зграя. Чорнымі крыламі ўцемрыла святло.

– Вось, – сказаў ён.

Дробны падрост піхтачак і кедраў быў у адным месцы прымяты, нібы праз яго кагосьці цягнулі, і ў самых нетрах гэтага падросту ляжала нешта. Гэтае “нешта” было плямістае і нерухомае, і нельга было зразумець, дзе ў гэтага нерухомага галава, а дзе азадак. І амаль адразу, з раптоўным пахаладзеннем у спіне, Севярын зразумеў, чаму ён не можа ў гэтым разабрацца.

У забітага ізюбра не было галавы.

– Дарагі, – сказала Гражына, – трымайце стрэльбу напагатове.

– Чаму?

– Ён звычайна адпачывае непадалёк ад забітай здабычы.

– Хто?

– Леапард, – сказала яна.

Другі трывожны акорд аддаўся у залацістым передвячэрнім паветры. Севярын аглядаўся вакол. Але было ціха. Ціха і пуста.

– Чаму вы думаеце, што гэта леапард? Можа, гэта...

– Тыграў тут не бачылі два гады. Калі б гэта быў чырвоны воўк – падзь пакінулі б усе касулі і алені... Акрамя таго – галава. Леапард, нават сыты, заўсёды адгрызе ў ахвяры галаву: нібы ў вочы баіцца глядзець.

– І ўсё ж забівае? Сыты?

– Сыты. Было ж у яго мяса. А ён зрабіў замах на Амура. Бываюць сярод іх такія... прафесійныя забойцы. Толькі забіваць...

Яна хадзіла вакол месца здарэння, стараючыся не глядзець у падрост, у якім ляжала светла-карычневая, безгаловая і таму пачварная істота.

– Вароны не паспелі папсаваць. Леапард пайшоў нядаўна. І вось яшчэ чаму я кажу: леапард, – след на сырой зямлі. І яшчэ... І яшчэ...

Адлегласць ад аднаго следа да другога была кожны раз не меней як метраў шэсць-восем.

– Ён спаймаў яго на пятым скачку. Сорак метраў, – шэптам сказала яна.

– Чаму “спаймаў”?

– Таму што леапард, калі ўжо ахвяра кінулася ўцякаць, амаль ніколі не можа дагнаць яе. Так, зробіць для праформы яшчэ метраў пяцьдзесят ды ідзе шукаць новы абед... Вось адсюль ён скокнуў...

Над звярынай сцежкай навісаў тоўсты сук дуба. Дзяўчына падцягнулася на руках, гнутка і спрытна хістанулася целам і, закінуўшы нагу, села на гэты сук вярхом.

– Наце. Так я і думала. Вось белыя поўсцінкі.

– Хіба ён белы?

– Ён іржава-жоўты на баках і спіне. Але ж ён не чалавек, каб на спіну класціся. А бруха ў яго белае. – Скокнула на зямлю. – Пастарайцеся хаця б на вока прыкінуць памеры і вагу забітага. Гідка, але пастарайцеся.

Севярын з вялікай напругай ускінуў тушу ізюбра, трымаючы яе ля капытоў. Кроў кінулася ў аблічча.

– Пудоў дзесяць, – сказаў ён, апускаючы ношу. – Можа, трохі болей. – Прыкідваў на вока: –Даўжыня прыблізна з метр семдзесят, вышыня... а чорт яго ведае, якая ў яго была вышыня... Метр сорак?.. Лічыце, што пэўна так.

– Вы моцны, – сказала яна.

– Леапард мацнейшы, – змрочна пажартаваў ён. – Паспрабуй загадай мне, каб я таго ізюбра дагнаў і загрыз. Пад страхам смерці не атрымаецца. .

– Закідаем яго лаўжамі, – сказала дзяўчына. – Каб не папсавалі птушкі. Егера трэба папярэдзіць. І хадзем. Я болей не магу. Бачыце, не спадзяваўся ж на смерць... Леспядэцу еў. Улюбёная ягоная расліна. А гэты... расцягнуўся ўздоўж сука, галаву на лапы і замёр. Разумеў, забойца, што яго з галавы ў такой паставе менш відаць. Мне, здаецца, кепска зараз будзе. Такі прыгажун!

Севярын асцярожна вёў яе ад месца мярзотнага здарэння.

– Хатка... – сказала яна. – Элегія... Вось вам і элегія, Севярыне. Джунглі, а не элегія.

Ля хаткі нікога не было.

– Куды ж гэта яны падзеліся? – неўразуменна спытала яна. – Па матылёў пайшлі, ці што?

– А унь тое не яны пакінулі?

На дзвярах, прыколатая шыпамі араліі, бялела запіска.

“Добра, што ты не адна, – прачытала дзяўчына. – Цяпер здолееш аблавіць куды болей тэрыторыі. Мы з Тацянай пайшлі за ліяннік, да вытокаў Тыгравай. Узялі адзін камплект патрэбнага. Другі пакінулі табе. Просціны з рамамі – на гары. Рэфлектар і акумулятары ў хаце. Не забудзь, што для нашых крылатых п’янюг пастаўлены ў нетрах чатыры слоікі...”

– Што за п’янюгі?

– А для матылёў начных, – даволі злосна сказала яна. – Стаяць слоікі, а ў іх мёд, які перабрадзіў. Ну, і нешта накшталт кнота той мёд смокча. А з кнота смокчуць матылі, п’янеюць. І тады бяры іх голымі рукамі.

Яна чытала далей:

“Заадно папярэдзім і егера, хай прыйдзе паглядзець. Бывай здаровая. Не лянуйся дзеля дзядзькі Сакрата, працуй. Цалуем”.

– Дзе гэта яны?

– А за ліяннікам. Вёрст за пяць. – У вачах у Гражыны быў нежартоўны гнеў. – Што за свінства! Пайсці, не папярэдзіць, кінуць. Узрадаваліся... Праца хутчэй пойдзе... Усё праца ды праца... Самае, бачыце, галоўнае. Праваліся праз зямлю чалавек – абы матылі яго каханыя засталіся. Вось плюну ды буду “Каралеву Марго” чытаць!..

– Чаму? – спытаў Севярын. – І сапраўды так карысней будзе. Вы тут будзеце лавіць, яны – там. Глядзіш – болей спаймаеце. А я вам памагу. Няма чаго вам злавацца, па-мойму.

Тон у яго быў разважлівы і спакойны. Дзяўчына скоса паглядзела на яго і ўжо спакайней сказала:

– Ой, горачка вы наша! Можа, вы і маеце рацыю. Ну, бярыце сваю вуду ды марш на Тыгравую! Здабывайце ежу для племя. Я тут прыбяруся трохі ды прыйду

памагаць. Чарвякоў там накапаеце, пад купай смецця.

...Добра было стаяць на беразе, надзяваць чарвяка, закідаць вуду ў вадабойныя катлы. Добра было сачыць, як часам ідзе да вытокаў, бліскавічна імчыць у халоднай слязніцы вады вялізная сіма. У яе табунках адразу было відаць самцоў. Самцы былі ў шлюбным уборы: спіны ў іх пацямнелі і зрабіліся гарбатыя, бакі ўкрыліся малінавымі і цёмнымі палосамі, сківіцы пагрозліва выгнуліся.

Рыба брала добра. Кручок амаль ні разу не вярнуўся пусты. Калі Гражына падышла да рэчкі, у вядры плавала ўжо дзесяткі тры рыбак. Выцягнуўшы адну з вядра, яна прысела на кукішкі і пачала разглядаць яе.

– Мальма, – сказала яна. – Мясцовая стронга. Пагляньце, якое хараство!

Стронга была пяшчотна-бэзавая, з ярка-пунсовай палоскай на брушку, з такімі самымі плаўнікамі і хвастом, плямістая, з залатымі бліскаўкамі на спіне.

– А гэта што?

Рыбка была з чырванаватай стужкай на баках. Плаўнікі і хвост таксама чырвоныя. І ўся ўкрыта чарнаватымі плямамі, як леапард.

– Сіма, – сказала Гражына.

Будрыс не на жарт перапалохаўся.

– Во-ой... Любенькая, а ну хутчэй адбірайце яе ды кідайце ў ваду!

– Нашто? Гэта своеасаблівая сіма. Яе тут “пяструшкай” завуць. Па невядомых нейкіх прычынах частка самцоў сімы ў мора, як выведзецца, не ідзе... Унь сапраўдная сіма пайшла. У ёй сантыметраў восемдзесят. А гэтая, у рацэ, так ліліпутам і застаецца. Бачыце, дваццаць, не болей. Малокі ў некаторых пяструшак бываюць, але яны, калі і ідуць за сапраўднай сімой, дык не дзеля таго, каб удзельнічаць у размнажэнні. Ідуць, каб высачыць і

пажэрці ікру. Свайму ж віду шкодзіць, гадасць такая! Так што лавіце.

Вечарэла. Ціхія, загарэлыя, стаялі вакол горы. Раскашавалі. Булькацела вада. Самцы стронгі, засынаючы, чарнелі, як кепскае срэбра. І дзяўчына сядзела ля вады побач з Амурам і глядзела ў плынь.

Простая, мілая, неаддзельная ад усяго гэтага. Сама як захад, сама як лістота, сама як добрае паветра, якое не заўважаеш, але без якога немагчыма жыць...

– Даўно хацеў спытаць, што гэта за вярба на каменнях? Унь, стройная, бы эўкаліпт...

– Чазенія, – сказала яна. – Адно з улюбёных маіх дрэў. Яна – рэлікт: дайшла з даледавіковага перыяду.

У яе словах гучала нешта такое, што прымусіла яго да асаблівай увагі.

– Чаму – “адно з улюбёных”?

– Таму, што гэтае дрэва цяжка жыве. І мала жыве. Год восемдзесят. Укарэніцца на галькавых косах, на градах. Там, дзе нішто не можа расці. Першай з’яўляецца на новых наносах, нават на скамянелай лаве ля ручаёў. Дрэва-піянер. І вось расце, разбурае лаву, невядома адкуль смокча сокі, угнойвае лісцямі мёртвую глебу. А пасля, калі ўгноіць яе і сабой, на тое месца прыходзяць дрэвы іншых парод. Добрае дрэва!

“Чазенія...” – з пяшчотай і чамусьці з трывогай падумаў ён.

Цішыня. Захад. Рэчка. Жанчына ў зарасцях чазеній на беразе. Сама тоненькая, сама стройная, як чазенія.

– Хораша мне, – раптам сказаў ён.

– Вам рэдка бывае хораша?

– Вельмі. Але тут мне так добра, як ніколі ў жыцці. Ціха. Зусім бязлюдна. Быццам свету і людзям яшчэ толькі

трэба нарадзіцца. Быццам тысячагоддзі да Хірасімы. Быццам яе ніколі не будзе.

– А я? – спытала яна.

– А вы хіба чалавек? Вы проста першая чазенія. Высокая чазенія. Страйнюткая чазенія. Чазенія, якая памагае ўсім. А раз усім, то і мне.

Уважліва, залатымі ад захаду вачыма глядзела яна на яго.

– Слухайце, Будрыс. Я ведаю вас даўным-даўно. Пасля гэтых слоў мне ўвогуле здаецца, што вы вядомы мне з пачатку дзён. Але хто вы? Хто вы, Будрыс? Чаму вам кепска? Кепска таму, што вы – гэта вы? Хто?

– Так, – сказаў ён. – Лічыльная машына. Можа, трохі болей, чым лічыльная машына. Так кажуць. Вы прабачыце, калі я замест прамога адказу раскажу вам прытчу?

– Ну.

– Недзе на пачатку нашага стагоддзя ў вялікім горадзе на Беларусі была выстаўка. Гаспадарчая. Розныя там дасягненні. Яна ж і кірмаш. Сала таўшчынёй з рыдлёўку, шырэй маёй чвэрці...

– Цяжка ўявіць, – сказала яна.

– Ну, жыта, жарабцы на ланцугах распятыя, муштукі грызуць. І прыходзіць на гэтую выстаўку мой дзед. Цесля быў, можа, лепшы сярод тагачасных. Ну і, ясна, скрыні рабіў, калёсы, усё такое. Прыходзіць – і адразу да дырэкцыі. У каліце – вугалькі, пад пахай – яловая дошка. “Ну, а ты чаго?” – пытаецца дырэкцыя. А той ім паважна: “На выстаўку. Ды месца няма”.– “А што прывёз?” – “А вось, – кажа. Паставіў ён дошку, дастаў вугаль.– Глядзіце”. І ж-жых! – адным рухам рукі крэсліць акружнасць. І пасля кропку ставіць. Цэнтр. Тыя цыркулем правяраць. Бог ты мой!.. Геаметрычна дакладны круг. І дакладна цэнтр. І вось ён так увесь час і паказваў. Вугал дзяліў на дзве паловы, любы

шматкутнік абводзіў акружнасцю. Усю геаметрыю – на вока. Не маючы аб тэарэмах і зялёнага паняцця.

Памаўчаў.

– Вось і ў мяне такое фамільнае няшчасце. Вось так і я. Дзе не могуць ужыць цыркуля, дзе яго яшчэ няма – там клічуць мяне, і я жыва крэслю дакладны круг.

– Здаецца, я разумею,– ціха сказала яна.

Яна, сапраўды, разумела. Севярын упэўніўся ў гэтым, глянуўшы ў яе вочы.

– Я не магла б. Нізавошта. Бачыце, тут свет, і святло, і прыгажосць. Ходзяць звяры, лётаюць птушкі, растуць чазеніі... І нават леапард, што гойсае вакол, не псуе карціны. Бо гэта свята і пір жыцця. І нараджэнне і смерць ягоныя. Натуральная, нікім не прыдуманая смерць. Прыдумаць наканаванне – што можа быць страшнейшае?! Не холадна вам там?

– Холадна.

– Я разумею. Вы страшэнна моцны. І вы зусім, зусім без абароны. Без брані перад гэтым светам. Нічога не варта вас забіць. А мо і ўжо забілі?

– Ну, гэта невялічкае перабольшанне.

– Не жартуйце. Не трэба. Ясна, што холадна. Усё адно, як у месячную ноч замярзае недзе на Эльбрусе чалавек. А вакол прыгожа. І высока-высока, на ўсё людства хопіць.

– Менавіта хопіць, – змрочна сказаў ён. – Менавіта, на ўсё людства.

– Не, я там не магла б. Нават з лепшымі людзьмі на свеце. Я зямлю люблю, даліны, невысокія, зялёныя, вось такія, горы. Цеплыню люблю. У ёй прыгажосць. І сапраўдная вышыня – у ёй. Чорта людзям у вышынях, на якіх нельга жыць... Якая страшная праца!

Яна глядзела на яго з зацікаўленасцю і... з агідай. І хаця Севярын разумеў, што яна іншы, палярна іншы, зусім не такі, як ён чалавек, што яны не могуць зразумець адно аднаго, – яму стала крыўдна за сваю справу і – яшчэ болей – за сябе.

X. НАКЦЮРН І АЛЬБА[3]

Ён ляжаў каля вогнішча і не спаў. Пад бакамі была сухая трава, на нагах – грубая коўдра, пад галавою – скручаны плашч.

Побач драмаў, паклаўшы лабастую галаву на тоўстыя беласнежныя лапэты, гладкі Амур. Ад цеплыні і салодкіх сноў у яго дрыжалі бровы.

“Добра табе! – падумаў Будрыс.– А мне кепска. Дужа...”

Размова з Гражынаю ўразіла яго больш, чым здалося спачатку. Упершыню ён сутыкнуўся з такім поўным адмаўленнем усяго, чым ён жыў дагэтуль. Гэтая агіда, гэтая адчужанасць. І самае горшае, што ён бачыў іх у чалавеку, у якім менш за ўсё хацеў бы бачыць такое.

“Дрэнь твае справы, чалавеча... Занадта, занадта мы розныя. Ніколі ў жыцці нам не пасябраваць. Тваё жыццё, сапраўды, лёд на вяршыні. А яна перажыла калісьці ледавікі, чаканне смерці ўсяго жывога, і таму занадта добра ведае цану льдам... Перыстая, ажурная, уся дзеля сонца... Чазенія... Жанчына. Як толькі адступілі льды – стала на россыпах камянёў, дзе ніхто яшчэ не мог жыць. І з тых часоў стаіць, будзе стаяць на фарпосце жыцця. Мала пражыве. Цаной гэтага жыцця падрыхтуе жыццё дзеля іншых.

Жанчына. Ведае цану льдам. І таму не зразумее. Не даруе. Не прымірыцца”.

...Лёталі над агнём вялізныя, як птушкі, начныя матылі.

Нерухомыя ў чыстым паветры, стаялі зоркі над вяршынямі гор.

Ён ведаў, што жанчына тут, побач, спіць у гэтай закінутай хатцы. А можа, і не спіць, бо яе таксама жорстка ўразіла размова на беразе рэчкі. А менавіта таму, што гэтая размова была, да жанчыны было зараз далей, чым да гэтых высокіх, халодных зор.

Яна ніколі не паставіцца да яго з даверам. Сябрам не будзе. Нават староннім не будзе. Будзе ворагам, пільным назіральнікам, лазутчыкам у стане такіх, як ён. Таму што ён і яна – розныя бакі жыцця. Жыцця? Увогуле розныя палюсы ўсяго існага.

Яму было вельмі горка адчуваць гэта.

Ноч. Добрая музыка ночы. Сонна цмокае вуснамі рака. Падушка з водарасцяў у яе пад шчакой. Схіліліся і пільна слухаюць сны ўсяго жывога гонкія чазеніі. Чуйным сном спіць недзе ў нетрах жэньшэнь. Спіць недзе ў зямлі Генусь. Спяць мёртвыя ў магілах, жывыя – у ложках і ля вогнішчаў.

І ўсе-ўсе слухаюць песню ночы: адны з надзеяй, другія з безнадзейнасцю. Адны – прымірыўшыся, другія – гатовыя зубамі бараніць жыццё.

Але ў ночы няма нічога страшнага. І зла няма ў ночы. І бяспека ў ночы ў руках. І таму побач, далёка-далёка, ляжыць і ніколі не даруе, не наблізіцца жанчына. Не даруе за спробу прынесці ў ноч зло. Не даруе чазенія.

У дрымоце, праз напаўапушчаныя веі, ён раптам убачыў, як бязгучна сеў і выцягнуўся Амур. Футра на загрыўку ўстала, як грыва, напружыліся мускулы, бязгучна выскалілася пашча. І бязгучны выскал быў страшнейшы за рык і брэх.

Севярын сеў.

Агонь дагараў. І першае, што чалавек убачыў у цемры, за межамі цьмянай, чырванаватай плямы святла, за гэтым згасаючым у цямноцці аазісам, – гэта былі два

халодныя зялёныя агеньчыкі. Ледзяныя, застылыя, нерухомыя, немігаючыя.

Чалавек і звер глядзелі адзін аднаму ў вочы. Пасля чалавек устаў. І адразу з цемры, адтуль, адкуль свяцілі два бязлітасныя, пачварна гіганцкія светлякі, даляцеў гарлавы, прыглушаны кашаль і хрып.

Нешта пагрозна варочалася ў самай, здавалася, глотцы цемры, нешта перакатвалася, як далёкі пярун, узносілася да высокага, здрадліва-пяшчотнага, сладастраснага муркання і адразу падала ледзь не на дзве актавы, да брукатання, да клёкату. Нібы бурчала сама старажытная ноч. І не было на свеце нічога больш першабытнага, больш страшнага, больш усеўладнага.

Чалавек зрабіў крок, і другі, і трэці. З голымі рукамі. Задушаны рык нібы адскочыў ад самога агню ў змрок. І яшчэ на крок адскочыў. І яшчэ...

– Ты, маньчжурская пантэра, – сказаў чалавек. – Ты, барс. Ты, леапард, і як цябе там яшчэ клічуць. Драная кошка, ці што? А ну, давай сюды!

Гукі чалавечага голасу нібыта прымусілі леапарда адскочыць яшчэ. Рык ператварыўся ў задушлівае бурчанне, нібы ў цямноцці нехта канаў.

Севярын зрабіў яшчэ крок. Ён не памятаў сябе ад злосці. Ад злосці на гэтую пачвару, што палюе на сабаку, а можа, і на яго, ад злосці на цемру, ад злосці на гэтую жанчыну, якая, хай сабе і з меркаваннямі вышэйшай праўды, перакрэсліла ягонае жыццё.

На гэтую жанчыну, што глядзела на яго з агідай у той час, калі ён не варты такога. На гэтую непрымірымую жанчыну, што ніколі не даруе і не працягне з сяброўскім даверам сваю руку.

Хрып цяпер блукаў вакол вогнішча. Па нябачным коле. Блукаў і паступова аддаляўся. З відавочнай неахвотай, з пачуццём смяротна абражанай годнасці.

І чалавек ведаў, што звер ніколі не даруе яму

паражэння. Так, як ён, чалавек, ніколі не даруе свайго паражэння гэтай жанчыне.

Ён кінуў у агонь сушняку. Полымя ўскінулася і заскакала барвай па чорных лапах кедраў, па светлых крылах гіганцкіх арэхаў, па адчыненых дзвярах хаткі, па абліччы жанчыны, якая стаяла ў гэтых дзвярах.

– Псіх ненармальны... – голас яе сарваўся. – А стрэльба? Стрэльба дзе?

– Леапард не нападае на чалавека, – глуха сказаў ён.

– Так. Ніколі не нападае. Але гэта – я не ведаю, што ён такі за звер, гэты... Пашэнціла раз дзіця ўкрасці? Людаедам зрабіўся з-за старасці ці фізічнай ва́ды? Проста звык паляваць на самага безабароннага... на чалавека... без кіпцюроў і рог?.. Або... або такі самы псіх, як вы?

Яна ішла да агню, і выгляд у яе быў страшны.

– Я не ведаю, але...

Ён нічога больш не сказаў. З яго было досыць. Ён лёг на падсцілку, закутаўся з галавою ў коўдру і змоўк, павярнуўшыся да яе спіною.

...Калі ён пракінуўся – палыхала зара. Святло ахапіла палову неба. Росы сплывалі з абмытых, нібы лакіраваных, дрэў.

Жанчына сядзела, абхапіўшы рукамі ногі і паклаўшы падбароддзе на калені. На ўлонні ў яе ляжала стрэльба.

– Прачнуўся самы далікатны, гжэчны і рыцарскі мужчына ў паднябеснай. Трубадур. Спявайце “Альбу”.

Яна сказала гэта без ценю начнога гневу і ўзрушэння, спакойным, іранічным голасам. Нават вочы кпілі.

– Яны пакінулі на варце жанчыну і з пачуццём споўненага абавязку паляглі спаць.

– Я, здаецца, нікога не прасіў вартаваць. Нічога не здарылася. Прычын для геройства і самаахвярнага неспання не было.

– А можа, гэта мне было прыемна?

– Ахвотна веру.

На месцы іроніі з’явілася ў вачах сур’ёзнасць.

– Я змерала адлегласць між слядамі. Ведаючы яе, можна прыблізна меркаваць аб велічыні звера.

– Ну?.. – без асаблівай цікавасці сказаў ён.

– Котачка прыблізна ў метр семдзесят – метр восемдзесят ад носіка да кораня хвосціка. Маленькая, пяшчотная істотка. Ласкавы варкоцік гэтак кілаграмаў на семдзесят пяць. Пагладзіць мякенькай лапэткай – здзярэ скальп аж да таго самага месца, якім думаюць некаторыя чалавекі, ідучы на яго з голымі рукамі.

Севярын засмяяўся.

– Ого! Я і не думаў, што жанчыны здатныя на такое красамоўства.

– Дарэчы, можа хоча пан паглядзець на варкоціка ў натуры? Мо пан не верыць словам і хацеў бы памацаць? Ахвотна дам яму такую магчымасць. Зверык ужо колькі часу назірае за панам і толькі баіцца, як бы не парушыць салодкі сон пана ранннім візітам.

Яна сунула Будрысу ў руку палявы бінокль.

– У-унечка там. Будзьце ласкавыя ўбачыць. Вунь восып. А трохі вышэй і лявей – скала. Дык вось на ёй. Страшэнна зацікаўлены. Асабістая глыбокая зацікаўленасць жыццём і здароўем пана.

Будрыс убачыў. Не адразу, але ўбачыў. А калі ўбачыў – крэкнуў.

...Стаяў і глядзеў, здаецца, проста яму ў вочы

велічэзны, увесь у вузлах мускулаў пад ільснянай скурай, гладкі і лянотна-грэблівы звер. Стаяў, як дасканалая статуя, і Севярын зразумеў, што Гражына не перабольшыла памераў коткі.

Плоскі, нібы спецыяльна для злоснай, жывёльнай думкі створаны, чэрап, нерухомыя ізумрудныя вочы, імклівай сілай налітае цела. Іржава-жоўты, вохрыста-аранжавы на баках і спіне, беласнежны на бруху магутны самец.

І на ўсім гэтым хараstве, на ўсёй гэтай велікапышнасці – рэзкія чорныя плямы, радамі, як палосы ў тыгра. З бакоў, на лапах і на галаве – суцэльныя, буйныя або дробныя. На шыі, хвасце і спіне – вялізныя, кальцавыя.

– Праўда, пагладзіць хочацца? – пяшчотна і наіўна спытала жанчына. – Сімпатычныя такія разетачкі плямаў.

– Ух, чорт! Раскоша якая!

– Я не разумею гэтае раскошы. Не нападае на чалавека – і раптам напаў. Адчуўшы чалавека, уцякае, як ад смерці. На трыццаць крокаў да яго падкрасціся – рэдкае шчасце. І раптам – побач. І раптам... Я не ведаю, што гэта такое. І таму – баюся.

– Ну, даруйце, – прымірэнча сказаў мужчына. – Вы маеце рацыю. Я вам за гэта... Што я вам за гэта? Ага, вось...

Як быў у трусах, ён падскочыў і ўхапіўся за сук кедра. Падцягнуўся і кінуў цела яшчэ вышэй. І яшчэ і яшчэ. Як вавёрка.

– Куды вы?

– Кедр. Дрэва пазнання. Паколькі есці ягоныя плады тут таксама забаронена, я вам дастану вялікую галіну з шышкамі.

– Дзіця... Проста чорт ведае што... Яны ж, падаючы, абаб’юцца аб галіны.

– У мяне не абаб’юцца.

– Вар’ят, – ціха сказала яна.

А ён слізгаў вышэй і вышэй. І ўсё далей і далей было яму відаць. А пасля было так высока, што нават страшна. Метраў трыццаць ляцець да зямлі. І гнуцца, гнуцца галіны. А шышкі на самых іхніх канцах.

Ён аддзёр вялізны калматы сук з дзесяткам шышак, цяжкі, як камень, узяў яго ў зубы і асцярожна, часам прыціскаючыся да ствала, стаў спускацца.

Калі ён урэшце ступіў на зямлю – ногі трохі дрыжалі ад напружання. І ўсё, усё, ад грудзей і да ступакоў, было ў цёмных плямах жывіцы.

Падаў сваю ношу жанчыне:

– Вазьміце. Не трэба злавацца на мяне.

– Вар’ят, хлапчынка... Што ж цяпер рабіць? Бярыце газу, ідзіце на рэчку. Адмывайце смалу. Будзеце вось толькі сярод гэткага “добрарастварэння ваздухоў” газай смярдзець, як стары прымус.

– Нічога, – сказаў ён. – Ад мяне ў мінулым жыцці ўсяляк пахла. Праца такая.

– Ідзіце вы з гэтай працай. Мыйцеся, ды пойдзем расліны збіраць.

...Будрыс стаяў па пояс у вадзе, ужо адмыты, і слухаў, як яна кліча яго да вогнішча, снедаць.

Серабрылася раса, рэзка маляваліся ў неадчувальным паветры горы. Выдра непадалёку ад яго прачыкільгала да рэчкі, стралою ўвайшла ў крынічную ваду.

І над усім было панаванне зары, панаванне сонца, панаванне жыцця. І нават леапард быў гэтым жыццём.

І серабрыста, мілагучна варушыліся над вадой чазеніі. І нельга было не думаць, што, можа, яшчэ не ўсё

страчана ў жыцці, што яно можа яшчэ павярнуць на лепшае, што ёсць на зямлі надзея...

XI. НАЧНАЯ БАЛАДА ТРЫВОГІ, ПРАСПЯВАНАЯ БЛАКІТНАЙ ОРДЭНСКАЙ СТУЖКАЙ

І так яны хадзілі цэлы дзень. Танюткая постаць жанчыны. Вялікая постаць мужчыны. Белы цень лайкі. І яшчэ, недзе наводдаль, у нетрах, цьмяны і няўлоўны цень леапарда.

Цвіў вакол сіні аконіт, трава, што вырасла з атрутнай сліны пякельнага пса Цэрбера. Геракл утаймаваў яго, выцягнуў з пекла і павёў па зямлі, і там, дзе падала сліна, вырастаў аконіт, падобны на сінюю зяпу страшнага пса. І нельга было не падумаць аб тым, як далёка зайшоў Геракл, калі аконіт рос нават у Прымор’і.

І мужчына ішоў з сабакам, моцны і шыракаплечы, уладны і пераможны і сам падобны на Геракла. І часам са здзіўленнем, трывогай і неразуменнем глядзела на яго жанчына з чароўна-зменлівым, годным і мілым абліччам. А ён глядзеў на яе, на плаўную і прыгожую хаду, на моцныя ногі, што цвёрда неслі ладнае цела, на залатыя валасы і сінія, як аконіт, вочы і п’янеў. Ад аконіту, ад хады, ад таго, што яна рабілася ўсё больш жаданай, ад таго, што яна была і будзе недасяжнай і чужой.

Кожная змена гэтага аблічча кідала яго ў бязмежна-пяшчотны трапяткі адчай. Ён не ведаў, чаму ён так позна прызнаўся сабе ў самым важлівым. І ён ведаў, што яна не можа не адчуваць замірання мужчынскага сэрца побач з сабою. Не можа таму, што яны – як быццам адны на зямлі. Але ён ведаў яшчэ і тое, што ён не мае права нічога сказаць ёй.

Над ніпонскай папараццю, над дзікім перцам, над шалёным спляценнем заманіхі, араліі, даурскай

крушыны, над язмінам і любкай мандарынскай, над залатымі кветкамі ястрабінкі – і самі залатыя ў промнях сонца – гудзелі, завіхаліся пчолы.

Як п’яная, кружылася галава. Можна было памерці ад адной нязмернасці жаданняў. Буяла вакол жыццё, і толькі жанчына, здавалася, не мела і не хацела мець да гэтага жыцця ніякага дачынення,

...І скончыўся дзень. І прыйшла ноч...

..Лавілі матылёў. Адну прасціну павесілі на сцяну хаткі, другую паклалі на зямлю. Уключылі рэфлектар. Ляцелі з ночы матылі. Часам нейкі трапляў у прыкрыты рэфлектар, і адтуль ляцеў залаты пылок. Пасля ён выбіраўся адтуль, сядаў на асветленую прасціну і чакаў. Іх было ўсё болей. Ляцелі, апускаліся на просціны цені. Жанчына выбірала сярод іх патрэбныя і асцярожна накрывала іх шырокім горлам марылкі.

Бясконца, да самай апошняй хвіліны ён мог бы глядзець на яе рухі. У кожным была ладная, гожая прыгажосць, маладая, жывая сіла жыцця.

Яна адчувала гэта. Яна аддалялася.

Імкнулі на святло соўкі, невыказнай пяшчотнасці вясёлкавыя маціцоўніцы, эльцызмы Вествудзі, падобныя на кветкі архідэй. Гіганцкія, фантастычныя па афарбоўцы хвалістыя павінавочкі-брамеі і павінавочкі-артэміды, такія пяшчотна-зялёныя, бранзаватыя, малахітавыя. Вялікія, часам з дэсертную талерку, яны трапяталі крыламі, аж нешта звінела і спявала ў паветры.

Вялізны матыль сеў на грудзі Севярыну і папоўз да ягонага аблічча, буйны, нібы ў кіно, аж спалохацца можна было. Пукатыя гіганцкія вочы адбівалі святло, гарэлі барвяным агнём.

Пачвара з фантастычнай невядомай планеты.

– Што гэта? – уражаны спытаў Будрыс.

Шаўкавісты, шэры са срэбрам матыль сумна і адхілена сядзеў у цэнтры плямы святла. Такі самы абыякавы, як і гэтая жанчына, ад аднаго позірку на якую замірала і падала сэрца.

І раптам... варухнуліся верхнія крылы, разышліся, адкрыўшы ніжнія. І на гэтых ніжніх крылах неверагодным, фасфарычным ззяннем зайграла шырокая сіне-блакітная паласа. Нібы матыль адкрыў самую глыбокую сутнасць сваю.

– Што? – трывожна спытаў Будрыс.

– Блакітная ордэнская стужка... – ціха сказала яна.

– Як вы, – яшчэ цішэй сказаў мужчына.

Жанчына змоўчала. І толькі праз некалькі хвілін сказала:

– Не як я. Як жыццё. Тое, якое вы не навучыліся любіць. Вас вучылі, а вы не навучыліся, моцныя людзі. Куды, на што ўжываць вашую грубую сілу – гэтаму вы так і не навучыліся.

Ён не мог болей трываць. Ён ведаў, што гэтага нельга, немагчыма, і ўсё ж сарваўся. Зрабіў крок, убачыў спалоханыя вочы, абняў за тонкія гнуткія плечы, прыцягнуў да сябе і прыпаў вуснамі да яе вуснаў. Яна не супраціўлялася, яна замерла і – яму здалося на імгненне – нават адказала яму.

Мужчына бачыў бязвольна апушчаныя веі, адчуваў усю яе, нібы надламаную, постаць і прыпадаў да гэтых вуснаў усё больш і больш прагна, непрытомна ўсведамляючы, што гэта смяротнае шчасце і што гэта – канец.

Задыхнуўшыся, яна злёгку адштурхнула яго, хіснулася на нагах. Варухнуліся і замерлі вусны.

– Каб ніколі больш... – пасля паўзы глуха сказала яна. – Каб ніколі больш гэтага не было.

– Вы кагосьці кахаеце?

– Не, – усё больш прыходзячы да прытомнасці, сказала яна.

– Ну вось, – у яго перасела ў горле. – А я вас страшэнна шкадую. Вельмі кахаю...

– Так вось адразу?

– Так вось адразу, – проста сказаў ён. – Я ведаю, на што мне яна патрэбная, мая... грубая сіла. На тое, каб любіць, каго люблю, на тое, каб бараніць яе, калі гэта спатрэбіцца.

– Кіньце. Гэта не прынясе вам нічога, акрамя пакуты. Кіньце, пакуль не позна.

– Позна, – ціха сказаў ён. – Нашто вы кажаце такое?

– Вы ведаеце.

– Няўжо тая злашчасная размова? Ды як жа вы?..

– Яна... Не люблю “ўладароў”, “пакарыцеляў”, не люблю “гаспадароў жыцця”. Гаспадарыце над гэтым няшчасным жыццём. Паны. Двухногае наканаванне. Эксперыментатары над жывым. Я... не магу глядзець на іх... На вас.

Змоўкла. Маўчаў і ён, апушчаны ў бездань самага безнадзейнага адчаю.

– Прабачце мне... Я нічога не магу даць вам. У вас і так усё ёсць. Вы добры, мілы, слаўны чалавек. Але вы моцны. У вас жорсткая, рацыяналісцкая справа, яна не церпіць хістанняў. І вы такі...

– Каб вы толькі ведалі, як вы памыляецеся.

– ...І што я магу даць вам са сваімі матылямі і травамі? Хіба што любоў да жыцця, якое яно ёсць?

– Не трэба, – амаль са стогнам выдыхнуў ён.

– Так, не трэба. Хадзем да вогнішча.

Яна згасіла рэфлектар. Стала цёмна. Толькі наводдаль цьмяна сзяцiлiся ў попеле рэдкія вуголлі.

– А я без вас усё ж не магу, – упарта сказаў ён. – Вы гэта ведаеце. Сам не ведаю, калі гэта ўсё пачалося, але як толькі я зразумеў, што гэта такое, я зразумеў і тое, што я не магу без вас.

– Маўчыце, – сказала яна. – Маўчыце, калі ласка, дарагі.

Яны падышлі да вогнішча, і мужчына стаў ламаць лаўжы, калі жанчына прыгледзелася да чагосьці і ўскрыкнула.

– Што?

– След, – сказала яна.

На самым краі плешыны ад вогнішча выразна адпячатаўся ў попеле круглы, памерам з ліст гарлачыка, след кашэчай лапы. Звер ступіў сюды зусім нядаўна: след яшчэ курэў парай.

– Немагчыма. Гэта вар'ят. Як злы дух пасяліўся ў ім.

– Чаму?

– Разумееш, ён ступіў у гарачы попел... Гэта немагчыма! Такога не бывае ў свеце. Ніводны звер не пойдзе нават на пах чалавека, жалеза, дыму. Ён шалёны.

І адразу ж, нібы ў адказ на яе словы, з цемры вылецеў шалёны віск болю, рык, рыданні, лямант смяротна абражанай гіганцкай кошкі.

Замерла ўсё вакол. І ў гэтай дрыжачай ад жаху цішыні, на мяжы магчымага хрыпеў і рваўся вар'яцкі крык, у якім была, здавалася, уся абраза, уся журба і ўся помста свету.

– Я, здаецца, зараз заляплю яму, – праз зубы сказала

жанчына.

– Нельга, – сказаў Будрыс. – Нельга страляць.

– І сапраўды, нельга, – сказала яна. – Але нельга і заставацца ля вогнішча. Ён, мабыць, апёкся. Ён чорт ведае што можа вытварыць цяпер. Бярыце сабаку. Заходзьце ў хату. Сёння вы будзеце тут.

– Бадай што на гэты раз вы маеце рацыю, – сказаў ён.

Яны ўвайшлі ў хатку. Ціха шуснула запалка, кінуўшы цьмяны адбітак на тонкія пальцы і ўстрывожанае аблічча жанчыны.

Загарэлася газавая лямпа, і стала трохі святлей. У сляпым хворым святле бялеў між бярвенняў сценкі мох. Добрую палову хаты займалі грубыя нары з аполкаў. На нарах ляжалі варахі сена, прыкрытага радном. Пад столлю цягнуліся паліцы з нейкімі бляшанкамі і скруткамі. Злева ад дзвярэй была чыгунная печка, на ёй – вядро з бульбай і чайнік. Справа, пад адзіным акном, – вышараваны стол і лава.

Між сталом і нарамі стаяла скрыня. Мабыць, для прыпасаў. Каб не забралася часам нейкае звяр’ё ды не пагаспадарыла. На стале ляжаў вельмі патрапаны, пульхны “журнал наведванняў”. І больш не было нічога.

Будрыс кінуў на нары коўдру і плашч.

– Кладзіцеся. Я адвярнуся.

– Зачыніце мацней дзверы. Гэты разбойнік ходзіць вакол.

“Разбойнік” сапраўды хадзіў вакол хаты, кашляў і хрыпеў і часам пачынаў лямантаваць ад гневу і крыўды.

Амур як адразу кінуўся пад нары, так і не вылазіў адтуль. Глядзеў, як з крэпасці. Севярын моцна зашчапіў кручок, усунуў у ручку дзвярэй лату і сеў ля стала, спіною да нараў. Разгарнуў “журнал”.

Надпісы былі ўсялякія. Ад сур’ёзных да жартоўных.

“Бачыў усурыйскага трубканоса на мяжы ліяннікаў”. Подпіс. Дата.

“Маша, ты сітаўка. Не трасі ўвесь час хвастом”. Дата. Подпіс нечытэльны.

За спіною Севярын чуў шолах сукенкі, слабае патрэскванне дошак, шамаценне сена.

“Заўважыў арэхавага лістаеда непадалёк ад другога кардона. Трэба брацца за справу, іначай не мінуць паўтарэння 1960 года”.

“Цікава было б паглядзець, як адчувалі б сябе Вася і Алена, каб ім пашанцавала сесці на гняздо земляной асы”.

“Дуб ты, Пятро”.

“Знайшоў драўеснага рэліктавага таракана. Лічу, што жывародны. Прасачыць за раёнам на поўнач, ад Мёртвай крыніцы”.

“Студэнты-практыканты, не крыўдзіце полазаў Шрэнка. Яны – удавы, а значыцца, сваякі вам”.

“Радачка, прыгожы, малады мірміколаг! Ці такім ручкам займацца з мурашкамі? Цалую іх”. Подпіс нечытэльны.

“Мурашак ці рукі?”

“Рукі, ды толькі не твае, зялёная кваква”.

Нясцерпны сум сціснуў ягонае сэрца. Вясёлыя, маладыя, з цвёрдай надзеяй на шчасце, мудра-легкаважныя. Усё перад імі. Чаму так не шанцуе яму?

– Можаце класціся, – ціха сказала жанчына.

Севярын азірнуўся. Яна ляжала ля супрацьлеглай сценкі. Цёмныя вочы глядзяць у столь, голыя рукі на коўдры. Вусны цвёрда сціснутыя. Будрыс сумна

ўсміхнуўся, сустрэўшы на хвіліну яе дапытлівы, дзіўны позірк. Нібы на хвіліну яна ўсё-ўсё ў ім зразумела, а пасля адвяла зрэнкі.

Сціснула сэрца. Адчуваючы, што ўсё скончана, ён дзьмухнуў на лямпу, забраўся на нары і лёг на спіну, закінуўшы рукі за галаву. Цёмнае акно ў хатцы пасвятлела. Як густая сажа, чарнеў змрок.

Мужчына ляжаў і бяссонна глядзеў у яго, нібы спадзяваўся нешта ўбачыць.

XII. ПЕСНЯ ПЕСНЯЎ

Уначы, недзе далёка ў нетрах, крычалі і хрыпелі касулі. Здавалася, што гэта яны не даюць спаць. Крык іхні быў вельмі падобны на рык тыгра, нават дзіўна было, што такое пяшчотнае стварэнне можа вытаргаць гэткія гукі.

І хадзіў, хадзіў, коламі хадзіў вакол лясной хаткі леапард. Зрэдку рыкаў. На нешта чакаў у глухой цемры.

Будрыс адчуваў, што яна не спіць. Адтуль, дзе ляжала яна, не далятала і шолаху, але ён быў упэўнены, што яна не спіць і ведае таксама, што не спіць і ён. Усё ж трэба было легчы ля вогнішча. Ля вялікага вогнішча. Амур хай сабе ў хаце, а ён – ля вогнішча. У хатцы вельмі горача. А там ноч, цішыня, зоры. Чорт з ім, з гэтым вар’ятам-леапардам. Нічога б не зрабілася. Стрэльбу пад бок – і ўсё.

Не спіць. Ёй было б спакайней, каб ён быў ля вогнішча. Заснула б. Спала б спакойна і назаўтра ўстала б насустрач зары, насустрач джунглям, насустрач умытаму сонцу.

Будзь спакойная, дзяўчына. Будзь спакойны, чалавек. Будзь спакойная, чазенія.

Усё вярнулася на кругі свая. Жыві добра. Смяротна шкада, што атрымалася так. Нічога, хай сабе ўсё

застаецца так, як яно здарылася. Заўтра ён пойдзе. Яны ніколі больш не ўбачацца. Яна будзе тут. Будуць лётаць начныя матылі, крочыць звярынымі сцежкамі ізюбры, трапятаць на ветры празрыстыя чазеніі.

А ён паедзе да сябе. Скажа шэфу, што не трэба яму гэтага "вяртання да прыроды", што чхаць ён на гэтае вяртанне хацеў. Будзе добра з галавою – хай будзе добра. А не, дык і не. Яму ўсё адно. Хай шэф дае работу. Чым горш, тым лепш. Чаго там асабліва распускацца?

Ён уявіў знаёмыя будынкі. Кафэ, у якім хлопцы спрачаюцца вечарамі. Круглую крэпасць сінхрафазатрона.

Чорт, абрыдла яму гэтае "апрашчэнне", "прымітыўнае і здаровае жыццё", "здаровая, першабытная простасць нораваў". Добрая простасць! Нідзе ён і думаць не мог убачыць гэткую складанасць. Гары яно ўсё ясным гарам.

...Вось ён прыходзіць у будынак сінхрафазатрона... Кальцо з двух велічэзных самкнутых магнітаў... Святло пультаў... Людзі ў белым. Звыклая, разумная работа. Сходкамі, як віядукам, можна прайсці над металічным гмахам і... спусціцца ўнутр... кальца.

Рык леапарда?.. Ды не, проста зараўла сірэна. Папярэджвае, што вось пачнуцца доследы. Правільна, якраз дзве гадзіны.

Заміргалі лямпы. Бог ты мой, хіба ён глухі, што патрэбен і сігнал святлом?!

Але ж бываюць і глухія. Усё прадумана.

Ён не рухаецца з месца, нібы ўсё гэта яго не датычыцца. Голас з дынаміка:

– Грамадзяне, просім пакінуць будынак... просім пакінуць будынак. Пачынаецца змена... пачынаецца змена.

Зноў сірэна. Зноў папярэджанне з дынамікаў. Ідуць

людзі ў белым, аглядаючы памяшканне, ці не застаўся хто выпадкова. Забаўна, што яны не бачаць яго. Праходзяць паўз яго. Мінаюць.

Але вось яны абышлі ўсё. Нікога не знайшлі ў велічэзным, велічынёю са шматпавярховы дом, кальцы.

Падымаюцца па сходках. Яго так і не заўважылі. Цяпер трэба асцярожна пайсці за імі. Вось здзівяцца...

Ён хоча ісці і не можа скрануцца з месца... Ногі нібы адабрала. Ногі нібы прыкіпелі да падлогі.

А людзі ўжо ўзняліся па сходках, ідуць, вось-вось пачнуць спускацца на другі бок.

Толькі тут Севярын зразумеў, што зараз адбудзецца. Успомніў і жахнуўся. Такога ніколі не было, каб нехта застаўся ў сінхрафазатроне, такога не магло быць, але такое ўсё ж адбылося з ім.

Неймаверным намаганнем волі ён адарваў ногі ад зямлі і скачкамі кінуўся да сходкаў. Толькі б хутчэй, хутчэй!.. Узляцеў на мосцік, прабег па ім, загрукатаў уніз. І... запнуўся, бо проста перад ім цяжка зачыніліся масіўныя дзверы, адрэзаўшы ад святла, ад людзей, ад забытай недзе далёка танюткай сінявокай жанчыны... адрэзаўшы ад жыцця.

Крычаць было дарэмна. Яго не маглі пачуць. Ён ведаў: за гэтымі першымі дзвярыма з грукатам зачыняюцца іншыя, трывожна міргаюць над імі барвяныя табло.

Не падыходзьце! Небяспека! За дзвярыма смерць!

...Чырвонае святло выбухнула недзе ў адной кропцы, пачало снапамі выстрэльваць у яго бок. І апошнім праблiскам думкі ён убачыў дзівосную праяву...

...Недзе над празрыстай ручаінай, у невядомым краі, у моры сонечнага святла хісталася, любоўна шапацела перыстая чазенія, шчасце, каханне, забытае дзеля смерці, у далёкім зялёным раі, між цёплых гор.

...І выбухнуў барвяны, крывавы змрок. І ў гэтым полымі ляцелі проста на яго незлічоныя чароды безгаловых ізюбраў.

...І тады ўрэшце прарэзаўся, вызвалена вырваўся на волю крык. Крык пагібелі і крык нараджэння, нямы, нібыта гінула сама зямля.

...Ноч. Чарнільны змрок хаткі. За акном – цьмяная пляма дагараючага вогнішча.

– Што ты? Што ты? Што з табой?!

Яшчэ без усведамлення явы, з крыкам, што згасаў у глотцы і заміраў на вуснах, яшчэ ўвесь на шляху акрываўленых безгаловых праяў, ён адчуў далоні на сваіх плячах і шаўкавісты дотык валасоў да шчакі.

– Сінхра... – непрытомна душыўся ён, – замкнулі... Беглі безгаловыя ізюбры...

– Што ты... ціха... ну, ціха, – усеўладным шэптам казала яна. – Я ведаю...

Тонкія далоні слізганулі пад ягоныя плечы, пачалі пагойдваць.

– Табе было страшэнна цяжка? Ну кінь, кінь. Не звяртай увагі. Я памылілася. Я – дурніца. Усё зусім, зусім не так.

Кашмар урэшце пачаў адыходзіць. Знікалі апошнія яго цені. І тады мужчына зразумеў, дзе ён і што з ім. Працягнуў у цемру рукі, абхапіў далонямі яе плечы, мякка прыцягнуў да сябе. Дрыжыкі прабеглі па яго целе.

– Хлопчык мой, бедны мой “уладар”...

Прыціснуўшы галаву жанчыны да сваіх грудзей, ён гладзіў яе цёплыя валасы і плечы.

– Як ты магла?.. Няўжо не бачыла?.. Усё гэта было іначай, зусім іначай. І я кахаю цябе.

– Я ведаю... Ведаю. Ты даруй. Як у цябе сэрца стукае. Хлопчык мой. Любы мой.

Цалавала яго. І ён таксама, амаль у непрытомнасці, лавіў вуснамі яе вусны, вочы і бровы. Ніколі ў жыцці не было пачуцця такой еднасці, такой блізкасці і такога шчасця. І ён ведаў: ніколі не будзе.

Цвёрдасць грудзей, пяшчота цела, гарачыня вуснаў у змроку. Сэрца адрывалася і падала-падала некуды ў захапленні, у лікуючай радасці чакання.

Уся тут, побач, і давеку, яна была, як тое, чаго ніколі не чакаў на зямлі і што спраўдзілася на ёй. Вакол была ноч, але тут была Яна. Злачынствам было хоць калі-небудзь выпусціць яе са злітых абдымкаў. Менавіта таму, што вакол была ноч.

Моцныя плечы, дасканалыя, як кветкі, сцябліны рук – усё поўніла яго адчуваннем нязнанага шчасця. Яе імкненне быць бліжэй да яго, пакора вуснаў, адданасць абдоймаў, мяккая пяшчота і сіла...

– Са мной, – глуха сказаў ён. – Вось так. Назаўсёды...

– Так... Я не хачу... Я не хачу мучыць цябе.

Ноч няспешна кацілася над акіянам вады, над астравамі, над сейнерам у моры, над скаламі, над паддзю, заціснутай між гор, над бяссоннай рэчкай, над хаткай, што прыціснулася да берага, над двума, што бяссонна ляжалі ў ёй і не хацелі зары.

– Дурная дзяўчынка, – зрываўся ад пяшчоты і ўдзячнасці шэпт. – Дурная... Давеку мая цяпер. Мілая. Які доўгі быў шлях. Як я цяпер удзячны лёсу, што доўгі... што скончыўся. Якое шчасце, што ніколі не скончыцца.

– Ціха. Мне так добра з табою. Мне аж страшна. Маўчы.

Яны ляжалі, шчыльна прыціснуўшыся адно да аднаго, і слухалі тайгу.

Хрыпла крычалі недзе ў гарах касулі. Укрытае попелам згасання, цьмяна памірала вогнішча.

Недзе вакол хаты, часам глуха рыкаючы, хадзіў леапард. Звыклы да лёгкіх перамог у тых мясцінах, адкуль прыйшоў, ашалелы вар’ят, які і тут не бачыў адпору, ён хадзіў і рабіўся ўсё больш нахабным, бо не мог зразумець святасці гэтага месца. Тут не стралялі. Тут не было кары. І таму ён, відаць, лічыў дабрыню і высакароднасць чалавечую за слабасць і ўнікліваспь. І таму хадзіў, часам разрываючы рыкам ноч.

“Дрыжаць ля вогнішча. Дрыжаць у хатах. Гр-р-р. Безвалосыя, пяшчотныя, слабыя... Кх... кх... грр... ммру... грр... Выходзьце, смачныя”.

– Які гэта жах – быць, як ён, – ціха сказала яна.

І мужчына, невыносна-моцна абняўшы яе, прыпаў вуснамі да яе вуснаў.

...Недзе вакол хаты гойсаў леапард.

XIII. ОДА СОНЦУ

Пасадзіўшы жанчыну на плячо, ён нёс яе цераз рэчку, а пасля ўгору, на спадзісты, шумна-зялёны ад траваў адхон. Ён мог так несці яе вечна.

Сонца ўставала за гарамі. Рукі жанчыны, якія ён трымаў у сваіх, былі ад ягоных прамянёў медныя.

Яе ён мог несці вечна. Нейкая вызваленая, нованароджаная сіла перапаўняла ягоныя рукі, плечы, якім было так лёгка, нібы крылы выраслі на іх, мускулы грудзей, што дыхалі, як кавальскі мех.

Лёгкія аж распірала ад духмянага, густога ветру з джунгляў, ад празрыста-халаднаватага павеву з гор. І сталёва, нястомна спружынілі ногі, несучы яго і яе насустрач сонцу.

– Пусці. Стомішся.

– Я? – Ён пабег угару, і Амур, які не без падстаў меркаваў, што гаспадар з’ехаў з розуму, і ўвогуле ўхваляў гэты новы стан, з вясёлым рыкам кінуўся за ім, робячы выгляд, што хоча хапаць яго за пяткі.

– Пусці.

Замест адказу ён падкінуў яе высока. І яшчэ. І яшчэ раз.

– Сонца! Сонейка! На!

– Ну пусці, ну калі ласка.

– Выкуп. Самы моцны пацалунак на свеце. – Ён спаймаў яе і трымаў на ўзнятых руках.

Зверху, з блакіту, яна глядзела на яго дзіўнымі, суцішанымі вачыма. Бачыла растрапаную чупрыну, бліскучыя вочы, ашчэраны белазубы рот.

– Я сама. – Яна сціснулася ў яго руках, заплюшчыла вочы і асцярожна дакранулася вуснамі да яго рота.

Дзіўнае пачуццё сваёй безабароннасці і адначасова сваёй улады над ім поўніла яе сэрца, нясцерпна гарнула да яго, нараджаючы пачуццё адданасці і ціхай пакоры.

“Вялікі свойскі звер. Накшталт слана ці ручнога мядзведзя. Нязмерны сілаю, мог бы зрабіць усё, што хацеў, толькі баіцца сваёй сілы, шкадуе, слухаецца аднаго позірку. І правільна. Хіба я не ягоная?”

Ішлі сцежкай. Вялікія, у метр вышынёй, стаялі на дрэвах дуплянкі.

– Дзеля каго?

– Дзеля самых прыгожых на свеце птушак. Дзеля качак-мандарынак... Пацалуй мяне.

– А хто то, блакітны, лётае над чазеніямі?

– Сіні салавей... Пацалуй мяне.

Яна нібы не магла напіцца сонцам і яго блізкасцю.

Чароўна, велікапышна спяваў лясны каменны дрозд сваю апошнюю ў гэтым леце песню. Флейтай свісцеў у разнатраўі кітайскі чорнагаловы гівал.

– І ўсё ж тайга амаль маўчыць, – сказала яна. – Паслухаў бы ты яе ў маі. Пусцее ўсё. Нават даурскія ластаўкі цягнуць на поўдзень.

Маленькая шэрая птушка пырхала перад імі.

– А гэтая?

– Усходнеазіяцкая соўка. Лі-у. Яна чараўніца. Адводзіць шукальнікаў ад жэныпэня.

– То чаго яна нас адводзіць? Хіба мы ідзём па жэньшэнь?

– Хочаш? – раптоўна захапіўшыся, сказала яна. – Я ведаю, дзе. Колькі хочаш пакажу табе.

– Хачу, – сказаў ён.

– Вось гэта пачынаюцца яго сваякі. Араліевыя. Элеутэракок. Аралія кантынентальная. Унь чорныя ягады разам – гэта акантапанакс скупчанацветны. А унь то – заманіха, лістота, як вінаград. Лацінскае імя ў яе прыгожае: эхінапанакс элятум накаі.

– Столькі ведаеш, што страшна цалаваць цябе. – Ён пацалаваў.

Яны ішлі і разважаліся тым, што прыдумвалі адно аднаму новыя прафесіі.

– Намміністра сельскай гаспадаркі па пагалоўю чорных махаонаў.

– Прадстаўнік леапардавых інтарэсаў у ААН.

– Пажыццёвы старшыня вялікай лігі суфражыстак-

антыфізікаў.

– Сіні барада ў касмічным маштабе. Вялікі пажырацель жанчын.

Севярын зарагатаў:

– Хіба гэта прафесія? Гэта лаянка.

– Ну і атрымай.

Ён ішоў і любаваўся ёю. Невядома па якіх прыкметах знаходзіць нейкія травы, схіляецца і асцярожна выкопвае з коранем. Шукае. Працуе.

...Схіляецца, напружваюцца моцныя, стройныя ногі, выгінаецца, як лук, тонкая паясніца, падаюць валасы, і яна падбірае іх тыльным бокам кісці, адвечным і ўсё ж толькі сваім рухам. Вечна, вечна глядзець...

І ён глядзеў. Глядзеў так, што яна раз-пораз падымала на яго пастражэлыя вочы. Сінія, яны ў такія імгненні цямнелі.

“Стаіш, – думала яна. – І немагчыма пайсці ад цябе з тваёй чыстай цэльнасцю і сілай. Хіба ўцячы? Не хочацца. Немагчыма. Нельга абразіць цябе за гэтую тваю наіўнасць, дзякуючы якой ты нічога, нічога не зразумеў. І зараз не разумееш, не прадчуваеш. Нельга так адразу, не аддаўшы ўсяго. Божа мой, увесь залаты ад гэтага сонца, увесь раскрыты насустрач яму і мне. Як хутка ты акрыяў! І я зраблю так, каб ты назаўсёды застаўся такі, любы мой, добры, харошы”.

Яны падымаліся да нагор’яў. Уначы тут, відаць, было халадней, і таму траплялася болей вінна-чырвонай, іржавай, палымянай, лілаватай і пяшчотна-залатой лістоты. Але цяпер гарачыня і задуха панавалі над светам, і павявала з нетраў нейкім праным, дзівосным, нетутэйшым водарам.

– Ліяны пахнуць, – сказала яна. – Джунглі.

Яны ішлі да гэтых джунгляў праз паляны, на якіх сярод

белага дня зіхацеў месячны бляск, блакітны, срэбны, таемны. Гэта варушыліся серабрыстыя султаны міскантуса чырванеючага. Без краю дрыжала на палях месячнае мора.

...У раптоўным, амаль вячэрнім цяні ад сопак насунуліся джунглі.

І гэта сапраўды былі джунглі, а ніяк не тайга.

Саракаметровыя калоны дрэў, змрок і буралом, рэдкія плямы святла, буяны, дзікі падлесак. Чорныя, сабраныя ў шары, плады элеутэракока, медная лістота вінаграду, шызаватыя, нібы запацелыя, гроны яго.

Вежы дрэў. І на іх вісяць, аплятаюць, душаць, шалушацца, як маладая сасновая галіна, тоўстыя, са сцягно дарослага чалавека, удавы ліян.

Усё заблытана імі, усё перавіта. Змеі, змеі, бясконцыя дравесныя змеі. Падымаюцца да вяршынь, перапаўзаюць на суседнія, звешваюцца. І ліянная лістота драбніцца толькі ў самых верхавінах лясных волатаў.

Перахопліваюць святло, сціскаюць, уюцца, плятуць. Часам забіваюць. Унь стаіць сухі аксаміт. А там сухі кедр. Цягнецца, цягнецца да сонца актынідыя з мядова-салодкімі пладамі. Цягніся, ліяна, ніхто не будзе ссякаць цябе, каб адабраць плады, калі ўпадзеш на зямлю, і кінуць, абабраўшы.

Папарацейкі-эпіфіты раслі ў трэшчынах кары, сакавіта зелянелі ў плямах святла. Пунсавелі на ліянах лімонніку гроны ягад.

На ствалах зваленых гіганцкіх кедраў раслі падушкі нейкіх дзіўных грыбоў. Пяшчотнейшыя, белыя і слаба-ружовыя, галіністыя, як каралы, і такія самыя ювелірныя на выгляд.

– Зрэж іх, – сказала жанчына.

– Нельга.

– Можна. Хутка халады.

– А нашто?

– Будзе вячэра, як у імператара. Гэта рагацікі, або кітайская лапша. Дзеля іх загубілі больш кедраў, чым на пабудову гарадоў. У Кітаі яны каштавалі ледзь не на вагу золата. І вось з-за мяжы прыходзілі кітайскія арцелі, валілі самыя тоўстыя дрэвы – чым старэй, чым таўсцей, тым лепей, даўжэй гнісці будзе, больш гадоў будзе існаваць плантацыя – і, як драўніна закісала, падсаджвалі на яе грыбніцу вось гэтых грыбоў, а яшчэ ільмавікоў і мядзведжага вуха. Пасля, праз год, прыходзілі і збіралі.

Будрыс асцярожна збіраў грыбы. Прахалодныя, з дзівосным пахам грыбной сырасці, як у баравікоў. Гражына разграбала кіем траву, шукаючы нешта.

– Слухай, – ціха сказаў ён. – Знаеш, што я ўспомню, як мы будзем старыя? Праз тысячу год.

– Ну?

– Вось гэта. Цябе ў гэтых джунглях. Змеі ліянаў. Вінаград. Каралы рагацікаў.

– Я ведаю. Я таксама.

...Рэчка сплывала са скалы ў глыбокую вадабойную чашу, свежым струмком падала на іхнія галовы, зіхацела вясёлкавымі кроплямі на гарачых ад сонца плячах. Яны ляжалі, успёршыся грудзьмі на край чашы, і цягнулі рукі, стараючыся спаймаць за вушы сабаку, які ўладкаваўся прыступкай ніжэй, таксама ў чашы, ляжаў раскошна, адзін. Амур ляніва агрызаўся. Яму таксама было добра.

Схіляліся да іх зялёныя, непралазныя сцены дрэў, і ліяны спускаліся з іх і варушылі пабегамі над галовамі людзей, нібы хацелі спаймаць.

...Пасля яна павяла яго ў бок ад вадаспадаў, у самыя нетры ліяннікаў.

– Тут, здаецца. Скідай рукзак. І стрэльбу. Хадзем.

Адышла крокі на тры і стала пад маньчжурскім арэхам, над густой травяной зарасцю.

– Нічога не бачыш?

– Не.

– Тады заплюшчы на хвіліну вочы. І думай пра нешта добрае. Сюды нельга прыходзіць са злом у сэрцы.

– Буду думаць пра цябе.

Ён стаяў і ўспамінаў начную хатку, шум дрэў і яе вусны.

– Глядзі, – ціха сказала яна.

Папарацць і іншае былі адгорнуты ў бакі. І на вызваленым месцы стаяла кволая, нявідная, але ў чымсьці страшэнна значная раслінка з прамым сцяблом і вытанчанымі пяціпалымі лісцікамі.

І яна, чамусьці шэптам, адказала:

– Ён. Не дыхай. Ён такі далікатны, што можа памерці і ад гэтага.

– Чаму?

– Бо ён усю сілу запасіць у корані. Таксама для іншых. Вось калі ты перастанеш мяне кахаць – прыйдзі сюды, адшукай месца і зрабі адзінае злачынства. Украдзь яго. Ён будзе тады вялікі, мудры корань, стары. І ўсё вернецца: рэчка, і верасень, і чазеніі.

– Я не буду яго красці. Я ніколі не перастану цябе кахаць.

– Не трэба так, – устрывожана сказала яна. – Не прымушай мяне шкадаваць аб многіх учынках.

– Табе няма аб чым шкадаваць.

Яны сядзелі каля расліны. Плячо ў плячо.

– Чакай, я прыкрыю яго ад сонца. Прамыя праменні таксама забіваюць яго. Далікатны. Як само каханне.

Спляла над ім травы.

– І давай адыдзем. Цяпер ты ўсё адно бачыш яго? І ў траве?

– Цяпер бачу.

– Адыдзем. Можа, яму і позіркі шкодзяць.

Жэньшэнь стаяў у некалькіх кроках ад іх. Старажытны, пяшчотны, добры. І яны ляглі ў траву і глядзелі на яго.

– Хай расце, – сказала яна, кладучы галаву яму на руку. – Дзіўна... Ніколі не было такога спакою. І так добра не было. Аж страшна, што ніколі больш не будзе. А раптам ніколі?

– Ты што? – Ён рыўком прыцягнуў яе да сябе. – Ты што, хочаш, каб я памёр?

Стракатай сенню беглі па іх сонца і цень. Віліся, звіваліся вакол іх джунглі. Дыханне іх было, як подых жанчыны ля яго вуснаў.

– Бяссмерце ёсць? – спытала яна.

– Ёсць. Бо я кахаю цябе.

– Самае дзіўнае, што я цябе таксама кахаю. Учора яшчэ і не думала. Так проста, добра было сядзець з табой. А пасля ты пацалаваў мяне. І як абудзіў. Пасля я зразумела тваю безабароннасць, дзікі ты мой, немагчымы.

Гладзіла яго па галаве.

– Ведала, што нічога добрага з гэтага не атрымаецца. І не магла ўстрымацца. Сніла гэтыя твае валасы, вочы, вусны, рукі... Дурны, шалёны браканьер. Хачу, каб ты вечна думаў пра мяне, каб гэта ніколі не прайшло.

– Ніколі не пройдзе.

– Каб жа ж гэта так...

У гэтых цёмна-сініх вачах жыў такі незразумелы боль і такое каханне, што Будрыс увесь здрыгануўся ад шкадобы, замілавання, жадання бараніць.

– Ты, маленькая, ты... Што гэта ты гаворыш?!

– Я проста ведаю. Я не перанясу гэтага.

– І не трэба табе будзе гэта пераносіць. – Ён пацалаваў яе вочы.

– Так я і зраблю... Бог ты мой, дурны, мілы. Сядзеў сёння пад гэтым вадаспадам, як Адам пасля грэхападзення. Грэшны, дурнаваты, сам яшчэ не ўразумеў, што здарылася... Самы дарагі.

У словах яе, у голасе, у выразе вачэй і дотыках рукі быў як нейкі гіпноз. Быццам сама сіла жыцця пералівалася з яе ў яго.

– Павер, нічога, нічога такога страшнага больш з табою не будзе. Я табе кажу. Вер.

Усё гэта, занадта вялікае, трывожыла яго.

Але ва ўсім гэтым было і ўмацаванне яго вялікай, шчаслівай блізкасці да гэтай жанчыны, да ягонай, да адзінай жанчыны.

Яна раптам прынікла да яго, нібы шукаючы паратунку.

– Страшна. Я, здаецца, і хвіліны не магу без цябе. Як жа гэта будзе цяпер?

Віліся, сдляталіся, сціскалі дрэвы гіганцкія змеі ліянаў.

Звівалі шацёр над маленькімі лапкамі жэньшэня, невыносна душылі кедры.

Але яшчэ больш невыносныя, яшчэ болыд смяротныя – нібы гэта было апошні раз у жыцці – былі іхнія абдоймы.

Пяшчотныя ў сіле сваёй, як само жыццё, неразрыўныя,

як звод неба над вечным лонам зямлі.

XIV. БАЛАДА ПРА ЛЕАПАРДА БЕЗ ІМЯ І ПРА БЕЛУЮ ЛАЙКУ, ІМЯ ЯКОЙ – АМУР

Пасля вячэры яны не спяшаліся ісці ў хату. Было душна, а тут, знадворку, хаця можна было дыхаць.

– А вось возьмем ды ўсю ноч і праляжым тут, – сказала яна.

Ён кіўнуў галавою.

– Калі не спаць, то тут лепей.

– Там задыхнуцца можна. А калі дзверы адчыніш, то бандзюга той хіба пасаромеецца і ў хату залезці?

Севярын моўчкі згадзіўся. У душы ён баяўся паўтарэння начных кашмараў. А раптам – зноў? Раптам не памаглі яе словы, вочы, дотыкі? Але ўголас ён сказаў:

– Тут, прынамсі, вогнішча ў тваіх вачах адбіваецца. І зоры.

– Я табе пакажу... зоры. Пірат!

Будрыс засмяяўся.

– А ён сёння возьме ды не прыйдзе, – сказала яна. – Абрыдла вось яму, ды і ўсё. А калі і прыйдзе – ты яго заб’еш. Такога – можна, раз ён знахабіўся ды людзей пільнуе.

– Забіць? Яго? Ды ты што?! Я каго хочаш заб’ю, толькі не яго.

Ён нізавошта не забіў бы цяпер гэтага леапарда.

– Я разумею, – сказала яна. – Гэты леапард звёў нас, праўда?

– Праўда. Зрабіў з нас адно.

І гэта было так. Смерць, што хадзіла навокал па джунглях, нечакана нарадзіла каханне, жыццё. Магчыма, уратавала ад усяго цёмнага, што вартуе чалавека, што столькі часу стаяла і чакала, пакуль ён, надломлены, упадзе.

...Яны ляглі каля вогнішча. Тое зырка шугала ўгору, жэрла галіны, сушняк, лаўжы. Але яны нарыхтавалі вялікую гару паліва, хапіла б і на дзве ночы.

Чырвань разлівалася па ствалах і кронах дрэў. Часам у гэтай барве высока над зямлёй ляцелі вавёркі-ляцягі. Планіравалі, мянялі свой паветраны шлях. Нешта цягнула іх да вогнішча, і яны, павіснуўшы на ствале дрэва або апусціўшыся на сук, камянелі. Вялізныя, чорныя з чырвонай іскрачкай – ад агню – вочы цікаўна разглядалі дваіх незразумелых, што прымасціліся ўнізе, ля дзівоснага жоўта-чырвонага жывога хмыза.

Варта было варухнуцца, і звярок паводзіў круглай тупаносай галоўкай, зрываўся з месца і ляцеў у змрок.

Яны ляжалі і гаварылі аб зорах. Пастунова размова згасла. Моўчкі ляжаць было лепей. Ляжаць і адчуваць цеплыню побач, адчуваць рукою плячо, адчуваць сэрцам усепранікальны спакой зорнага неба, джунгляў, кедраў, гор, агню, усёй зямлі, якая да апошняй былкі належала ім. Яму і той, што была поруч. Не было нічога лепей за яе і за гэтую ноч і гэты свет.

Ён раптам адчуў спіною нейкі трывожны холад. Не гук, не пах, не струмень паветра, а менавіта нешта нематэрыяльнае. Як быццам нехта глядзеў яму ў патыліцу.

Мужчына скасіў вочы і зірнуў у той бок. Там нікога не было. Трапяткая мяжа барвы і цямноцця. Аніякага прызнаку чагосьці жывога.

“Што такое?” – вачыма спытала яна.

“Не ведаю”,– таксама вачыма адказаў ён.

Трывога не праходзіла. Нейкі інстынкт прысутнасці, які, мабыць, быў у вышэйшай ступені ўласцівы напаўдзікім продкам і які аднавіўся ў яго за гэтыя дні.

Пляма святла звужалася. Севярын ляжаў, увесь унутрана напружаны. Прадчуванне паступова мацнела. Чалавек ужо нібы скурай ведаў, што нехта стаіць у цемры, што гэты нехта плаўна, як човен па вадзе, пасоўваецца да яго і як быццам зусім не варушыць членамі.

– Леапард!!!

І той нібы адказаў з цемры тым самым словам, захлынуўся, а пасля рыкнуў:

– Кх... леа-паррд!!!

На імгненне ўспыхнула вогнішча, і чалавек убачыў пляскатую галаву і злосную морду звера амаль ля самага агню.

Чалавеку было б нездабраваць, каб на пачвару не кінуўся Амур. Морду ў морду і зубы ў зубы.

Рык, хрыпенне. Два целы, што звіліся на траве. Белае і плямістае, ільснянае, усё ў пералівах мускулаў.

Віск, хрыпенне, рык, басавітае вуркатанне.

Велізарная пачварная кошка не паспела схапіць і пацягнуць сабаку. Будрыс выхапіў з полымя галавешку і шпурнуў яе ў звера. Узляцеў фантан іскраў, засмярдзела паленым. Дэманскі лямант раздзёр ноч... Гэта было неверагодна, але кошка не спалохалася агню, не адскочыла, не адказала нічым, акрамя рыку. І тады чалавек копнуў яе страшэнным выспяткам ніжэй мяккага азадка.

Звіўшыся ў клубок, леапард узвіўся ўгору, як мяч, закалаціўся ў паветры з шалёным екатаннем і рыкам, што рвалі, здаецца, барабанныя перапонкі.

Ён зваліў бы мужчыну з ног, але Амур паспеў учапіцца

яму ў азадак, ірвануць і асадзіць на зямлю. Чалавек толькі на імгненне адчуў на твары павеў смуроднага дыхання, а адурэлая пачвара ўжо зноў кінулася на пса, насела на яго.

Гарлавым, страшным крыкам закрычала жанчына. Але чалавек ужо таксама быў звер. Нешта цёмнае, неразважлівае плесканулася з самых глыбіняў, калі ён пачуў гэты крык. Ён не баяўся, не разважаў, не думаў, ён адчуваў толькі чырвоны туман у вачах і салоны смак крыві ў роце.

Схапіўшы крывую цяжкую ламачыну, ён грудзьмі, жыватом, усім цяжарам свайго цела ўпаў на спіну леапарду, з дзікім сладастрасцем, скручанымі пальцамі левай рукі, захапіў і выкруціў шаўкавісты карак, а правай, у якой была доўбня, абрушыў на плоскую галаву звера скрышальны ўдар. І яшчэ адзін, з нечаканай, радаснай дрыготай. І яшчэ...

У гэты момант бабухнулі ў неба два снапы агню, два перуны.

Леапард, увесь абмяклы, выслізнуў з-пад чалавека і, падаючы, асядаючы, прынікаючы аслепленай галавою да зямлі, пакаціўся прэч ад агню, у цёмны начны лес.

Чалавек узняўся на ногі і кінуўся быў за ім, але стрымаўся, кінуўшы позірк на жанчыну. Уся збялелая, яна амаль непрытомна стаяла ля агню, і два ствалы дымелі ў яе руках.

І тады ён адчуў, што зубы ў яго выскалены, убачыў, што ўвесь ён заліты крывёй. Апусціўшы вочы, ён з цяжкасцю расціснуў пальцы і кінуў доўбню ў агонь.

– Прабач, – хрыпата сказаў ён. – Я не здолеў вытрымаць, калі ты закрычала. Я нібы адурэў.

– Ён параніў цябе? – варухнула белымі вуснамі яна.

– Не, гэта, напэўна, ягоная кроў.

– Я стрэліла б у яго, каб ты... раптам... не насеў... Божа,

я і тут ледзь не стрэліла... О-о...

– Ясна, – назнарок грубавата сказаў ён. – Кожны разгубіўся б. Паглядзі, як там сабака.

Жанчына схілілася над Амурам, які, дрыжучы, залізваў раны.

– Кіпцюрамі падзёр. Досыць моцна, але, па-мойму, нічога. На плячы след зубоў. Трохі вышэй – і сонная артэрыя была б.

– Дастань перакіс для пляча. Астатняе сам залiжа.

Яны рухаліся машынальна, бы ў глухім тумане, бы ў сне. І толькі пасля, дагледзеўшы сабаку і сябе, здранцвела селі каля агню.

– Жах які, – праз зубы, праз пераціснутае горла выдушыла яна. – О, божа мой, які несамавіты жах! Чатыры звяры. Я не... здзівілася б, каб мы пачалі грызці.

Аддалося ў паветры глухое рыданне. І толькі тут мужчыну пачало трэсці. Ён схапіў яе і прыціснуў да сябе, з жахам думаючы, чым усё гэта магло скончыцца. Перарывістае дыханне штуршкамі вырывалася ў яго з грудзей. А ён прыціскаў яе, трымаў як мог моцна, нібы здарылася непапраўнае.

– Тады б я... і зусім... не даравала сабе, – глуха плакала яна. – За адны думкі... За ўсё.

Прыціхла ноч.

...Леапард не прыйшоў ізноў. Ён не прыходзіў І пасля. Сімвал усяго пачварнага і цёмнага, што ходзіць вакол нас, ён знік. Магчыма, пайшоў некуды ў джунглі, у нетры, у глушыню, далей ад чалавека, туды, дзе няма чалавечага жылля, дзе гэтае жыллё некаму бараніць.

XV. ПАКАЯННЫ ПСАЛОМ РАЗЛУКІ

Праз тыдзень машына везла іх горнай дарогай на прыстань: яго, яе і Амура. Дзянісаў аддаў сабаку, даведаўшыся аб тым, што адбылося ў тую ноч каля паляўнічай хаткі.

– Што зробіш? Не скажу, што не шкадую. Выключны пёс. Але ж вы цяпер накшталт крэўных братоў. Ён прыдбаў друга ў вас, вы – у ім. Такое не забываецца. Бярыце. А можа, яшчэ здарыцца і так, што вернецеся сюды. Вось і зноў усе разам. Дальбог, добра было б.

– Амура вазьму, – сказаў ніякавата Севярын. – А наконт астатняга – мне... нам жа яшчэ агледзецца трэба. Я вось зараз ва Уладзівасток. Яна яшчэ на тры дні застаецца тут.

– Чаго? – няўхвальна спытаў Дзянісаў.

Вочы ягоныя глядзелі на Гражыну дапытліва, і зморшчынак вакол іх пабольшала.

– Справу не скончыла, – ціха сказала яна.

– Лухта, – сурова сказаў дырэктар. – Усіх хвастоў усё адно не выцягнеце, нешта застанецца. Працы тут – на стагоддзі. А вам трэба быць разам.

Уздыхнуў.

– Урэшце, як хочаце. Справа ваша. А толькі б я так не рабіў. Што далей?

– Я падрыхтую ўсё, – сказаў Будрыс. – Пакоцім спачатку да яе, разлічыцца яна з работай. Пасля паедзем да мяне і там усё абгаворым з бацькамі і вырашым...

Ён глядзеў на Гражыну. Яна слухала яго і не чула. А вочы сурова-сумна сачылі за яго вуснамі, нібы вывучалі іх і ўсё аблічча.

– ...ці варта мне кідаць месца. Загадзя ведаю – бой давядзецца вытрымаць страшэнны. Увогуле гэта падобна на здраду сябрам. Каб толькі жывым, то гэта яшчэ нічога.

– Генусь? – спытала яна.

Севярын моўчкі схіліў галаву.

– Я не буду ні на чым настойваць, не буду нічога дамагацца,– ціха ўсміхнулася яна. – Усё разумею.

Жаль працяў Будрыса ад адной гэтай сумнай усмешкі, вялікі жаль.

– Калі ты будзеш так усміхацца – я кіну ўсё, нават не заязджаючы дадому, – сказаў ён. – Гэта я так аб здрадзе. Кожны – гаспадар свайго жыцця. Генусь, каб мог, сам сказаў бы мне гэта. Ён быў надзіва чалавечны чалавек. Такіх цяпер няма.

Зноў паглядзеў на яе твар і сказаў Дзянісаву:

– Баюся, што мы і на самай справе хутка вернемся сюды. Прымеце?

– Я сказаў...

Дырэктар сеў на кукішкі, узяў у далоні галаву сабакі і пачаў глядзець у арэхавыя, залацістыя вочы.

– Амур, – сказаў ён. – Будзь разумнікам, Амур. Не думай, што я здрадзіў табе. Я табе толькі хлеб даваў. Гэты – мог заплаціць за цябе даражэй. Жыццём. Разумееш? Ды яшчэ тады якраз, калі яно ўжо не належала аднаму яму. І ты будзь яму верны. Чуеш, Амур? А ён будзе верны табе, як дагэтуль, будзе даваць табе хлеб, дах і пяшчоту. Добра будзе ставіцца да цябе. Не будзе біць.

У любога іншага гэта было б смешна. Толькі не ў Дзянісава. Севярын занадта добра ведаў яго стаўленне да ўсяго жывога... Акрамя таго, у пса дрыжалі плямістыя бровы.

Пёс... плакаў. Другі раз у жыцці бачыў гэта Будрыс, сам зараз гатовы зараўці.

– Не плач, Амур. Ну што, на самай справе... Што табе

тут? Дождж, звяры дзікія. Табе гэтага і трэба? Ён з табою на паляванне хадзіць будзе. І памрэш ты ў яго ў доме сваёй смерцю. Усыпляць ён цябе не павязе, не той чалавек. Ён пра гадасць такую і не падумае нават. А я да цябе ў госці прыеду. Ну, бывай, Амур.

Сабака лізаў яму рукі. Доўга лізаў. Пасля адышоў і сеў ля Будрысавых ног.

– Севярын! – раптам амаль крыкнула яна. – Ды не рвіце ж вы мне сэрца! До ўжо. Бо я не вытрымаю.

– Да сустрэчы, браце, – сказаў Дзянісаў. – Харошы ты чалавек.

– Ды й ты... дужа харошы чалавек.

Яны абняліся. Пасля грузавік крануўся з месца. Дзянісаў крэкнуў, махнуў рукою і пайшоў у дом.

...Сабака сядзеў у кабіне, побач з шафёрам. Паважна глядзеў наперад, бы развітваўся з мясцінамі, па якіх бегаў яшчэ шчанюком.

Мужчына і жанчына стаялі ў кузаве, успёршыся на кабіну.

– А можа, і сапраўды вернемся? – сказаў ён. – Гэта, па-мойму, найлепшае месца ў свеце.

– Але. Мне было тут лепш за ўсё ў жыцці.

– І мне.

– Мне было з табою заўсёды добра.

– І тады, калі вадаспад і ліяны?

– І тады.

– І пасля, у доме арнітолагаў?

– І тады.

– А лепей за ўсё?

– Хата. Калі з’явіўся леапард. І калі ён пайшоў. І заўсёды... Дзякуй.

Скалы, лясы і горы хутка скончыліся. Плылі, перамяшчаліся хрыбты, пакуль не закрылі сабою цясніну, вузкую дарогу ў падзь.

Шафёр гнаў машыну па беразе, проста па ўтрамбаваным пяску, па прыбойных лужынах – аж разляталася вада, – па жвіры, і ўсё ж даставіў іх на прыстань, калі да яе падыходзіў белы марскі катэр "Ізумруд".

– І ўсё ж, калі ты будзеш? Ну, супакой яшчэ раз.

– У суботу.

– Кінь, Амур. – Севярын убачыў, што сабака цягне яе за прыпол да катэра. – А як не будзе катэра? Паўтары мне.

– У сераду разам з катэрам запаведніка. – Вочы яе ўсміхаліся праз слёзы.

– Не трэба сонца праз дождж. Хай адно сонца, – папрасіў ён. – Пачнецца ж у сераду вечнае лета? Га? Бачыш, Амур, яна прыедзе. Кінь прыпол. Скажы нам, што прыедзеш.

Яна моўчкі затрэсла галавой.

...Катэр даў гудок. Яна прыціснулася да яго. Пасля з цяжкасцю адарвалася.

– Ідзі. Не сумуй гэты час... Моцны мой... Раз ты з кошкамі ваяваў... – нешта душыла яе. – Ну што з табой можа зрабіць нейкае там?.. Хай бы і самае кепскае.

І, узяўшы яго галаву ў далоні, не саромеючыся людзей на палубе, не звяртаючы ўвагі на цікаўных прыстанскіх баб, горка, страшна пацалавала яго ў вусны. Нібы ўсю душу ўклала ў адзін пацалунак.

Будрыс бачыў, як яна махала хусцінай, як пасля, уся сагнуўшыся, пайшла да машыны. На хвіліну яму

захацелася скочыць за борт і паплысці да берага.

Цяжка, смяротна ён шкадаваў пасля, што не зрабіў гэтага.

Постаць на беразе знікла. Знікла машына. Знікла ўрэшце і прыстань.

І тут Севярына ўразілі нейкія страшныя, дзікія гукі...

...Гледзячы на бераг, усім целам падаўшыся да яго, гаротна, з несуцешным адчаем, як па нябожчыку, выў Амур.

...У суботу яна не прыехала. Будрыс, які чакаў яе на трэцім прычале, даведаўся, што “Ізумруд” прыйшоў з Тыгравай ва Уладзівасток яшчэ ўчора, у пятніцу.

Ён засмуціўся, што давядзецца яшчэ некалькі дзён прабыць без яе, але ўвогуле ўспрыняў гэта, як належнае. Не ведала. Спазнілася. Прыедзе ў сераду катэрам запаведніка.

Калі прыйшла серада, ён узяў Амура і пайшоў з Васілём Паўлавым сустракаць.

– Варушы шчупальцамі, біч, – нязлосна кпіў Паўлаў. – Дачка гаспадара таверны чакае цябе. Яна выплакала вочы, выглядаючы тваю татуіраваную морду з ілюмінатара бацькавай карчмы.

– Слухай, ты кінеш ці не?

– Увянчаны лаўрамі, укрыты шнарамі і славай, ён, аднак, прагнуў сціплага палявога букета з яе рук. Толькі яго.

– Ну, дальбог...

– Люблю індзейцаў і караімаў, – на ўсю вуліцу абвясціў Паўлаў.

Прахожыя пачалі азірацца на іх. Паўлаў ішоў з непарушнай мордай саліднага бацькі сямейства. У яго

былі манеры і хада члена палаты лордаў. Затое Севярын усміхаўся на поўны рот, праўдзівей, душыўся са смеху.

– І арапаў таксама люблю!

Нейкі сівенькі стары спыніўся і з дакорам паківаў на Будрыса галавой:

– Гэ-эх, малады чалавек. Фуліганіце. А яшчэ з сабакам.

– З тых, што кроў праліваў, – шэптам сказаў Паўлаў. – Толькі невядома, ці ў Сямёнава, ці ў самога барона Унгерна. “Разграмілі атаманаў...” Увага! Увага! Паважаныя грамадзяне Уладзівастока. Унікальны цыркавы нумар! Толькі ў нас! Леапарды сярод публікі. Адзін – Будрыс – Адзін. Залаты медаль абісінскага негуса. Заваяванае сэрца ягонай дачкі.

– Васіль! Дальбог, занадта... Прашу...

Катэр ужо стаяў ля прычала. Дзянісаў з двума рабочымі выгружаў з яго клеткі і нейкія скрынкі.

– Здаровы, хлопцы! Рад бачыць. Гэта Паўлаў? Малайчына. Вось апошні выгрузім – і я вольны. Памагайце. А чаго гэта вы адны? Гражына дзе?

– Хіба яна...

– Ну, як вы дамаўляліся. “Ізумруд” замест суботы ішоў у пятніцу, то яна і з’ехала. На другі дзень. Я яшчэ ўзрадаваўся, што менш вам чакаць.

Выціраў рукі хусцінай.

– Жартуеце, Захар Іраклііевіч... – сказаў Будрыс.

– Што вы! – збялеў Дзянісаў. – Хіба гэткім жартуюць? І толькі ўбачыўшы, як ён збялеў, Севярын збялеў сам. Зразумеў, што ўсё гэта не дурны жарт, а праўда.

– Вяселле адмяняецца, – па інерцыі, нічога не разумеючы, трындзеў Васіль. – Міртавы букет упаў з рук ашаломленага жаніха...

Ён раптам вохнуў. Вочы сталі дзікія і жаласныя:

– Мілы... Гэта што ж такое? Га? Прабач, калі ласка.

– Як жа гэта зразумець? – неўразуменна бубніў Дзянісаў. – Сам жа адвёз. Сам угаворваў, каб не чакала серады. Не чакала мяне.

– Дарэмна, – сказаў Будрыс. – Лепей ужо сённяшняя серада, чым тая чорная пятніца.

– У, ёлуп, у, ідыёціна, – лаяў сябе дырэктар. – Як жа яно так? Што ж гэта магло здарыцца?

Першы апамятаўся Васіль.

– Дзяўчаткі, – звярнуўся ён да нейкіх дзвюх сітавак, што праходжваліся па прычале, – вось вам букеты. Не ўсміхайцеся чароўна, яны нам усё адно сёння не спатрэбяцца. Сустрэнемся другі раз. Званіце ў шэдэўральную газету “Маяк”. Акадэміку Паўлаву... Севярынчык, Севачка, – чорт вас ведае, як у вас змяншальнае імя! – не вешайце рымска-грэчаскага носа. Дзянісаў, унь зялёны агеньчык. Хапайце... Сева, цапайце гэта чатырохногае за тлустую шкірку і валачыце на пярэдняе сядзенне. Пайшлі!

Яны аб’ездзілі на таксі ўсе гасцініцы горада, усе аддзяленні міліцыі. У пятніцу не было ахвяр вулічнага руху. У пятніцу ў гасцініцах былі вольныя месцы, але ў ніводнай гасцініцы грамадзянка Арсайла Гражына Янаўна не спынялася.

Васіль строіў здагадкі:

– Калі ў яе тут няма знаёмых – значыцца, яна ў той самы дзень выехала з горада.

– Яна выехала, – безжыццёва сказаў Будрыс.

– Чаму?

– Яна не магла столькі дзён сядзець тут, ведаючы, што я побач, што я чакаю.

– Ясна – не магла, – з перабольшанай упэўненасцю сказаў Васіль. – Не вытрымала б, гэта ж зразумела. Яна адкуль, Захар Іракліевіч?

Той пачырванеў.

– Каб я ведаў тады, як яна паказвала дакументы… Але, мне здаецца, з хабараўскага інстытута. Так-так, менавіта адтуль.

– Значыць, так, – сказаў Паўлаў. – На паштамт. Адразу тэлеграму ў інстытут. Калі яшчэ там – хай затрымаюць, нават цаною жыцця. А ім давядзецца гэта зрабіць. Бо, як не затрымаюць, я з іх гэтую плату жыццём спаўна вазьму. З працэнтамі. Дня не дарую…

– Севярыне, хлопча, – сказаў раптам Дзянісаў. – А вы не думаеце, што, можа, не варта даваць тэлеграму? Што, можа, гэта… зломіць ёй жыццё. Што яна… ну, скажам, – на дырэктара было шкада глядзець, – …замужам ці нешта такое.

– І няхай зломіць, – праз зубы кінуў Паўлаў. – Так і трэба, раз магла. І што вы плявузгаеце?! Што вы плявузгаеце, наогул?! Вы што, не бачыце, што з ім?! І добра, калі зломіць! Тады ён, можа, падумае-падумае, ды і даруе ёй. Праўда ж?

– Кінь сварыцца, Васіль, – сказаў Севярын. – І не крычы на яго. Яна не замужам.

– Бачыце, святая вера, – успыхнуў “унук рабыні”.

– Гэта не вера. Я ведаю. Але нават каб не ведаў – я б верыў. Іначай гэта была б занадта вялікая подласць – не сказаць мне. Усё адно адбылося б усё, як яно адбылося. Але я, прынамсі, ведаў бы, чаго мне чакаць. І чакаў бы з адкрытым тварам. Яна сказала б. Яна зусім не такая… Нават каб я не ведаў.

Даўшы тэлеграму ў Хабараўск, яны памчалі на аэрапорт. На вакзал ехаць не было прычыны, там не запісваюць прозвішчаў.

У аэрапорце яны даведаліся, што пасажырка Арсайла вылецела ў пятніцу рэйсам у Хабараўск.

– У той самы дзень была там, – ляпнуў дзверцамі таксі Паўлаў. – Субота – панядзелак – нядзеля – аўторак... І лічу па-цыганску ад хвалявання.

– Серада, – сказаў Будрыс. – Прайшоў амаль цэлы дзень. Адказ, добра – калі заўтра. Значыць, шэсць дзён. Адна нядзеля на заяву аб уходзе. За два тыдні. А могуць адпусціць і раней.

Яны знялі ў гасцініцы нумар, суседні з Будрысавым, набралі ў “штаб-кватэру” прыпасаў, каб і на хвіліну не пакідаць яе, і заселі там, чакаючы званкоў і тэлеграм.

У той вечар даволі моцна выпілі, і калі Васіль усхадзіўся быў лаяць яе, Будрыс упершыню не вытрьшаў:

– Ты гэта кінь. Не трэба.

– Ды што ж гэта ёй у башку дурную цюмкнула, – гарачыўся Паўлаў. – На табе, ні села ні пала. Хоць бы папярэдзіла. Хлопцы ёй такія пачкамі паўсюль валяюцца?

Дырэктар маўчаў.

– Мы нічога не ведаем, – сказаў Севярын. – Мы не маем права асуджаць. Ты не знаеш яе, не бачыў. А я, як сябе... І веру, як сабе... Адкуль нам вядомыя ўсе акалічнасці яе жыцця? Магчыма, пасткі яго? Думкі гэтай жанчыны? Раз яна зрабіла так – значыцца, было нешта неадольнае, значыцца, не мела права зрабіць іначай. Разумееш, хлусіць яна не магла. Можа, застацца са мною – гэта і была б хлусня. І таму я сам не буду і другім не дазволю судзіць гэтую жанчыну.

Васіль глянуў на прасветленыя вочы сябра і махнуў рукой.

– Што ж ты будзеш рабіць, як яна з’ехала? – асцярожна спытаў Дзянісаў.

– У яе ёсць мой адрас. І я буду чакаць. Калі ёй будзе цяжка – яна пазвоніць, напіша, прыедзе. Сама.

– А як не дачакаешся?

– Дачакаюся. Дачакаемся вось з Амурам. Яна не падмане. Я дачакаюся. Ты забыў, Захар, што я кахаю яе. І яна мяне. У гэтым я ўпэўнены. Ніхто, самы падступны, не мог бы так хлусіць. А я глядзеў у яе вочы. Ёй зараз таксама нясцерпна. Таму яна і зрабіла так. Яна ўцякае. Але вечна ўцякаць нельга. Яна прыйдзе і заўсёды знойдзе ў мяне свой дом, і цеплыню, і нават сабаку, і ёй добра будзе, бо яна змерзне на далёкіх шляхах. Я дачакаюся. Мне ж ніхто не патрэбен, толькі яна.

Васіль хапануў чарку і раптам заплакаў:

– У, сволачы, у, мучыцелі! Мала ім без таго бяды з пакутамі – яны яшчэ іншых тыраняць. Ты не глядзі, я не п’яны, мне крыўдна.

Ён усхліпваў, як дзіця. І раптам вызверыўся:

– Ну, я ўжо буду ведаць, што мне рабіць, як яна з’ехала! Як самалётам – ясна, у якім напрамку. А як цягніком – я тэлеграмы на цягнік ахну. На кожны дзень яго сямідзённай дарогі. Скажам, у Магочу, у Прыісковую, у Іркуцк, у Новасібірск, Свярдлоўск, Яраслаўль. І няхай крычаць: “Грамадзянка N, друг пры смерці. Вяртайцеся».

– Такія тэлеграмы без даведкі не возьмуць, – сумна сказаў дырэктар.

– Думаеш, мяне гэта спыніць? Я пайду да нашага лейб-медыка і стану трэсці яго да таго часу, пакуль у яго душа не вылеціць праз лысіну. Не гаруй, Севярыне. Мы гэтага так не дамо скончыць. У мяне, брат, прадзед...

Трэсці “лейб-медыка” за шкірку не давялося. Наступнай раніцай Хабараўск адказаў, што супрацоўнік Арсайла Гражына Янаўна ўзяла тэрміновы разлік па сямейных абставінах і ў панядзелак вылецела самалётам на Маскву.

Вечарам таго самага дня шэф адказаў, што за тры дні з ніводнага маскоўскага аэрадрома не вылятала жанчына па прозвішчу Арсайла і што ён спецыяльна два тыдні будзе наводзіць спраўкі па ўсіх аэрадромах.

Чакаць больш не было чаго. Спяшацца – таксама. Таму праз два дні Дзянісаў і Васіль праводзілі яго на цягнік. Амур ехаў у багажным вагоне. Гаспадар ягоны – у купэ.

Перад ад’ездам сядзелі ў тым самым марвакзале. Усё было перагаворана. Кожны ведаў, што прыдбаў дваіх сяброў. Верных. Сапраўдных. На ўсё жыццё. Тых, якія не забудуць, не кінуць, не прададуць, хай сабе, можа, і рэдка давядзецца сустракацца аднаму з адным.

І ад гэтага рабілася трохі лягчэй. І можна было ўжо не з такім болем сачыць за агнямі караблёў, што адыходзілі з Залатога Рога невядома куды.

...Цягнік адыходзіў у 0.10. Яны пасадзілі Будрыса ў вагон, расцалаваліся. І тут Васіль здзівіў усіх. Палез у кішэнь і дастаў адтуль нешта, загорнутае ў паперу.

– На. Табе.

Гэта быў стары кабінетны партрэт. Мабыць, аматарскі. На ім была жанчына ў чорным строі, жанчына з вельмі знаёмым тварам, і высокі сівы мужчына з маладымі вачыма. На мужчыне быў палкоўніцкі мундзір.

Севярын глядзеў на яго і заўважаў пастутова няўлоўнае падабенства з Васілём.

– Яны?

– Яны, – сказаў Васіль. – Трымай, браток. На знак таго, што вернасць – яна была, ёсць і будзе. І што заўсёды будуць людзі, здатныя плаціцца за яе. Ты – суцешся. Нічога...

– Але ж гэта нават не копія.

– А ты мне яе вернеш, – проста сказаў Васіль. – Пакуль хай у цябе будзе. А пасля, як толькі знойдзеш, як толькі

яна вернецца – аддасі назад. Гэта будзе скора... Дык вось, на знак гэтага... І вяртайцеся разам да нас з Захарам.

У Будрыса сцягнула глотку:

– Я гэтага табе не забуду. Дзякуй. Вазьму. Вярнуся.

Хлопцы вылезлі з вагона. Цягнік мякка рушыў. Паўлаў усё хутчэй крочыў за ім:

– Так трымаць, біч... Нос вышэй... Айчыне не патрэбны слінявыя кашалоты... Перадавай прывітанне прагрэсіўным вучоным.

І пасля здалёк:

– Фота хутчэй вяртай! Фота!

Мужчына стаяў і глядзеў на агні горада, у якім заставаліся сябры, у якім ён знайшоў і страціў...

Пасля амаль усе дні ён таксама прастаяў ля акна ў калідоры. Даводзілася наведваць і карміць Амура. І ад шалёнай радасці пса, ад простай яго адданай вернасці лягчэй было пераносіць дарогу. Побач была жывая душа, сведка, сябар, які помніў хату, і чашу вадаспада ў ліянніках, і горыч таго страшнага ўдару на прычале. Друг, які прадчуваў, які цягнуў яе на катэр і выў, калі яна знікла з вачэй.

Ва Уладзівастоку было зелена. Пад Хабараўскам, раніцай, горы нагадвалі букеты: залатыя, барвяныя, малахітавыя, жоўта-лімонныя, іржавыя. У гэтым горадзе яна жыла. Праязджала гэтыя тунелі. Купалася ў гэтай рацэ. Хадзіла міма гэтых дамоў. Ён ледзь не злез тут і толькі вялікім намаганнем волі пераканаў сябе, што гэты горад апусцеў без яе, што выходзіць няма патрэбы.

Пасля цягнік ішоў па грані, па мяжы восені і зімы.

Пад Гонжай піхты былі прыцярушаны снежнай пудрай... Магоча ляжала пад глухім асеннім дажджом... Ружавелі

нагія бярозы на Шылкінскіх сопках... Бярозы ў Марыінску былі яшчэ сям-там жоўтыя... А пад Новасібірскам валіў, сыпаў густы снег.

Зіма гуляла з цягніком у кошкі-мышкі.

Ён карміў Амура сыта і добра, выводзіў яго гуляць на станцыях, а сам амаль не еў. Слоіка салоных груздоў, купленага на станцыі, хапала яму, з бульбай, на два дні.

І на кожнай буйной станцыі чакала тэлеграма. Змест усіх быў аднолькавы: “Не было”, “Не было”, “Не было”.

На Урале ля слупа “Азія – Еўропа” зноў гарэў бярозавы пажар. І чым бліжэй да Масквы, тым больш было на бярозах зялёнага. Зіма выпускала цягнік са сваіх кіпцюроў.

Ён шмат думаў усе гэтыя дні. І паступова неўразуменне саступала месца разуменню. Яму здавалася, ён ведаў цяпер, чаму ўсё скончылася так. Ведаў. І дараваў. Але ад гэтага яму не было лягчэй. Усё на свеце ён аддаў бы, каб яна была побач, каб можна было ўначы спаць у адным купэ, а ўдзень стаяць ля аднаго акна і сядзець у вагоне-рэстаране за адным сталом.

З пакутлівым пачуццём апошняй страты ён уяўляў сонечныя ліяннікі, шызыя гроны вінаграду, вугальны змрок у хатцы, яе вусны, дотык яе грудзей, крокі леапарда ўначы.

Якое шчасце, што быў леапард. Ён быў, але была і яна...

Кашмары не вярталіся да яго, але ён баяўся думаць, што гэта яна, што гэта каханне павараціла ягоны стан на лепшае. Лепей бы зноў страшныя сны і плямістая пачвара, абы толькі яна вярнулася з імі.

Ён прагнуў, ён чакаў яе. Усю паўнату нязведанага, новых дарог, звяроў у джунглях, кахання і сонца – яна вярнула яму. І ўсю паўнату тугі.

“Я не магу цябе судзіць. Але нашто, нашто ты зрабіла гэта?”

XVI. ПЕСНЯ ЧАЗЕНІІ (ФІНАЛ І КОДА)

У той год доўга не прыходзіла зіма. Транссібірскі цягнік амаль на два месяцы ўцёк ад яе. Даўно абляцелі дрэвы, даўно стала жалезнай гразь на палявых дарогах, а снегу ўсё яшчэ не было. Шэрая зямля ў парках, шэрыя дамы, шэры асфальт. Ад таго, што не было снегу, халады, здавалася, былі больш моцныя, чым на самай справе.

Мужчына жыў звычайным жыццём. Раніцаю ішоў на работу, працаваў многа і добра. Пасля вяртаўся дахаты, нейкую гадзіну гуляў з сабакам. І пасля ўжо да самай ночы, не выходзячы, заставаўся дома. Калі да яго прыходзілі сябры або шэф – прымаў іх гасцінна, але сам нікуды не хадзіў. Ні ў госці, ні ў клуб, ні ў кафэ.

Спачатку людзі трывожыліся, асабліва шэф. Але мужчына быў роўны, і яны таксама нібы заразіліся яго настроем і чакалі разам з ім.

А ён не бачыў ніякай ахвярнасці ў сваім вобразе жыцця. Кожную хвіліну маглі прынесці тэлеграму, кожную хвіліну яна магла пазваніць ля дзвярэй. Цалкам натуральна, калі яна знойдзе гаспадароў у хаце, а дзверы будуць адчыненыя.

Неяк прыехаў да яго сябар-пісьменнік, і ён сёе-тое, не самае важнае, расказаў яму. І тады той сказаў:

– Слухай, а калі я напішу пра гэта?.,

– Так ты не напішаш.

– Ведаю. Але ж за кожным маім словам будзе ў яе стаяць успамін. І калі яна прачытае, калі зразумее, што ты чакаеш, што яна зрабіла глупства – няўжо яна не вернецца?

– Толькі святую праўду, – сказаў Севярын.

– Павер мне, яна прыйдзе.

– Нават калі не вернецца – буду чакаць. Мне нічога больш не застаецца. У мяне засталася яна адна. І лепей успаміны і вера, чым прадаць усё гэта. Мне непатрэбна ўсё іншае.

Недзе ў самым канцы лістапада ён, вяртаючыся дадому, знайшоў у паштовай скрынцы тоўсты жаўтаваты канверт і не разабраў яшчэ нават почырку, як нешта цяжка штурханула ў сэрца: ад яе.

“Мілы мой, дарагі, першы і апошні,

добры мой суддзя, адзіна каханы!

Не глядзі на канверт, ён табе нічога не скажа, ён кінуты далёка ад маіх мясцін. Даруй мне за маю бязлітаснасць, за тое, што я так учыніла з табой, мой добры. Ты павінен зразумець, што гэта не здрада, што я ніколі, ні з кім не здраджу табе і што прашу я прабачэння не за тое, што здрадзіла табе, а толькі за тое, што прычыніла табе боль. Вось за гэта я і катую сябе. Бязлітасна катую – ты мне вер. Таму што ты ніколі не зрабіў бы мне балюча. Але на тое ты і святы, на тое я і звычайны дробны чалавек.

Сэрца абрываецца пры думцы, як ты павінен быў мучыцца гэтыя два месяцы, нічога не ведаючы, не разумеючы, кінуты, нібы прададзены мною. І ў мяне за гэты час нічога не было, акрамя слёз. Але як я магла пісаць табе. Пісаць – гзта ўсё адно, што глядзець у вочы.

Я і сёння рашылася пісаць табе толькі таму, што ты даруеш мне многае, калі даведаешся.

У мяне будзе дзіця. Дзякуй табе за яго, за адзіна сонечныя дні ў жыцці, за каханне, за веру тваю, якую я падманула, не жадаючы таго.

Сёння я ўпершыню ўсміхаюся. Пакуль праз слёзы. Як тады, калі Амур цягнуў мяне на катэр. Чаму ты адазваў яго? Можа, я і не вытрымала б, пайшла, хоць і была б пасля няшчаснай, хоць і зрабіла б няшчасным цябе.

Але я даю табе слова: болей я не буду плакаць. Дзеля

яго. Ён павінен быць здаровым. Ён павінен вырасці такі, як ты: моцны, разумны, добры, самы лепшы на свеце.

Праз яго я не кажу цяпер, што ўсё было дарэмна, што я не павінна была ісці на тое, каб быць з табой. Не, я хлушу. Нават без яго я не шкадавала б ні аб чым. Ні аб той ночы, калі блукаў леапард і ты вымушан быў легчы ў хаце, такі пакорлівы майму наканаванню (бог ты мой, да чаго мяне да цябе цягнула!). Ні аб тым страшным, што патрызнілася табе і што прымусіла мяне прыйсці да цябе самой. Ні аб жэнынэні я не шкадую, ні аб ліянніках. Ні аб чым. Дзякуючы ўсяму гэтаму я зведала цябе. Лепшых, іншых няма і не будзе.

Я зноў схлусіла. Зусім не гэты твой сон, зусім не жаданне суцешыць. Я сама шукала суцяшэння. Больш не магла. Прыйшла да цябе з радасцю і палёгкай, з пачуццём самага вялікага шчасця. Дый хто мог бы адчуваць нешта іншае побач з такім, як ты.

Родны мой, як мне і зараз хочацца сесці ля тваіх ног, пакласці галаву табе на калені, цалаваць твае моцныя рукі, не пярэчыць тваёй пяшчоце. Як мне горка, што гэтага не будзе. Пастараюся хоць трохі растлумачыць табе, чаму. А ты зразумей, даруй дурной бабе, якая больш за ўсё на свеце кахае цябе. Я ўсё ж баба. Не думай пра мяне ні лепей, ні горай таго, чаго я вартая.

Я баюся. Памятаеш, калі джунглі віліся над намі? Я хацела, каб ты вечна пра мяне думаў, каб гэта ніколі не мінулася. І я дрыжала ад думкі, што гэта мінецца. Я не перанесла б гэтага. Я ведала, што ўсё канчаецца яшчэ на зямлі, а бяссмерце жыве толькі ва ўспамінах. Ну так, я мучаю цябе, я – дрэнь, і нашто табе такое бяссмерце, і тое, што ты ўспамінаеш мяне, і што будзеш помніць цяпер да канца?! Але кожны дзень на зямлі памірае каханне, і людзі абыякава праходзяць паўз дарагія калісь магілы. Я не магла б. Даруй мне. Я не жыла б пасля і хвіліны.

Ты мой першы. Ты мой апошні. Я вырашыла ўсё пасля першай хвіліны блізкасці з табой. І тады, ля жэньшэня. Я проста не магла без цябе. Гэтым тлумачыцца і тое,

што я сама прыйшла, бо хацела, каб табе было добра, бо думала пра цябе, бо немагчыма было, каб ты памёр ад смагі і не помніў мяне такой. Гэтым тлумачыцца і тое, што я сама і пайшла. Не хацела страціць цябе.

І ты не здзіўляйся, каханы. Нейкі чалавек застрэліўся ў ноч перад дуэллю. Лічы, што я зрабіла тое самае. І не толькі таму, што баялася смерці. Больш за ўсё баялася я, што гэтую смерць можаш прынесці мне ты.

А ўсё ж я вагалася. Яшчэ пад час апошняга развітання я магла змаладушнічаць. Нават ад гэтага ўчынку лайкі. А каб узяў мяне за руку ты – што і казаць. На шчасце... на гора, так не здарылася. Падчас развітання ты нечакана даў мне і сілу для майго ўчынку. Я ўбачыла тое, што магло б пасля перарасці ў смерць нашага кахання, у маю смерць.

Мы ва ўсім розныя. Што рабіць мне там? І што табе – тут? Мы розныя ва ўсім, акрамя нашага кахання.

Ты ўпамянуў пра здраду сябрам, і “каб яшчэ толькі жывым”, ты ўпамянуў імя Генуся, з якім... Я зразумела: нават падсвядома ты не даруеш сабе таго, што ты называеш “здрадай”. І, рана ці позна, сыдзе на нішто тваё каханне, самае вялікае, якое ў мяне было, якое ў мяне будзе. Адзінае.

Не хачу. Хай лепей застанецца найвышэйшы, адзіны ўспамін жыцця, адзіны, бо іншага ў мяне не будзе, клянуся табе. І тады, на схіле дзён, я ўспомню адно: перакаты рэчкі, хатку пад ценем кедраў, лятучы цень чазеній, сілу рук, сілу вернасці, ноч, крокі і сінявокага хлопца, што ідзе да мяне са стрэльбай на плячы.

То варвара з галаўнёй і доўбняй, то Адама ў вадаспадзе, то пяшчотнага каханка, ад пацалункаў якога хацелася памерці, то загарэлага бога, які падкідаў мяне ледзь не да самага сонца... Рознага, але назаўсёды маладога...

...Цябе... цябе... цябе...

Ты стаў моцны. Досыць з мяне. Зразумей. Даруй. Не

шукай”.

У тую ноч мужчына доўга думаў, лежачы ў ложку. Так, прыблізна да такога меркавання ён і дадумаўся тады, у цягніку. Добра, што яны думалі досыць аднолькава, што ў лісце нічога не здзівіла яго. Значыць, не ўсё страчана.

Ліст не пасяліў у ягонай душы безнадзейнасці. Наадварот, нарадзіў надзею. Галоўнае, яна кахала яго. Яна проста не ведала аб яго каханні. Не ведала, як ён больш за ўсё на свеце баіцца, што яе каханне міне, што яна абыякава пройдзе паўз дарагую калісь магілу.

Яна не ведала, што ў любві сваёй яны – роўня, што ім проста трэба давесці гэта адзін аднаму і пасля асцярожна, трапётка несці праз гады сваё пачуццё.

“Ты – чазенія, ты – жыццё. Чаму ж ты збаялася шчасця? Чаму спалохалася самога жыцця? Мо і сапраўды пераліла ў мяне ўсю сваю палкую любоў да яго, усю веру ў яго? Не есці, бо існуе смерць ад голаду. Не піць з крыніц, бо людзі паміраюць у пустынях. Не кахаць, бо каханне можа памерці. Не жыць... Не, я сапраўды стаў мацнейшы за цябе. Ты дала мне гэтую моц. І дазволь ужо мне трымаць гэтае маё каханне, каб яно не памерла. У цвёрдых руках. Я не разаб’ю яго і не дам разбіць табе. Я не дапушчу, каб яно памерла ў маім сэрцы, і не дазволю, каб яно памерла ў тваім. Не дазволю мудрасцю, бязмежным цярпеннем, сілай свайго кахання... проста сілаю, урэшце.

Баялася пазбавіць мяне таго, што і без цябе зрабілася непатрэбным мне. Забыла пра ноч, леапарда, пра белую лайку, імя якой – Амур. Забылася на галоўнае. На сябе.

Я зрабіў у папярэднім жыцці ўсё, што мог. Я перарос тое, што рабіў. Мне па плячы большае. І я хачу жыць гэтым большым.

Укараніцца на камяністым, неўладкаваным беразе жыцця, мудра, уладна, пяшчотна свідраваць каранямі зямлю. Араць яе для будучыні.

Жыць, як усе яны. Як людзі, што цяжка здабываюць свой лясны хлеб, але не згубілі дабрыні, а прымножылі яе. Як тыя, у каго хапае дабрыні на ўсіх. Як Дзянісаў, як Паўлаў, як Няпіпіва, як ты, каханая.

І як кедры, як лозы вінаграду – і беларускі хмель; як ізюбры, што крычаць уначы, – і як белавежскія алені.

Як чазенія...”

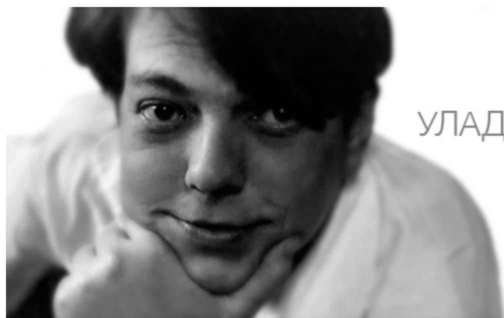
Ён скончыў адзін круг, і яму мала справы да таго, чым ён жыў дагэтуль. Чалавек павінен абнаўляцца, іначай ён памірае для ўсіх.

Прыйшла, дадзена была адзіная любоў. І гэтае адзінае каханне трэба было берагчы нават коштам жыцця.

Як чазенія. Хай коратка, але жыць. Заваёўваць магчымасць вышэйшай дабраты, жыцця дзеля іншых, а не адбіраць у іх магчымасці гэтага жыцця.

Ён бачыў ліяннікі, добрыя, нібы ў светлым сне, паляны ў серабрыстай месячнай імгле міскантуса, рознакаляровыя завесы вінаграднай лістоты, пяшчотных аленяў з чорнымі вачыма, матылёў над кветкамі, жэньшэнь, што расце недзе для іх на выпадак, калі памрэ каханне.

Глупства. Хай жэныпэнь расце для іншых.





Караткевіч Уладзімір

Нарадзіўся 26.11.1930 г. у горадзе Воршы Віцебскай вобласці ў сям'і служачага.

У час Вялікай Айчыннай вайны быў у эвакуацыі ў Пермскай вобласці, пасля ў Арэнбургу. У 1944 г. вярнуўся ў Воршу, атрымаў сярэднюю адукацыю. У 1954 г. скончыў філалагічны факультэт Кіеўскага ўніверсітэта. Настаўнічаў у вёсцы Лесавічы Таращчанскага раёна Кіеўскай вобласці (1954-1956), у Воршы (1956-1958). Скончыў Вышэйшыя літаратурныя (1960), Вышэйшыя сцэнарныя курсы (1962) у Маскве. З 1962 г. жыў у Менску. Сябра СП СССР з 1957 г.

Узнагароджаны ордэнам Дружбы народаў.

Памёр 25.07.1984 г.

Першыя вершы апублікаваў у 1951 г. (аршанская раённая газета «Ленінскі прызыў»). У 1955 г. верш «Машэка» быў змешчаны ў часопісе «Полымя». Выйшлі зборнікі паэзіі «Матчына душа» (1958), «Вячэрнія ветразі» (вершы і паэма, 1960), «Мая Іліяда» (1969), «Быў. Ёсць. Буду.» (вершы і паэмы, 1986).

Аўтар зборнікаў апавяданняў і аповесцей «Блакіт і золата дня» (1961), «Чазенія» (1970), «Вока тайфуна» (1974), «З вякоў мінулых» (1978), раманаў «Каласы пад

сярпом тваім» (1968), «Хрыстос прызямліўся ў Гародні» (1972), «Нельга забыць» («Леаніды не вернуцца да Зямлі», 1982), «Чорны замак Альшанскі» (увайшлі аднайменны раман і аповесць «Зброя»), (1983), аповесці «У снягах драмае вясна» (1989). Для дзяцей выдаў «Казкі» (1975) і нарыс «Белавежская пушча» (1975).

Аўтар п'ес «Млын на Сініх Вірах» (пастаўлена на тэлебачанні ў 1959), «Званы Віцебска» (1977, пастаўлена ў 1974), «Кастусь Каліноўскі» (1980, пастаўлена ў 1978), «Калыска чатырох чараўніц» (апублікавана і пастаўлена ў 1982), «Маці ўрагану» (1985, пастаўлена ў 1988; аднайменны мастацкі фільм - рэжысёр Ю.Марухін, 1990). У 1988 г. выйшаў зборнік п'ес «Старыя беларускія хронікі». Напісаў сцэнарыі кароткаметражных фільмаў «Сведкі вечнасці» (1964), «Памяць каменя» (1966), «Будзь шчаслівай, рака» (1967), сцэнарыі мастацкіх фільмаў «Хрыстос прызямліўся ў Гародні» (першапачатковая назва «Жыціе і ўзнясенне Юрася Братчыка», з В.Бычковым, 1967), «Чырвоны агат» (1973), «Дзікае паляванне караля Стаха» (з В.Рубінчыкам, 1979), «Чорны замак Альшанскі» (з М.Пташуком, 1984). На тэлебачанні і радыё па яго творах пастаўлены шэраг спектакляў. Па лібрэта Караткевіча пастаўлена ў Беларускім тэатры оперы і балета опера «Сівая легенда» (кампазітар Д.Смольскі, 1978), а паводле яго аповесці «Дзікае паляванне караля Стаха» - аднайменная опера (кампазітар У.Солтан, 1989).

Выступаў як публіцыст і крытык. Напісаў нарыс «Зямля пад белымі крыламі» (1977, першае выданне - на ўкраінскай мове, Кіеў, 1972), эсэ «Мсціслаў - Мстиславль» (1985), эсэ, артыкулы пра Ф.Скарыну, Т.Шаўчэнку, Лесю Ўкраінку, М.Агінскага, Я.Купалу, М.Багдановіча, М.Шолахава, Я.Брыля, У.Калесніка, М.Лужаніна, Р.Барадуліна, В.Зуёнка, А.Наўроцкага, Я.Сіпакова. Выйшлі Выбраныя творы ў 2 тамах (1980) і Збор твораў у 8 тамах (1987-1991).

Працаваў як перакладчык. На беларускую мову пераклаў драму М.Карыма «У ноч зацьмення Месяца»

(пастаўлена ў 1972), аповесць Э.Гашпаравай «Цяжка быць мустангам» (1981), паасобныя творы Дж.Байрана, А.Міцкевіча, І.Франка, Я.Судрабкална, Б.Мацкявічуса і інш.

Лаўрэат Літаратурнай прэміі СП БССР імя І.Мележа (1983) за раман «Нельга забыць» («Леаніды не вернуцца да Зямлі»), Дзяржаўнай прэміі БССР імя Якуба Коласа (1984, пасмяротна) за раман «Чорны замак Альшанскі».

Крыніца: *Беларускія пісьменнікі: 1917-1990. Менск: Мастацкая літаратура, 1994.*

1. Малы рыбалоўны сейнер.
2. Кок.
3. Песня зары.

Падрыхтаванае на падставе: Уладзімір Караткевіч, Выбраныя творы ў двух тамах, том 1. Апавяданні, аповесці, — Мінск: Мастацкая літаратура, 1980. — 336 с., 1 л. партр. 23 см

Першы том вядомага беларускага пісьменніка Ул. Караткевіча складаюць лепшыя апавяданні на сучасныя тэмы, аповесці "Лісце каштанаў" і "Чазенія". Аповесць "Лісце каштанаў" - аб жыцці і прыгодах падлеткаў у гады Другой Сусветнай вайны; "Чазенія" - паэтычны расказ аб нязведаных абшарах, аб дзіўных выпадках, аб сіле дружбы, кахання, вернасці.